

4'14 }

Recenzovaný společenskovední časopis
Peer-reviewed social science journal
2014 * Ročník / Volume X * Číslo / Issue 4
www.sets.cz

Scientia ^{et} Societas

03 Makroekonomické nerovnováhy v eurozóně
a (ne)možnost jejich překonání

52 EU a její politika v oblasti infrastruktury

69 Transformace České republiky

90 Transformace automobilového průmyslu

Obsah / Contents

Vědecké stati / Scientific articles

- 3 Makroekonomické nerovnováhy v eurozóně a (ne)možnost jejich překonání /
Macroeconomic imbalances in the euro area and the (im)possibility of overcoming them
- 18 Odlišná úprava hospodářské a měnové unie v právu EU jako jedna z příčin makroekonomických nerovnováh
v eurozóně / Different approach to the economic and monetary union in the EU law as one of the causes
of macroeconomic imbalances in the euro area
- 34 Adaptace specializačních profilů sektorů služeb k odvětvím podporujícím konkurenceschopnost zemí EU /
Adaptation of service sector specialization patterns to the industries supporting the competitiveness
of the EU countries
- 52 EU a její politika v oblasti infrastruktury / EU and its policy in the area of infrastructure
- 69 Transformace České republiky / Transformation process of the Czech Republic
- 90 Transformace automobilového průmyslu / Transformation of automotive industry
- 101 Hospodářská spolupráce SRN a NDR: Conditio sine qua non sjednocení, či pouhá platforma pro dialog? /
Economic cooperation between West and East Germany: Conditio sine qua non of the unification,
or a mere platform for dialogue?
- 111 Důchodový systém Číny a jeho reforma v důsledku populačního vývoje Číny /
Pension scheme of China and its reform as a consequence of population development of China
- 128 Vývoj odvodů na důchodové, sociální a zdravotní pojištění a daně z příjmů ze závislé činnosti u zaměstnanců
v České republice / The development of contributions to pension, social and health insurance and income tax
from dependent activities for employees in the Czech Republic

Makroekonomické nerovnováhy v eurozóně a (ne)možnost jejich překonání

► PhDr. Jiří Malý, Ph.D. » ředitel Institutu evropské integrace, NEWTON College, a.s.¹

* Krizová situace v eurozóně přetrvává již sedmý rok. V letech 2008 a 2009 hospodářské problémy eurozóny bezprostředně souvisely s probíhající světovou finanční a ekonomickou krizí. V letech 2010–2012 se však situace v eurozóně dále výrazně vyhroutil, v některých členských státech měnové unie propukla dluhová krize, která následně vyústila v institucionální krizi eurozóny, a další existence jednotné evropské měny a eurozóny tak byla velmi nejistá.

Akutní dluhovou a institucionální krizi eurozóny se sice nakonec přijetím řady protikrizových opatření podařilo utlumit, podařilo se zabránit bezprostřední hrozbě rozpadu eurozóny. Na druhé straně se dosud nedaří dostat většinu zemí měnové unie na dráhu udržitelného dynamického ekonomického růstu a významného snižování veřejného dluhu a míry nezaměstnanosti.

Eurozóna jako celek se v posledních sedmi letech (od roku 2008) nacházela tři roky v hospodářské recesi (v letech 2009, 2012 a 2013) a v roce 2014 vykazuje pouze slabý ekonomický růst (viz tabulka 1). To vyústilo v rychlý nárůst veřejného dluhu i míry nezaměstnanosti v průměru eurozóny. Do roku 2014 se veřejný dluh a míra nezaměstnanosti v eurozóně jako celku zvýšily v porovnání s před-

krizovým obdobím zhruba o polovinu (viz tabulka 1).

Zároveň je nutné přiznat, že ani v průměru Evropské unie, tj. se započtením výsledků zemí nacházejících se mimo eurozónu, není hospodářská situace o mnoho lepší. Také Evropská unie jako celek se posledních sedm let potýká se slabým ekonomickým růstem (dva roky, v letech 2009 a 2012, byla dokonce v hospodářské recesi), s přetrvávající vysokou mírou nezaměstnanosti a s neustále se zvyšujícím veřejným dluhem (viz tabulka 1).

Pro srovnání můžeme konstatovat, že Spojené státy americké ve sledovaném období vykazovaly vyšší tempa ekonomického růstu než Evropská unie a eurozóna a také se Spojeným státem od roku 2011 daří snižovat míru nezaměstnanosti. Avšak nárůst veřejného dluhu v USA byl ve sledovaném období ještě prudší než v průměru Evropské unie a eurozóny a od roku 2008 je úroveň veřejného dluhu ve Spojených státech amerických setrvale vyšší než v Evropské unii a eurozóně jako celku (viz tabulka 1).

Celkově dlouhodobě neutěšená hospodářská situace v eurozóně, prozatím pouze občas přerušovaná náznaky zlepšování ekonomických indikátorů, neustále přizívuje úvahy a otázky ohledně →

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Podpora šíření poznatků výzkumu evropské integrace (reg. č. CZ.1.07/2.3.00/09.0128). Projekt byl v období 1. 9. 2009–31. 8. 2012 spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky, od 1. 9. 2012 do 31. 8. 2017 se projekt nachází ve fázi udržitelnosti.

→ **Tabulka č. 1** » *Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů eurozóny, Evropské unie a USA v letech 2007–2014*

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹⁾
Eurozóna	růst reálného HDP (%)	3,0	0,4	-4,5	1,9	1,6	-0,7	-0,4	0,8
	rozpočtové saldo (% HDP)	-0,7	-2,1	-6,4	-6,1	-4,1	-3,6	-2,9	-2,6
	veřejný dluh (% HDP)	66,4	70,2	79,9	83,7	85,8	89,0	90,9	94,5
	míra nezaměstnanosti (%)	7,5	7,6	9,6	10,1	10,1	11,3	11,9	11,6
Evropská unie	růst reálného HDP (%)	3,2	0,4	-4,5	2,0	1,6	-0,4	0,1	1,3
	rozpočtové saldo (% HDP)	-0,9	-2,4	-6,9	-6,4	-4,5	-4,2	-3,2	-3,0
	veřejný dluh (% HDP)	59,0	62,2	74,3	78,2	80,8	83,5	85,4	88,1
	míra nezaměstnanosti (%)	7,2	7,0	8,9	9,6	9,6	10,4	10,8	10,3
USA	růst reálného HDP (%)	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,3	2,2	2,2
	rozpočtové saldo (% HDP)	-2,8	-6,4	-12,6	-12,0	-10,6	-8,9	-5,6	-4,9
	veřejný dluh (% HDP)	62,4	76,5	89,5	94,8	99,1	102,9	104,7	105,1
	míra nezaměstnanosti (%)	4,6	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1	7,4	6,3

¹⁾ prognóza podle European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission
 Pramen: European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission; Eurostat

budoucnosti eurozóny, proč se krizová situace v měnové unii neustále vrací, jestli a za jakých podmínek eurozóna vydrží ve svém dnešním osmnáctičlenném složení, jestli ji některé země nakonec opustí, anebo jestli se dokonce zcela rozpadne. Také se objevují úvahy a otázky ohledně dosud přijatých protikrizových opatření, rozebírá se jejich účinnost a možné alternativy.

1. Neuspokojivé výsledky protikrizové politiky v eurozóně

Spouštěcím momentem dluhové krize v eurozóně bylo oznámení Řecka v posledním čtvrtletí 2009, že jeho skutečný rozpočtový deficit v roce 2009 i očekávané rozpočtové schodky v dalších letech budou několikanásobně vyšší, než bylo dosud uváděno, že výrazně překročí 10 % HDP, a budou tedy několikanásobně nad maximální povolenou hodnotou 3 % HDP danou Paktem stability a růstu. Následně v prvním čtvrtletí 2010 se výnosy řeč-

kých státních dluhopisů zvýšily na neudržitelnou úroveň, Řecko ztratilo možnost půjčovat si na finančních trzích a požádalo o mezinárodní finanční pomoc. To spustilo řetězec dalších událostí.

Když byl v květnu 2010 členskými státy eurozóny (s výjimkou Slovenska) a Mezinárodním měnovým fondem přijat první balík finanční pomoci pro Řecko na období tří let, argumentovalo se tím, že Řecko musí dostat čas na vyřednutí ze svých ekonomických a fiskálních problémů a že je nutné odvrátit bankrot Řecka, aby nedošlo k dominovému efektu a nákaze dalších slabších členů eurozóny dluhovou krizí. Skutečný vývoj se však ubíral jinou cestou. Dluhová krize naplno propukla již o půl roku později v Irsku a na jaře 2011 v Portugalsku, i tyto země musely přijmout finanční pomoc od členských států eurozóny, dalších zemí Evropské unie a Mezinárodního měnového fondu.

Navíc nedocházelo ke stabilizaci ekonomické a rozpočtové situace Řecka, naopak řecké rozpočtové deficity zůstávaly na velmi vysoké úrovni

a snižovaly se jen pozvolna, a řecký veřejný dluh proto nadále rychle narůstal. Významnou příčinou tohoto vývoje byla pokračující a prohlubující se hospodářská recese v Řecku v důsledku zavádění úsporných rozpočtových opatření. Propad reálného HDP v Řecku a nárůst řeckého veřejného dluhu byl mnohem razantnější, než předpokládaly ekonomické prognózy Evropské komise ovlivňující parametry první finanční pomoci pro Řecko. Proto byl v únoru 2012 spuštěn další záchranný plán pro Řecko – byla odepsána více než polovina nominální hodnoty řeckých státních dluhopisů v držení soukromých investorů, což vedlo ke snížení řeckého veřejného dluhu o 107 mld. eur, a byl přijat druhý balík finanční pomoci pro Řecko od členských států eurozóny a Mezinárodního měnového fondu, který byl ještě objemnější než ten první.

Na podzim 2012, tedy o půl roku později, však Řecko opět oznámilo, že svou dluhovou a ekonomickou krizi nezvládne vyřešit v dohodnutém termínu, tedy ani s druhým záchranným balíkem a po částečném odpisu veřejného dluhu. Proto Řecko v prosinci 2012 provedlo další krok ke snížení svého veřejného dluhu, a sice částečný zpětný odkup řeckých státních dluhopisů od soukromých investorů, který vedl ke snížení řeckého veřejného dluhu o 20 mld. eur.

Zároveň se situace výrazně zhoršovala i v jiných členských státech eurozóny. V prosinci 2012 muselo na podporu svého finančního sektoru přijmout finanční pomoc od členských států eurozóny Španělsko, na jaře 2013 pak k odvrácení státního bankrotu musel záchranný plán spojený

s přijetím finanční pomoci od členských států eurozóny a Mezinárodního měnového fondu přijmout i Kypr.

Kromě toho, že se dluhová krize v Řecku postupně rozšířila na další čtyři státy eurozóny – Irsko, Portugalsko, Španělsko a Kypr –, se také postupně měnil charakter krize v eurozóně – ke krizi dluhové se přidala krize bankovní, ekonomická a sociální a nakonec se proměnila v institucionální krizi eurozóny.

V tomto turbulentním prostředí pak orgány Evropské unie i členské země EU přicházely s opatřeními a iniciativami, které měly pomoci krizi vyřešit a udržet eurozónu pohromadě, se všemi dosavadními členskými státy. Nejprve byly na období 2010–2013 vytvořeny dočasné záchranné mechanismy pro krizí postižené země eurozóny – Evropský nástroj finanční stability (EFSF), který poskytoval finanční pomoc z prostředků členských států eurozóny, a Evropský mechanismus finanční stabilizace (EFSM), který poskytoval finanční pomoc z prostředků zemí EU stojících mimo eurozónu. Od října 2012 pak funguje stálý záchranný mechanismus eurozóny pro členské země v obtížích – Evropský mechanismus stability (ESM), který poskytuje finanční pomoc pouze z prostředků členských států eurozóny.

Pro úplnost dodejme, že první finanční pomoc Řecku se odehrála mimo rámec uvedených záchranných mechanismů, druhá finanční pomoc Řecku byla realizována prostřednictvím EFSF, na finanční pomoci Irsku a Portugalsku se podílely EFSF a EFSM a finanční pomoc pro Španělsko

Téměř pět let realizace záchranné politiky a vytváření nového institucionálního rámce eurozóny prozatím nevedlo k předpokládaným výsledkům. Nedošlo ani zabránit rozšíření dluhové krize do většího počtu zemí eurozóny, ani uvést většinu zemí eurozóny na dráhu dlouhodobějšího ekonomického růstu a udržitelného vývoje veřejných financí. Naopak, veřejný dluh většiny zemí eurozóny se po celou dobu realizace protikrizových opatření, tedy v období 2010–2014, zvyšoval.

→ **Tabulka č. 2 » Finanční pomoc pěti zemím eurozóny**

	Výše finanční pomoci (v mld. eur)	Zahájení čerpání	Ukončení čerpání
Řecko (1. + 2. pomoc)	245,6	květen 2010 + únor 2012	dosud trvá
Irsko	68,2	listopad 2010	prosinec 2013
Portugalsko	76,4	květen 2011	květen 2014
Španělsko	41,3	prosinec 2012	prosinec 2013
Kypr	10,0	březen 2013	dosud trvá
Celkem	441,5		

a Kypr byla čerpána z ESM. Tři země eurozóny již čerpání finanční pomoci ukončily – Irsko a Španělsko v prosinci 2013, Portugalsko v květnu 2014. Další dvě země eurozóny – Řecko a Kypr – v čerpání finanční pomoci pokračují. Celková výše finanční pomoci pro těchto pět států měnové unie je uvedena v tabulce 2.

Fungování stálého Evropského mechanismu stability bylo právně zakotveno novelizací primárního práva EU, konkrétně článku 136 Smlouvy o fungování Evropské unie. Uvedená novelizace vstoupila v účinnost v květnu 2013.

Dále byly přijaty nové dokumenty sekundárního práva EU. Byl novelizován Pakt stability a růstu, zpřísněn rozpočtový dohled nad zeměmi eurozóny a zaveden makroekonomický dohled pro členské státy EU prostřednictvím souboru pěti nařízení a jedné směrnice zvaného six pack. Tento soubor šesti předpisů EU vstoupil v účinnost v prosinci 2011. Další zpřísnění pravidel pro státy eurozóny nacházející se v postupu při nadměrném schodku a čerpající finanční pomoc ze záchranných mechanismů eurozóny přinesl soubor dvou nařízení zvaný two pack. Ten vstoupil v účinnost v květnu 2013.

Mimo rámec primárního a sekundárního práva EU byla podepsána a ratifikována Smlouva o stabilitě, koordinaci a správě v hospodářské a měnové unii, jejímž cílem je ještě více utužit fiskální disciplínu v členských státech eurozóny. Smluvními stranami je 25 z 28 členských zemí EU (výjimku

tvoří Velká Británie, Česká republika a Chorvatsko). Smlouva zavádí sledování nikoli celkového rozpočtového salda, ale tzv. strukturálního rozpočtového salda, což je saldo veřejných rozpočtů očištěné o vliv ekonomického cyklu a jednorázových a dočasných opatření. Smlouva členským zemím eurozóny stanovuje povinnost udržovat strukturální rozpočtové deficity nižší než 0,5 % HDP (přičemž země s veřejným dluhem výrazně nižším než 60 % HDP a s nízkými riziky pro dlouhodobou udržitelnost veřejných financí mohou mít strukturální rozpočtové deficity nižší než 1 % HDP). Smlouva dále stanovuje povinnost členů eurozóny zavést výše uvedená rozpočtová pravidla do svého národního práva, nejlépe formou ústavního zákona. Ratifikace smlouvy ze strany příslušné členské země eurozóny je také podmínkou pro to, aby tato členská země mohla v případě závažných ekonomických obtíží čerpat finanční pomoc z Evropského mechanismu stability. Smlouva vstoupila v účinnost v roce 2013.

V roce 2014 pak započala realizace dalšího opatření, které by mělo pomoci vyřešit krizi eurozóny – bylo zahájeno vytváření bankovní unie.

Jak je z výše uvedeného přehledu patrné, dosud přijatá protikrizová opatření směřují k dalšímu prohlubování integrace v rámci eurozóny. Stále užší integrace eurozóny by podle svých zastánců měla vést k překonání eurokrize. Zastánci prohlubování integrace přitom navrhují jít ještě dále nad rámec již přijatých protikrizových opatření – po

vytvoření bankovní unie by podle jejich názoru měla být také postupně zavedena fiskální unie a nakonec i politická unie, což by vedlo k federalizaci eurozóny.

Odpůrci této cesty však namítají, že federalizace eurozóny jde proti vůli většiny občanů členských států, že je to příliš nákladná cesta k řešení eurokrize a že navíc není ani jisté, jestli by krizi v eurozóně skutečně vyřešila. Podle jejich názoru by lepším řešením bylo vystoupení nejproblémovějších států z měnové unie.

Jaké jsou tedy výsledky dosud uplatňovaných protikrizových opatření? Bohužel je nutné konstatovat, že téměř pět let realizace záchranné politiky a vytváření nového institucionálního rámce eurozóny prozatím nevedlo k předpokládaným výsledkům. Nedokázalo ani zabránit rozšíření dluhové krize do většího počtu zemí eurozóny, ani uvést většinu zemí eurozóny na dráhu dlouhodobějšího ekonomického růstu a udržitelného vývoje veřejných financí. Naopak, veřejný dluh většiny zemí eurozóny se po celou dobu realizace protikrizových opatření, tedy v období 2010–2014, zvyšoval.

Jak vyplývá z údajů v tabulce 1, v letech 2010–2014 činil průměrný roční růst reálného HDP v eurozóně pouze 0,6% a míra nezaměstnanosti se pohybovala v rozmezí 10–12%. V uvedeném období sice došlo v průměru eurozóny k poklesu deficitu veřejných rozpočtů z více než 6% HDP na méně než 3% HDP, avšak to nestačilo ke změně trendu nárůstu veřejného dluhu. Veřejný dluh se v průměru eurozóny v uvedeném období zvýšil z více než 80% HDP na téměř 95% HDP.

Ještě větším problémem než výše uvedený makroekonomický vývoj v průměru eurozóny je však skutečnost, že v posledních pěti letech realizace záchranné politiky a vytváření nového institucionálního rámce eurozóny došlo k nárůstu rozdílů v makroekonomickém vývoji mezi jednotlivými členskými zeměmi měnové unie.

2. Zvětšování makroekonomických rozdílů mezi státy eurozóny

Makroekonomické rozdíly mezi členskými státy eurozóny existují dlouhodobě a jsou důsledkem odlišného historického ekonomického, sociálního a kulturního vývoje v těchto zemích. Makroekonomické rozdíly mezi zeměmi eurozóny existují již od vzniku měnové unie v roce 1999 a samozřejmě existovaly i v období před zavedením jednotné evropské měny.

Přítom tyto rozdíly v makroekonomickém vývoji mezi členy eurozóny patří k základním příčinám vzniku dluhové a následné institucionální krize v eurozóně. Evropská centrální banka totiž pro všechny země eurozóny provádí jednotnou měnovou politiku. Protože jsou však země eurozóny z makroekonomického hlediska odlišné, má na ně jednotná měnová politika Evropské centrální banky rozdílné dopady. Některým zemím eurozóny tato měnová politika vyhovuje více, jiným méně, některým zemím jednotné nastavení měnové politiky více prospívá, jiným více škodí. Podobné je to s měnovým kurzem eura. Pro některé státy eurozóny je měnový kurz eura vyhovující, pro jiné státy je příliš slabý, takže jim přidává na konkurenceschopnosti, pro další země je naopak příliš silný a oslabuje jejich konkurenceschopnost.

V rámci eurozóny přítom neexistuje adekvátní mechanismus ke kompenzaci těchto rozdílných dopadů jednotného měnového kurzu a jednotné měnové politiky na různé země eurozóny. Bez překonání nebo alespoň zmenšení makroekonomických rozdílů mezi členskými zeměmi měnové unie proto není možné při současném institucionálním uspořádání eurozóny považovat eurokrizi za vyřešenou. Tato krize byla dosud přijatými opatřeními pouze utlumena, ale může se znovu v budoucnu plnou silou rozhořet. Žádné z dosud přijatých opatření, ať už se jedná o mechanismy finanční pomoci členským zemím eurozóny v problémech, nová pravidla zpřísňující rozpočtový dohled a ustavující makroekonomický dohled nad zeměmi eurozóny, nebo zavádění bankovní unie, totiž

→ neobsahuje účinné mechanismy k vyrovnávání makroekonomických rozdílů mezi státy měnové unie.

Navíc k prohlubování makroekonomických rozdílů mezi členskými zeměmi eurozóny přispívá také samotná realizace protikrizových opatření. Součástí aktivace finanční pomoci pro krizí postižené země eurozóny je požadavek věřitelů (poskytovatelů pomoci, tedy ostatních členských států eurozóny, respektive EU, a Mezinárodního měnového fondu) na zavádění a plnění fiskálních konsolidačních programů v problémových zemích, což přináší prohlubování poklesu reálného HDP, zvy-

šování míry nezaměstnanosti a v návaznosti na to i další zhoršování fiskální situace v těchto problémových zemích. Požadavky na fiskální konsolidaci jsou přitom – v souladu s přijatými přísnějšími rozpočtovými pravidly pro eurozónu a EU – vznašeny i vůči dalším státům eurozóny, respektive Evropské unie, tedy i vůči těm, kde akutní dluhová krize neprobíhá a které finanční pomoc nečerpají. S těmito přísnějšími požadavky v oblasti fiskální politiky se přitom členské země eurozóny, respektive EU, vyrovnávají různým způsobem, nová přísnější rozpočtová pravidla mají v různých zemích rozdílné důsledky.

Tabulka č. 3 » Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů Řecka, Kypru, Irska, Portugalska a Španělska v letech 2007–2014

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹⁾
Řecko	růst reálného HDP (%)	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-7,0	-3,9	0,6
	rozpočtové saldo (% HDP)	-6,7	-9,9	-15,2	-11,1	-10,1	-8,6	-12,2	-1,6
	veřejný dluh (% HDP)	103,1	109,3	126,8	146,0	171,3	156,9	174,9	175,5
	míra nezaměstnanosti (%)	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,5	27,5	26,8
Kypr	růst reálného HDP (%)	5,1	3,6	-1,9	1,3	0,4	-2,4	-5,4	-2,8
	rozpočtové saldo (% HDP)	3,2	0,9	-5,6	-4,8	-5,8	-5,8	-4,9	-3,0
	veřejný dluh (% HDP)	53,7	44,7	53,5	56,5	66,0	79,5	102,2	107,5
	míra nezaměstnanosti (%)	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9	15,9	16,2
Irsko	růst reálného HDP (%)	5,0	-2,2	-6,4	-1,1	2,2	0,2	-0,3	4,6
	rozpočtové saldo (% HDP)	0,2	-7,0	-13,9	-32,4	-12,6	-8,0	-5,7	-3,7
	veřejný dluh (% HDP)	24,0	42,6	62,2	87,4	111,1	121,7	123,3	110,5
	míra nezaměstnanosti (%)	4,7	6,4	12,0	13,9	14,7	14,7	13,1	11,1
Portugalsko	růst reálného HDP (%)	2,4	0,0	-2,9	1,9	-1,3	-3,2	-1,4	0,9
	rozpočtové saldo (% HDP)	-3,0	-3,8	-9,8	-11,2	-7,4	-5,5	-4,9	-4,9
	veřejný dluh (% HDP)	68,4	71,7	83,6	96,2	111,1	124,8	128,0	127,7
	míra nezaměstnanosti (%)	8,9	8,5	10,6	12,0	12,9	15,8	16,4	14,5
Španělsko	růst reálného HDP (%)	3,5	0,9	-3,8	-0,2	0,1	-1,6	-1,2	1,2
	rozpočtové saldo (% HDP)	2,0	-4,4	-11,0	-9,4	-9,4	-10,3	-6,8	-5,6
	veřejný dluh (% HDP)	35,5	39,4	52,7	60,1	69,2	84,4	92,1	98,1
	míra nezaměstnanosti (%)	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,8

¹⁾ prognóza podle European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission
 Pramen: European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission; Eurostat

Skutečný vývoj v Evropské unii a v eurozóně ukazuje, že zavedení federální fiskální politiky pro země eurozóny ani dostatečně silného federálního rozpočtu eurozóny není možné. Současný společný rozpočet EU má velikost 1 % HDP Evropské unie a nedávné snahy Evropské komise o jeho navýšení ztroskotaly na odmítavém stanovisku největších plátců do rozpočtu EU, zejména Německa. Ani požadavky některých institucí EU na zavedení společného dluhopisu pro eurozónu, které zaznívaly zejména v prvních letech eurokrize, nebyly vyslyšeny. Největším odpůrcem společného dluhopisu pro eurozónu bylo opět Německo, protože emise takového dluhopisu by prodražila obsluhu německého vládního dluhu. Navíc ratingové agentury prohlásily, že vzhledem ke skutečnosti, že emitentem společného dluhopisu pro eurozónu by nebyla společná vláda eurozóny, protože taková neexistuje, daly by společnému dluhopisu pro eurozónu rating té nejhorší země měnové unie (tj. Řecka).

Z výše uvedených důvodů proto můžeme v období od roku 2010, kdy byla realizována záchranná politika a vytvářen nový institucionální rámec eurozóny, pozorovat nárůst rozdílů v makroekonomickém vývoji mezi jednotlivými členskými zeměmi měnové unie.

Nejhoršímu makroekonomickému vývoji samozřejmě čelily země eurozóny, které čerpaly, nebo dosud čerpají finanční pomoc (viz tabulka 3). Ze zemí, které již čerpání finanční pomoci ukončily, zůstává makroekonomická situace nepříznivá v Portugalsku a Španělsku. Obě země byly v období 2010–2014 celkem tři roky v hospodářské recesí a v roce 2014 vykazují pouze slabý ekonomický růst kolem 1%. V důsledku toho se v nich prudce zvýšila míra nezaměstnanosti – z 8–9% v předkrizovém období až na 16% v Portugalsku a 26% ve Španělsku v roce 2013, v roce 2014 vykazují obě země pouze mírný pokles míry nezaměstnanosti. V obou zemích došlo ve sledovaném období také k razantnímu nárůstu rozpočtového deficitu až na více než 10% HDP, posléze jejich rozpočtový schodek sice klesl, ale stále zůstává na úrovni kolem 5–6% HDP, tedy výrazně nad maximálně povolenou hodnotou 3% HDP danou Pak-

tem stability a růstu. Velmi výrazně v těchto státech také stoupl veřejný dluh – v Portugalsku téměř dvojnásobně na 128% HDP, ve Španělsku dokonce téměř trojnásobně na 98% HDP v roce 2014 v porovnání s předkrizovou úrovní.

Makroekonomický vývoj další země, která ukončila čerpání finanční pomoci – Irsko –, je o něco příznivější. Tato země v letech 2010–2014 nečelila tak výraznému poklesu reálného HDP jako Portugalsko a Španělsko, v roce 2014 by dokonce podle prognózy Evropské komise měla irská ekonomika růst svižným tempem 4,6%. Po ztrojnásobení irské míry nezaměstnanosti v období dluhové krize (z předkrizové úrovně necelých 5% na téměř 15% v letech 2011–2012) začala míra nezaměstnanosti v Irsku výrazněji klesat (na 11% v roce 2014), avšak stále zůstává na více než dvojnásobku předkrizové úrovně. Období dluhové krize je v Irsku spojeno s nejvyšším nárůstem rozpočtového schodku ze všech zemí eurozóny (na více než 32% HDP v roce 2010), následně došlo k jeho postupnému poklesu na necelá 4% HDP v roce 2014. Veřejný dluh Irska se v období dluhové krize více než zpětínásobil (z předkrizové úrovně 24% HDP na 123% HDP v roce 2013), v roce 2014 by se

→ měl podle prognózy Evropské komise irský veřejný dluh snížit na 110,5 % HDP, avšak nadále zůstává na téměř pětinašobku předkrizové úrovně.

Nepříznivá makroekonomická situace nadále přetrvává v zemích eurozóny, které dosud čerpají finanční pomoc – v Řecku a na Kypru. V Řecku po abnormálně hluboké šestileté hospodářské recesi, která v letech 2008–2013 přinesla kumulativní propad reálného HDP o téměř 24 %, by měl v roce 2014 podle prognózy Evropské komise přijít nepatrný ekonomický růst o 0,6 %. Kypr po propadech reálného HDP v letech 2012–2013 setrvává v hospodářské recesi i v roce 2014. V obou zemích došlo v období dluhové krize k prudkému zvýšení míry nezaměstnanosti – v Řecku z předkrizové úrovně 8 % na zhruba 27 % v letech 2013–2014, na Kypru z necelých 4 % dosahovaných před krizí na 16 % v letech 2013–2014. V období hospodářské recese,

v letech 2008–2013, Řecko setrvalo vykazovalo velmi vysoký rozpočtový deficit 9–15 % HDP, v roce 2014 by se měl podle prognózy Evropské komise řecký rozpočtový schodek výrazně snížit na 1,6 % HDP. Rozpočtový deficit Kypru zůstával v období 2009–2013 v rozmezí 5–6 % HDP, v roce 2014 by měl podle prognózy Evropské komise poklesnout na 3 % HDP. Pokles rozpočtového deficitu v Řecku a na Kypru v roce 2014 však nebude stačit ke změně rostoucího trendu veřejného dluhu obou zemí. Řecký veřejný dluh se z předkrizové úrovně 103 % HDP zvýšil na 175 % HDP v letech 2013–2014, což je nejvyšší úroveň ze všech zemí eurozóny, veřejný dluh Kypru se z úrovně kolem 50 % HDP dosahované před krizí zvýšil na více než 100 % HDP v letech 2013–2014.

Dále můžeme v eurozóně najít skupinu zemí, které sice nemusely žádat o finanční pomoc ze zá-

Tabulka č. 4 » Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů Itálie, Francie, Belgie a Slovinska v letech 2007–2014

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹⁾
Itálie	růst reálného HDP (%)	1,7	-1,2	-5,5	1,7	0,4	-2,4	-1,9	-0,4
	rozpočtové saldo (% HDP)	-1,5	-2,7	-5,3	-4,2	-3,5	-3,0	-2,8	-3,0
	veřejný dluh (% HDP)	99,7	102,3	112,5	115,3	116,4	122,2	127,9	132,2
	míra nezaměstnanosti (%)	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4	10,7	12,2	12,6
Francie	růst reálného HDP (%)	2,3	-0,1	-3,1	1,7	2,0	0,0	0,2	0,3
	rozpočtové saldo (% HDP)	-2,5	-3,2	-7,2	-6,8	-5,1	-4,9	-4,1	-4,4
	veřejný dluh (% HDP)	64,2	67,8	78,8	81,5	85,0	89,2	92,2	95,5
	míra nezaměstnanosti (%)	8,0	7,4	9,1	9,3	9,2	9,8	10,3	10,4
Belgie	růst reálného HDP (%)	2,9	1,0	-2,8	2,3	1,8	-0,1	0,2	0,9
	rozpočtové saldo (% HDP)	0,0	-1,1	-5,5	-4,0	-3,9	-4,1	-2,9	-3,0
	veřejný dluh (% HDP)	86,9	92,2	99,3	99,6	102,1	104,0	104,5	105,8
	míra nezaměstnanosti (%)	7,5	7,0	7,9	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5
Slovinsko	růst reálného HDP (%)	7,0	3,4	-7,9	1,3	0,7	-2,5	-1,1	2,4
	rozpočtové saldo (% HDP)	-0,1	-1,8	-6,1	-5,7	-6,2	-3,7	-14,6	-4,4
	veřejný dluh (% HDP)	22,7	21,6	34,5	37,9	46,2	53,4	70,4	82,2
	míra nezaměstnanosti (%)	4,9	4,4	5,9	7,3	8,2	8,9	10,1	9,8

¹⁾ prognóza podle European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission
 Pramen: European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission; Eurostat

chranných mechanismů, avšak jejich makroekonomický vývoj je zdrojem obav. Těmito zeměmi jsou Itálie, Francie, Belgie a Slovinsko (viz tabulka 4). Všechny tyto čtyři země čelily v období 2010–2014 slabému ekonomickému růstu nebo hospodářské recesi. V důsledku toho ve většině z nich v tomto období narostla míra nezaměstnanosti do výše 10 % a více (s výjimkou Belgie, kde setrvala na úrovni kolem 8 %). Itálie a Belgie sice dokázaly zabránit extrémnímu zvýšení svého rozpočtového deficitu a v letech 2013–2014 se jejich rozpočtový schodek pohyboval kolem 3 % HDP, na druhé straně Francii se stále nedaří deficit veřejných rozpočtů stlačit pod 4 % HDP (tuto hranici by měl podle prognózy Evropské komise převyšovat i v roce 2014) a ve Slovinsku došlo k prudkému nárůstu rozpočtového schodku až na téměř 15 % HDP v roce 2013, v roce 2014 by měla podle prognózy Evropské komise jeho výše poklesnout na hodnotu přesahující 4 % HDP. Ve všech těchto čtyřech zemích však od počátku eurokrize setrvala a výrazně roste veřejný dluh. Ve Slovinsku by měl v roce 2014 podle prognózy Evropské komise veřejný dluh dosáhnout 82 % HDP v porovnání s 22 % HDP před krizí, ve Francii by to mělo být 95,5 % HDP v roce 2014 oproti předkrizové hodnotě 64 % HDP. Veřejný dluh Belgie by měl v roce 2014 činit téměř 106 % HDP v porovnání s úrovní 87 % HDP před krizí, italský veřejný dluh by pak měl v roce 2014 dokonce dosáhnout 132 % HDP oproti necelým 100 % HDP v době před krizí.

Na druhé straně v eurozóně existuje skupina zemí, které vykazují relativně příznivé makroekonomické výsledky (viz tabulka 5). V první řadě se jedná o Německo. Německá ekonomika v letech 2010–2014 dosahovala setrvalého ekonomického růstu, i když od roku 2012 pouze slabého. Míra nezaměstnanosti v Německu od roku 2010 neustále klesá, v roce 2014 na hodnotu kolem 5%. Od roku 2012 dosahuje Německo mírného přebytku veřejných rozpočtů. Také německý veřejný dluh se vyvíjí relativně příznivě. Z předkrizové úrovně kolem 64 % HDP se sice do roku 2010 zvýšil na 80 % HDP, v následujícím období se však snižoval a v roce

2014 by měl podle prognózy Evropské komise dosáhnout 74,5 % HDP.

Také Rakousko v období 2010–2014 dosahovalo setrvalého ekonomického růstu, i když od roku 2012 – podobně jako Německo – pouze slabého. Rakouská míra nezaměstnanosti se po celé sledované období pohybovala na nízkých úrovních kolem 4–5%. Od roku 2011 je rakouský rozpočtový deficit nižší než 3 % HDP a v letech 2010–2013 byl stabilní také rakouský veřejný dluh – pohyboval se kolem 82 % HDP. V roce 2014 by však měl podle prognózy Evropské komise veřejný dluh Rakouska vzrůst na 87 % HDP.

V porovnání s většinou zemí eurozóny si lépe vedlo také Nizozemsko, Finsko a Slovensko, i když některé jejich makroekonomické výsledky již byly horší než v případě Německa a Rakouska. Nizozemsko a Finsko vykazovalo v období 2010–2014 horší vývoj reálného HDP než Německo a Rakousko. Přesto Finsko dokázalo udržet míru nezaměstnanosti na relativně stabilní úrovni kolem 8 % a míra nezaměstnanosti v Nizozemsku sice vzrostla, avšak nepřekročila 7%. Finsko po celé sledované období mělo rozpočtový deficit nižší než 3 % HDP, Nizozemsko má rozpočtový schodek pod úrovní 3 % HDP od roku 2013. Veřejný dluh obou zemí sice ve sledovaném období vzrostl, avšak zůstává výrazně pod průměrem eurozóny – veřejný dluh Finska je nižší než 60 % HDP, veřejný dluh Nizozemska nepřekračuje 70 % HDP.

Slovensko patřilo v letech 2010–2014 k nejrychleji rostoucím ekonomikám eurozóny. To se však příliš neodráželo ve vývoji slovenské míry nezaměstnanosti, která v uvedeném období zůstávala na vysoké úrovni kolem 14%. Slovenský rozpočtový deficit přesahující na počátku sledovaného období 7 % HDP se podařilo snížit na hodnoty kolem 3 % HDP v letech 2013–2014. Veřejný dluh Slovenska sice ve sledovaném období vzrostl, avšak zůstává výrazně pod průměrem eurozóny a nepřekračuje 55 % HDP.

Pro porovnání můžeme uvést, že rozdíly v makroekonomickém vývoji existují také mezi zeměmi Evropské unie, které nejsou členy eurozóny. →

→ **Tabulka č. 5 » Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů Německa, Rakouska, Nizozemska, Finska a Slovenska v letech 2007–2014**

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹⁾
Německo	růst reálného HDP (%)	3,3	1,1	-5,1	4,0	3,3	0,7	0,4	1,3
	rozpočtové saldo (% HDP)	0,3	0,0	-3,0	-4,1	-0,9	0,1	0,1	0,2
	veřejný dluh (% HDP)	63,5	64,9	72,4	80,3	77,6	79,0	76,9	74,5
	míra nezaměstnanosti (%)	8,7	7,5	7,8	7,1	5,9	5,5	5,3	5,1
Rakousko	růst reálného HDP (%)	3,7	1,4	-3,8	1,8	2,8	0,9	0,3	0,7
	rozpočtové saldo (% HDP)	-1,3	-1,5	-5,3	-4,5	-2,6	-2,3	-1,5	-2,9
	veřejný dluh (% HDP)	64,8	68,5	79,7	82,4	82,1	81,7	81,2	87,0
	míra nezaměstnanosti (%)	4,4	3,8	4,8	4,4	4,2	4,3	4,9	5,3
Nizozemsko	růst reálného HDP (%)	3,9	1,8	-3,7	1,5	0,9	-1,2	-0,8	0,9
	rozpočtové saldo (% HDP)	0,2	0,2	-5,5	-5,0	-4,3	-4,0	-2,3	-2,5
	veřejný dluh (% HDP)	42,7	54,8	56,5	59,0	61,3	66,5	68,6	69,7
	míra nezaměstnanosti (%)	3,6	3,1	3,7	4,5	4,4	5,3	6,7	6,9
Finsko	růst reálného HDP (%)	5,3	0,3	-8,5	3,4	2,8	-1,0	-1,4	-0,4
	rozpočtové saldo (% HDP)	5,1	4,2	-2,5	-2,6	-1,0	-2,1	-2,4	-2,9
	veřejný dluh (% HDP)	34,0	32,7	41,7	47,1	48,5	53,0	56,0	59,8
	míra nezaměstnanosti (%)	6,9	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7	8,2	8,6
Slovensko	růst reálného HDP (%)	10,5	5,8	-4,9	4,4	3,0	1,8	0,9	2,4
	rozpočtové saldo (% HDP)	-1,9	-2,4	-7,9	-7,5	-4,1	-4,2	-2,6	-3,0
	veřejný dluh (% HDP)	29,8	28,2	36,0	41,1	43,5	52,1	54,6	54,1
	míra nezaměstnanosti (%)	11,2	9,6	12,1	14,5	13,7	14,0	14,2	13,4

¹⁾ prognóza podle European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission

Pramen: European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission; Eurostat

Z těchto zemí mají nejpříznivější makroekonomické výsledky Švédsko a Dánsko (viz tabulka 6). Švédská ekonomika v letech 2010–2014 setrvala rostla, švédská míra nezaměstnanosti byla stabilní na úrovni kolem 8 %, po celé sledované období byl rozpočtový deficit Švédska nižší než 3 % HDP a švédský veřejný dluh byl nízký, pohyboval se v rozmezí 36–40 % HDP. Dánský reálný HDP v letech 2010–2014 většinou slabě rostl (s výjimkou roku 2012, kdy byl zaznamenán slabý pokles), dánská míra nezaměstnanosti zůstávala na úrovni kolem 7 %, rozpočtový deficit v Dánsku po téměř

celé sledované období (s výjimkou roku 2012) zůstal pod 3 % HDP a veřejný dluh Dánska byl nízký, pohyboval se kolem 45 % HDP.

V některých směrech horší makroekonomické výsledky vykazovaly jiné země Evropské unie nacházející se mimo eurozónu (viz tabulka 7). Velká Británie sice v letech 2010–2014 vykazovala příznivý vývoj reálného HDP i míry nezaměstnanosti, která v uvedeném období klesla z 8 % na 6 %, avšak podstatně horší byly její výsledky v oblasti veřejných financí. Rozpočtový deficit Velké Británie se sice z hodnoty téměř 10 % HDP dosahované v roce

2010 postupně snížil, avšak podle prognózy Evropské komise by měl v roce 2014 stále převyšovat 5 % HDP. Po celé sledované období pak rostl veřejný dluh Velké Británie, a sice z úrovně přesahující 70 % HDP na téměř 90 % HDP.

Nejpříznivější vývoj reálného HDP zaznamenalo Polsko, které se jako jediná země Evropské unie vyhnulo hospodářské recesi jak v období světové finanční a ekonomické krize v letech 2008–2009, tak v období eurokrize od roku 2010. Tento setrvalý a relativně silný ekonomický růst Polska se však neodrazil ve vývoji polské míry nezaměstnanosti, která v letech 2010–2014 zůstávala na úrovni kolem 10 %. Také rozpočtový deficit se Polsku nepodařilo stlačit pod 3 % HDP. Veřejný dluh Polska se po celé sledované období pohyboval pod 60 % HDP, tedy výrazně pod průměrem eurozóny.

Maďarská ekonomika po většinu období 2010–2014 rostla (výjimkou byl rok 2012, kdy byl zaznamenán pokles reálného HDP), míra nezaměstnanosti v Maďarsku se v uvedeném období snížila z 11 % na 8 %. Došlo rovněž k poklesu maďarského rozpočtového deficitu, od roku 2012 je nižší než 3 % HDP. Mírně se snížil také maďarský veřejný dluh, a sice z 81 % HDP v letech 2010–2011 na 77 % HDP v letech 2013–2014.

Česká republika sice vykazovala v letech 2010–2014 v rámci středoevropských zemí mimo eu-

rozónu nejhorší vývoj reálného HDP, na druhou stranu však měla z těchto zemí nejnižší míru nezaměstnanosti (pohybovala se kolem 6–7 %). České republice se rovněž podařilo výrazně snížit rozpočtový deficit, v letech 2013–2014 jeho hodnoty jen mírně překračovaly 1 % HDP. Veřejný dluh České republiky sice ve sledovaném období vzrostl, avšak v porovnání s dalšími zeměmi EU zůstává nízký, v letech 2012–2014 se stabilizoval na úrovni kolem 45 % HDP.

3. Podaří se udržet měnovou unii pohromadě?

Jak je vidět z údajů uvedených v předcházející kapitole, makroekonomický vývoj jednotlivých zemí eurozóny byl v letech 2010–2014 značně odlišný a vedl k dalšímu prohloubení makroekonomických rozdílů mezi členskými státy měnové unie. Některé členské země vykazovaly po celé sledované období ekonomický růst, jiné země čelily několikaleté hospodářské recesi. Některé státy zaznamenaly prudký nárůst míry nezaměstnanosti, v jiných zemích míra nezaměstnanosti zůstala na nízkých úrovních, nebo dokonce klesla. Některé členské státy eurozóny dokázaly po většinu sledovaného období udržet rozpočtové deficity pod maximálně povolenou hodnotou 3 % HDP danou Pak-

Tabulka č. 6 » Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů Švédska a Dánska v letech 2007–2014

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹⁾
Švédsko	růst reálného HDP (%)	3,3	-0,6	-5,0	6,6	2,9	0,9	1,6	2,0
	rozpočtové saldo (% HDP)	3,3	2,0	-0,7	0,0	-0,1	-0,9	-1,3	-2,4
	veřejný dluh (% HDP)	38,2	36,8	40,3	36,7	36,1	36,4	38,6	40,3
	míra nezaměstnanosti (%)	6,1	6,2	8,3	8,6	7,8	8,0	8,0	7,9
Dánsko	růst reálného HDP (%)	1,6	-0,8	-5,7	1,4	1,1	-0,4	0,4	0,8
	rozpočtové saldo (% HDP)	5,0	3,2	-2,8	-2,7	-2,1	-3,9	-0,7	-1,0
	veřejný dluh (% HDP)	27,3	33,4	40,4	42,9	46,4	45,6	45,0	44,1
	míra nezaměstnanosti (%)	3,8	3,4	6,0	7,5	7,6	7,5	7,0	6,7

¹⁾ prognóza podle European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission
Pramen: European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission; Eurostat

→ **Tabulka č. 7 » Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů České republiky, Polska, Maďarska a Velké Británie v letech 2007–2014**

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ^{*)}
Česká republika	růst reálného HDP (%)	5,7	3,1	-4,5	2,5	1,8	-1,0	-0,9	2,5
	rozpočtové saldo (% HDP)	-0,7	-2,1	-5,5	-4,4	-2,9	-4,0	-1,3	-1,4
	veřejný dluh (% HDP)	27,8	28,7	34,1	38,2	41,0	45,5	45,7	44,4
	míra nezaměstnanosti (%)	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	7,0	7,0	6,3
Polsko	růst reálného HDP (%)	6,8	5,1	1,6	3,9	4,5	2,0	1,6	3,0
	rozpočtové saldo (% HDP)	-1,9	-3,7	-7,5	-7,6	-4,9	-3,7	-4,0	-3,4
	veřejný dluh (% HDP)	45,0	47,1	50,9	53,6	54,8	54,4	55,7	49,1
	míra nezaměstnanosti (%)	9,6	7,1	8,1	9,7	9,7	10,1	10,3	9,5
Maďarsko	růst reálného HDP (%)	0,1	0,9	-6,8	1,1	1,6	-1,7	1,1	3,2
	rozpočtové saldo (% HDP)	-5,1	-3,7	-4,6	-4,5	-5,5	-2,3	-2,4	-2,9
	veřejný dluh (% HDP)	65,9	71,9	78,2	80,9	81,0	78,5	77,3	76,9
	míra nezaměstnanosti (%)	7,4	7,8	10,0	11,2	10,9	10,9	10,2	8,0
Velká Británie	růst reálného HDP (%)	3,4	-0,8	-5,2	1,7	1,1	0,3	1,7	3,1
	rozpočtové saldo (% HDP)	-3,0	-5,1	-10,8	-9,6	-7,6	-8,3	-5,8	-5,4
	veřejný dluh (% HDP)	43,6	51,6	65,9	76,4	81,9	85,8	87,2	89,0
	míra nezaměstnanosti (%)	5,3	5,6	7,5	7,8	8,1	7,9	7,6	6,2

^{*)} prognóza podle European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission
 Pramen: European Economic Forecast — Autumn 2014, European Commission; Eurostat

tem stability a růstu, jiným zemím se rozpočtové schodky pod 3% HDP stlačit nepodařilo. Veřejný dluh některých členských zemí eurozóny prudce narůstal až na hodnoty výrazně převyšující 100% HDP, veřejný dluh jiných zemí měnové unie zůstával na nižších úrovních, nebo dokonce klesal.

Jestliže současná osmnáctičlenná eurozóna sdružuje země s velmi rozdílnými makroekonomickými výsledky, respektive s velmi rozdílným makroekonomickým vývojem, jestliže takto rozdílné země jsou svázány jednotnou měnou a jednotnou měnovou politikou, pak je nezbytné, aby jako vyrovnávací mechanismus těchto makroekonomických rozdílů byla zavedena federální fiskální politika pro země eurozóny a dostatečně silný federální rozpočet eurozóny (v rozsahu 10–20% HDP). To je předpoklad dlouhodobého zachová-

ní eurozóny v současném osmnáctičlenném složení.

Skutečný vývoj v Evropské unii a v eurozóně však ukazuje, že zavedení federální fiskální politiky pro země eurozóny ani dostatečně silného federálního rozpočtu eurozóny není možné. Současný společný rozpočet EU má velikost 1% HDP Evropské unie a nedávné snahy Evropské komise o jeho navýšení ztroskotaly na odmítavém stanovisku největších plátců do rozpočtu EU, zejména Německa. Ani požadavky některých institucí EU na zavedení společného dluhopisu pro eurozónu, které zaznívaly zejména v prvních letech eurokrize, nebyly vyslyšeny. Největším odpůrcem společného dluhopisu pro eurozónu bylo opět Německo, protože emise takového dluhopisu by prodražila obsluhu německého vládního dluhu. Navíc ratingové agentury

prohlásily, že vzhledem ke skutečnosti, že emitentem společného dluhopisu pro eurozónu by nebyla společná vláda eurozóny, protože taková neexistuje, daly by společnému dluhopisu pro eurozónu rating té nejhorší země měnové unie (tj. Řecka).

Protože rozdíly v makroekonomickém vývoji mezi členskými státy eurozóny existují dlouhodobě, protože tyto rozdíly navzdory opatřením přijímaným k řešení eurokrize nadále přetrvávají a dokonce se prohlubují, protože rozdíly v makroekonomickém vývoji mezi členy eurozóny nebudou možné v dohledné budoucnosti odstranit a protože zároveň fiskální federalizace eurozóny je neuskutečnitelná, je nejméně pravděpodobným scéná-

řem budoucího vývoje eurozóny úplné překonání nebo vyřešení eurokrize. Naopak podstatně pravděpodobnější scénáře jsou tři: 1) pokračování dosavadního způsobu řešení krize, tj. přijímání dílčích opatření k utlumení krize v eurozóně a střídání turbulentnějších a klidnějších fází krize měnové unie, nebo 2) odchod ekonomicky nejproblémovějších zemí z eurozóny, tedy zachování měnové unie při menším počtu členů s lepšími makroekonomickými výsledky a s menšími rozdíly v makroekonomickém vývoji, anebo 3) odchod zemí s nejlepšími makroekonomickými výsledky v čele s Německem z eurozóny, což by ovšem znamenalo úplný rozpad měnové unie.

LITERATURA A PRAMENY

1. *Bude Slovinsko pátou zemí žádající o pomoc? Tamní ministr financí chce akčnější ECB.* <http://www.patria.cz>, 8. 10. 2012
2. *Další krůčky Řecka k 130 mld. EUR: schválení nových škrťů a holandské i finské „ano“.* Francie odhlavovala ESM. <http://www.patria.cz>, 29. 2. 2012
3. *Další překvapení z Řecka: zemi chybí ještě víc peněz, než se vědělo.* <http://byznys.ihned.cz>, 26. 9. 2012
4. *Eurokomisař: Řecko a státní bankrot? To v eurozóně nepřipadá v úvahu.* <http://ekonomika.ihned.cz>, 29. 1. 2010
5. *European Economic Forecast – Autumn 2014.* European Economy 7/2014, European Commission, 2014
6. *Eurozóna dala zelenou ESM i uvolnění dalších peněz pro Portugalsko.* <http://www.patria.cz>, 9. 10. 2012
7. *Eurozóna schválila 130 mld. EUR pro Řecko. Privátní sektor odepíše 75%. Budou ke ztrátám donuceni všichni věřitelé? Co CDS?* <http://www.patria.cz>, 21. 2. 2012
8. *Eurozóna schválila pomoc Kypru. Velcí věřitelé ztratí až 40%.* <http://www.patria.cz>, 25. 3. 2013
9. *EU schválila 85 mld. EUR pomoci Irsku, zárukou se na ní bude podílet i ČR.* <http://www.patria.cz>, 29. 11. 2010
10. *EU schválila záchranných 78 miliard eur pro Portugalce. Ručit budou i Češi.* <http://byznys.ihned.cz>, 16. 5. 2011
11. *EU vzkázala Řecku: Cesta z obřího dluhu je ambiciózní, ale dosažitelná.* <http://ekonomika.ihned.cz>, 3. 2. 2010
12. *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie.* Úřední věstník Evropské unie, 2010/C 83/01, 30. 3. 2010
13. *Lagardeová (MMF): Řecku musíme dát dva roky navíc.* <http://www.patria.cz>, 11. 10. 2012
14. *Madrid dostal slíbených 39,5 mld. eur na pomoc bankám.* <http://www.patria.cz>, 12. 12. 2012
15. *Merkelová v Aténách: Řecko chce v eurozóně. Bez odpisu dluhu vládami a ECB nemožné?* <http://www.patria.cz>, 9. 10. 2012
16. *Ministři financí eurozóny přiklepli Řecku rekordních 110 miliard eur.* <http://finweb.ihned.cz>, 3. 5. 2010
17. *Němečtí ústavní soudci schválili záchranný fond ESM. O co v něm jde?* <http://byznys.ihned.cz>, 13. 9. 2012
18. *První pomoc Řecku? Jen kapka na rozpálená kamna, píše německý list.* <http://ekonomika.ihned.cz>, 24. 4. 2010

- 19. Řecko si může trochu oddechnout. Němci Aténám půjčí přes 22 miliard eur. <http://ekonomika.ihned.cz, 3. 5. 2010>
- 20. Řecko zahajuje odkup dluhopisů. Dluh země se má snížit o více než 20 miliard eur. <http://byznys.ihned.cz, 3. 12. 2012>
- 21. Řecký parlament schválil nový balík úspor. <http://www.ceskenoviny.cz, 7. 11. 2012>
- 22. Six-pack? Two-pack? Fiscal compact? A short guide to the new EU fiscal governance. European Commission, <http://ec.europa.eu, 14. 3. 2012>
- 23. Summit EU: Zavedení jednotného bankovního dohledu se odkládá, od ledna určitě nebude. <http://byznys.ihned.cz, 18. 10. 2012>
- 24. Španělsko už chystá žádost o finanční pomoc. Obává se ale podmínek Německa. <http://byznys.ihned.cz, 2. 10. 2012>
- 25. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union. Brussels, 2. 3. 2012
- 26. Výměna dluhopisů prošla řeckým parlamentem. Jak to bude se zapojením MMF do pomoci Řecku a navýšením ESM Berlínu navzdory? <http://www.patria.cz, 23. 2. 2012>
- 27. Weber: Nulové riziko kolapsu eura a odchodu Řecka z unie. <http://www.patria.cz, 28. 4. 2010>
- 28. European Financial Stabilisation Mechanism (http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/efsm/index_en.htm)
- 29. European Financial Stability Facility (<http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>)
- 30. European Stability Mechanism (<http://www.esm.europa.eu>)
- 31. Eurostat, Statistics by theme – Economy and finance, Government finance statistics (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)
- 32. Eurostat, Statistics by theme – Economy and finance, National accounts (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)
- 33. Eurostat, Statistics by theme – Population and social conditions, Labour market (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

KLÍČOVÁ SLOVA

Evropská unie, euro, eurozóna, měnová unie, fiskální unie, politická unie, měnová politika, fiskální politika, makroekonomické nerovnováhy, ekonomický růst, nezaměstnanost, veřejné finance, veřejný dluh, dluhová krize

Macroeconomic imbalances in the euro area and the (im)possibility of overcoming them

ABSTRACT

The article focuses on the problems associated with the long-term existence and deepening of macroeconomic imbalances in the euro area. The author assesses differences in macroeconomic development between the euro area countries before the global financial crisis, during the global financial crisis and during the subsequent debt crisis in the euro area and shows the increase of these differences over time. The author also analyzes the consequences of differences in macroeconomic development between the euro area countries and their influence on the formation of the euro area crisis, as well as the effectiveness of anti-crisis measures adopted so far and variants of solution and outcome of the euro area crisis.

KEYWORDS

European Union, euro, euro area, monetary union, fiscal union, political union, monetary policy, fiscal policy, macroeconomic imbalances, economic growth, unemployment, public finances, public debt, debt crisis

JEL CLASSIFICATION

E23, E24, E62, F02, F15, H62, H63

Odlišná úprava hospodářské a měnové unie v právu EU jako jedna z příčin makroekonomických nerovnováh v eurozóně

► Mgr. Ing. Petr Wawrosz, Ph.D. » Vysoká škola finanční a správní; Institut evropské integrace, NEWTON College, a.s.¹

* Cílem tohoto textu je ukázat, že primární právo Evropské unie (EU) je jednou z příčin makroekonomických nerovnováh v eurozóně. Makroekonomickými nerovnováhami myslíme zejména nesoulad mezi produkčními kapacitami ekonomiky (jejími zdroji) a využitím těchto zdrojů. Nejvýrazněji se nerovnováha projevuje v oblasti nezaměstnanosti. Od ledna 2009 míra nezaměstnanosti v EU přesahuje 9 %, svého vrcholu dosáhla v březnu a v dubnu 2013, kdy činila 10,9 %. Od té doby postupně pomalu klesá, v říjnu 2014 se pohybovala kolem 10 %. V samotné eurozóně přesáhla míra nezaměstnanosti 9 % až v průběhu roku 2009, vrcholu dosáhla na podzim 2013, kdy činila 12 %. I zde postupně pomalu klesá, současná hodnota je těsně nad 11 %.

Text je strukturován následovně. Nejprve podává stručnou charakteristiku primárního práva EU, přičemž se koncentruje na hlavní zásady a hodnoty, které toto právo obsahuje. Druhá kapitola se zbývá historií odlišné úpravy hospodářské a měnové unie v primárním právu EU, třetí pak současným stavem této úpravy. Ve třetí kapitole je rovněž poukázáno na důsledky porušování pravidel ze

strany členských států a netrestání tohoto porušování. Závěr shrnuje hlavní poznatky.

1. Co je primární právo EU

Primárním právem EU se myslí zakladatelské dokumenty, kterými členské země EU svěřují Evropské unii své pravomoci. Historie primárního práva EU je uvedena například v publikacích Tichý (2011) a Wawrosz (2011). V ustanoveních primárního práva EU, která se týkají hospodářské a měnové unie, jsou přítomny dle našeho názoru skryté problémy, které pokládáme za jednu z příčin makroekonomických nerovnováh v eurozóně.

Podle současného stavu, který platí od 1. prosince 2009, tvoří primární právo Smlouva o Evropské unii a Smlouva o fungování Evropské unie včetně protokolů k těmto smlouvám. Za součást primárního práva je dále nutno považovat:

- přistoupečnou smlouvu uzavřenou mezi Chorvatskem a EU, která vstoupila v platnost 1. července 2013. Tato smlouva mění některá ustanovení výše uvedených smluv (např. počty zástupců členských států v orgánech EU), změny se však

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Podpora šíření poznatků výzkumu evropské integrace (reg. č. CZ.1.07/2.3.00/09.0128). Projekt byl v období 1. 9. 2009–31. 8. 2012 spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky, od 1. 9. 2012 do 31. 8. 2017 se projekt nachází ve fázi udržitelnosti.

netýkají problematiky hospodářské a měnové unie;

- Listinu základních práv Evropské unie. Smlouva o Evropské unii ve svém článku 6, odstavci 1 konstatuje, že „Unie uznává práva, svobody a zásady obsažené v Listině základních práv Evropské unie ze dne 7. prosince 2000, ve znění upraveném dne 12. prosince 2007 ve Štrasburku, jež má stejnou právní sílu jako Smlouvy“.

Smlouva o Evropské unii (SEU) má celkem 6 hlav a 52 článků. Stručně zde uvedme přehled nejdůležitějších ustanovení.

- Článek 2: Unie je založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin. Tyto hodnoty jsou společné členským státům ve společnosti vyznačující se pluralismem, nepřipustností diskriminace, tolerancí, spravedlností, solidaritou a rovností žen a mužů.

- Článek 3:

1. Cílem Unie je podporovat mír, své hodnoty a blahobyt svých obyvatel.
2. Unie poskytuje svým občanům prostor svobody, bezpečnosti a práva bez vnitřních hranic, ve kterém je zaručen volný pohyb osob ve spojení s vhodnými opatřeními týkajícími se ochrany vnějších hranic, azylu, přistěhovalectví a předcházení a potírání zločinnosti.
3. Unie vytváří vnitřní trh. Usiluje o udržitelný rozvoj Evropy, založený na vyváženém hospodářském růstu a na cenové stabilitě, vysoce konkurenceschopném sociálně tržním hospodářství směřujícím k plné zaměstnanosti a společenskému pokroku a na vysokém stupni ochrany a zlepšování kvality životního prostředí. Podporuje vědecký a technický pokrok.

Bojuje proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci, podporuje sociální spravedlnost a ochranu, rovnost žen a mužů, mezigenerační solidaritu a ochranu práv dítěte.

Podporuje hospodářskou, sociální a územní soudržnost a solidaritu mezi členskými státy.

Respektuje svou bohatou kulturní a jazykovou rozmanitost a dbá na zachování a rozvoj evropského kulturního dědictví.

4. Unie vytváří hospodářskou a měnovou unii, jejíž měnou je euro.
5. Ve svých vztazích s okolním světem Unie zůstává a podporuje své hodnoty a zájmy a přispívá k ochraně svých občanů. Přispívá k míru, bezpečnosti, udržitelnému rozvoji této planety, k solidaritě a vzájemné úctě mezi národy, volnému a spravedlivému obchodování, vymýcení chudoby, ochraně lidských práv, především práv dítěte, a k přísnému dodržování a rozvoji mezinárodního práva, zejména k dodržování zásad Charty Organizace spojených národů.
6. Unie sleduje své cíle vhodnými prostředky na základě pravomocí, které jsou jí Smlouvami svěřeny.

- Článek 4:

1. V souladu s článkem 5 náleží pravomoci, které nejsou Smlouvami Unii svěřeny, členským státům.
2. Unie ctí rovnost členských států před Smlouvami a jejich národní identitu, která spočívá v jejich základních politických a ústavních systémech, včetně místní a regionální samosprávy. Respektuje základní funkce státu, zejména ty, které souvisejí se zajištěním územní celistvosti, udržením veřejného pořádku a ochranou národní bezpečnosti. Zejména národní bezpečnost zůstává výhradní odpovědností každého členského státu.
3. Podle zásady loajální spolupráce se Unie a členské státy navzájem respektují a pomáhají si při plnění úkolů vyplývajících ze Smluv.

Členské státy učiní veškerá vhodná obecná nebo zvláštní opatření k plnění závazků, které vyplývají ze Smluv nebo z aktů orgánů Unie. Členské státy usnadňují Unii plnění jejich úkolů a zdrží se všech opatření, jež by mohla ohrozit dosažení cílů Unie.

- • Článek 5:
  1. Vymezení pravomocí Unie se řídí zásadou svěření pravomocí. Výkon těchto pravomocí se řídí zásadami subsidiarity a proporcionality.
  2. Podle zásady svěření pravomocí jedná Unie pouze v mezích pravomocí svěřených jí ve Smlouvách členskými státy pro dosažení cílů stanovených ve Smlouvách. Pravomoci, které nejsou Smlouvami Unii svěřeny, náležejí členským státům.
  3. Podle zásady subsidiarity jedná Unie v oblastech, které nespadají do její výlučné pravomoci, pouze tehdy a do té míry, pokud cílů zamýšlené činnosti nemůže být dosaženo uspokojivě členskými státy na úrovni ústřední, regionální či místní, ale spíše jich, z důvodu jejího rozsahu či účinků, může být lépe dosaženo na úrovni Unie. Orgány Unie uplatňují zásadu subsidiarity v souladu s Protokolem o používání zásad subsidiarity a proporcionality. Vnitrostátní parlamenty dbají na dodržování zásady subsidiarity v souladu s postupem uvedeným v tomto protokolu.
  4. Podle zásady proporcionality nepřekročí obsah ani forma činnosti Unie rámec toho, co je nezbytné pro dosažení cílů Smluv. Orgány Unie uplatňují zásadu proporcionality v souladu s Protokolem o používání zásad subsidiarity a proporcionality.
- Článek 9: Ve všech svých činnostech dodržuje Unie zásadu rovnosti svých občanů, kterým se dostává od jejích orgánů, institucí a jiných subjektů stejné pozornosti. Občanem Unie je každá osoba, která má státní příslušnost členského státu. Občanství Unie doplňuje občanství členského státu, nenahrazuje je.
- Článek 10:
  1. Fungování Unie je založeno na zastupitelské demokracii.
  2. Občané jsou na úrovni Unie přímo zastoupeni v Evropském parlamentu. Členské státy jsou zastoupeny v Evropské

radě svými hlavami států nebo předsedy vlád a v Radě svými vládami, kteří jsou demokraticky odpovědní buď svým vnitrostátním parlamentům, nebo svým občanům.

3. Každý občan má právo podílet se na demokratickém životě Unie. Rozhodnutí jsou přijímána co nejotevřeněji a co nejbližše občanům.
  4. Politické strany na evropské úrovni přispívají k utváření evropského politického vědomí a k vyjadřování vůle občanů Unie.
- Článek 11:
    1. Orgány dávají vhodnými způsoby občanům a reprezentativním sdružením možnost projevit a veřejně si vyměňovat své názory na všechny oblasti činnosti Unie.
    2. Orgány udržují otevřený, transparentní a pravidelný dialog s reprezentativními sdruženími a s občanskou společností.
    3. Za účelem zajištění soudržnosti a transparentnosti činnosti Unie vede Evropská komise s dotčenými stranami rozsáhlé konzultace.
    4. Nejméně jeden milion občanů Unie pocházejících z podstatného počtu členských států se může ujmout iniciativy a vyzvat Evropskou komisi, aby v rámci svých pravomocí předložila vhodný návrh k otázkám, k nimž je podle mínění těchto občanů nezbytné přijetí právního aktu Unie pro účely provedení Smluv.

Jakkoliv se jedná pouze o výčet podstatných článků SEU, je z něj zřejmé, že EU přebírá od členských států podstatné pravomoci. Tyto pravomoci musí používat pouze k dosažení svých cílů v souladu s příslušnými zásadami (např. subsidiarity a proporcionality) a s ohledem na demokratický charakter EU, na právo občanů EU vyjadřovat se k činnosti EU atd. Podrobnější výčet pravomocí, kterými EU disponuje, je uveden ve Smlouvě o fungování Evropské unie (SFEU). V následující kapitole se z této smlouvy budeme zabývat pouze ustanoveními, která se týkají hospodářské a měnové unie.

Jak už jsme naznačili, naším cílem je ukázat, že dle našeho názoru tato ustanovení jsou jednou

z příčin makroekonomických nerovnováh v EU. Zde v obecnější rovině rozvíňme následující úva- hu. Pokud daná ustanovení vskutku přispívají k makroekonomickým nerovnováhám v EU, po- tom jsou v rozporu s cíli EU. Zejména se jedná o cíle jako podpora blahobytu obyvatel EU, úsilí o udržitelný rozvoj Evropy, založený na vyváže- ném hospodářském růstu a na cenové stabilitě, vysoce konkurenceschopném sociálně tržním hos- podářství směřujícím k plné zaměstnanosti a spo- lečenskému pokroku a na vysokém stupni ochrany a zlepšování kvality životního prostředí, příspěvek k udržitelnému rozvoji planety. Ale koneckonců je tím, alespoň nepřímo, ohrožena i zásada rovnosti občanů, fungování zastupitelské demokracie, prá- vo občanů EU podílet se na demokratickém živo- tě EU.

Makroekonomické nerovnováhy se bezpro- středně dotýkají životní úrovně občanů EU, způso- bují, že musí věnovat větší pozornost zajištění zá- kladních podmínek své existence, tudíž už jim nezbyvá tolik času na další otázky. Makroekono- mické nerovnováhy jsou v rozporu s tím, co EU chce a hlásá. Je jasné, že některé makroekonomi- ké nerovnováhy jsou takového charakteru, že je nemůže ovlivnit žádná země či uskupení zemí. Po- kud však dokumenty, kterými se musí země nebo uskupení zemí řídit, k makroekonomickým nerov- nováhám vedou nebo je prohlubují, je nutno kon- statovat, že tyto dokumenty jsou v rozporu s účely států, respektive nadstátních uskupení. Neplní-li stát či nadstátní uskupení své funkce, je nutně pro- blematizována jeho existence a smysl. Pokud by se EU podařilo makroekonomické nerovnováhy vý- znamně omezit (realisticky předpokládáme, že je- jich úplné odstranění není možné), výrazně se zvyšuje argument pro to, aby toto uskupení existo- valo. Budou-li makroekonomické nerovnováhy přetrvávat, respektive bude-li se jejich četnost zvy- šovat, nutně se logicky budou stále častěji obje-ovat hlasy, že EU jako integrační celek nemá smysl, že by se měla rozpadnout atd. Je přitom zřejmé, že rozpad EU by mohl mít závažné následky včetně možných ozbrojených konfliktů atd.

Jakkoliv tento text nepovažuje existenci EU za jedinou příčinu skutečnosti, že na území člen- ských zemí se v době jejich členství v EU nevedl žádný ozbrojený konflikt, přece jen nelze popřít, že ekonomická, politická a další integrace možnost konfliktů omezuje. Zmírnění makroekonomických nerovnováh tak má nejenom ekonomické, ale i po- litické a další konsekvence. Z tohoto hlediska je nutno věnovat hledání příčin daných nerovnováh prvořadou pozornost. Institucionální ekonomie (např. Furubotn a Richter, 2005, Voigt, 2008), ke které se tento text hlásí, si uvědomuje, že lidská pravidla mohou významně předurčovat podobu řádu, blahobytu, produktu (výstupu), který existu- je v jednotlivých lidských společnostech. Mohou rovněž determinovat, jak jednotliví členové da- ných společností spolupracují, zda jsou pravidla dodržována, nebo zda některé subjekty disponují určitými privilegii – pravidla se na ně vůbec nevztahují, případně vztahují s nějakými výjimkami. V následující kapitole se pokusíme naše tvrzení konkretizovat.

2. Rozdílný přístup k hospodářské a měnové unii v primárním právu jako jedna z příčin makroekonomických nerovnováh v EU – historie

Naším základním tvrzením je, že jednou z příčin makroekonomických nerovnováh v eurozóně je rozdílná úprava hospodářské a měnové unie v pri- márním právu EU. Eurozóna je nepochybně měno- vou unií, přičemž existence měnové unie je pod- míněna existencí hospodářské unie. Na úvod této subkapitoly lze konstatovat, že samotný pojem „hospodářská a měnová unie“ není jednoznačně definován. Pokud se zaměříme pouze na chápání tohoto pojmu v rámci EU, lze říci, že tento pojem označuje proces, jehož výsledkem je vznik a zave- dení jednotné měny euro v části členských států EU. Při zkoumání pojmu hospodářská a měnová unie (HMU) v kontextu EU je třeba brát zřetel na to, že označuje ve skutečnosti dvě entity, které se sice vzájemně podmiňují a doplňují, ale každá →

→ představuje jiné, i když vzájemně související faktory. Tento stav ilustrovala Delorova zpráva,² klíčový dokument, ze kterého následně vycházela Smlouva o založení Evropského společenství. Zpráva hospodářskou a měnovou unii definuje jako vzájemnou kombinaci hospodářské unie na straně jedné a měnové unie na straně druhé. Dle zprávy hospodářská unie zahrnuje jednotný trh, společná pravidla hospodářské soutěže, regionální a strukturální politiku a koordinaci hospodářských politik včetně závazných pravidel pro rozpočtové politiky. Měnová unie vyžaduje liberalizaci pohybu kapitálu a integraci finančních trhů, volnou směnitelnost měn a pevnou fixaci měnových kurzů.

Fakticky z hlediska praktické realizace jednotlivých unií v EU platí, že hospodářská unie představuje v EU mezivládní spolupráci v oblasti hospodářských politik, zatímco měnová unie spravování společné, nadnárodní měnové politiky. Ze strany EU se tak v hospodářské unii jedná o koordinaci, zatímco v měnové unii přímo o výkon této politiky. Hospodářská unie je postavena na decentralizované struktuře Evropského společenství jakožto spo-

lečenství států, kde je hlavním rozhodovacím centrem mezivládní Rada EU, naopak měnová unie je postavena na přenesení měnových pravomocí z úrovně členských států, respektive jejich centrálních bank, na úroveň komunitární, do výlučné působnosti Evropské centrální banky. Vzhledem k daným rozdílům lze konstatovat, že zatímco měnová unie dosáhla maximální formy, tj. zavedení jednotné měny, hospodářská unie dosáhla formy minimální – koordinace hospodářských politik. Měnová unie vyjadřuje z hlediska hloubky integrace skutečnou podstatu tohoto procesu, hospodářská unie je zatím formálním označením bez skutečného obsahu. Z daného vývoje potom plyne, že země, které se staly součástí hospodářské a měnové unie, opustily tradiční rozdělení státu a centrální banky, protože tu chybí protiklad rozpočtové funkce státu a měnové úlohy národní centrální banky. Ten byl nahrazen nesymetrickým protikladem národní hospodářská politika versus nadnárodní měnová politika Evropské centrální banky.

Pokud bychom měli pojem hospodářská unie ještě více vymezit, lze se domnívat, že výše uvedené charakteristiky – jednotný trh, společná pravi-

Makroekonomické nerovnováhy jsou v rozporu s tím, co EU chce a hlásá. Je jasné, že některé makroekonomické nerovnováhy jsou takového charakteru, že je nemůže ovlivnit žádná země či uskupení zemí. Pokud však dokumenty, kterými se musí země nebo uskupení zemí řídit, k makroekonomickým nerovnováhám vedou nebo je prohlubují, je nutno konstatovat, že tyto dokumenty jsou v rozporu s účely státu, respektive nadstátních uskupení. Neplní-li stát či nadstátní uskupení své funkce, je nutně problematizována jeho existence a smysl. Pokud by se EU podařilo makroekonomické nerovnováhy významně omezit (realisticky předpokládáme, že jejich úplné odstranění není možné), výrazně se zvyšuje argument pro to, aby toto uskupení existovalo. Budou-li makroekonomické nerovnováhy přetrvávat, respektive bude-li se jejich četnost zvyšovat, nutně se logicky budou stále častěji objevovat hlasy, že EU jako integrační celek nemá smysl, že by se měla rozpadnout atd.

² Viz Committee for the Study of Economic and Monetary Union (1989).

dla hospodářské soutěže, závazná pravidla rozpočtové politiky – jsou nutnými, nikoliv však jedinými, tj. nikoliv postačujícími podmínkami samotné hospodářské unie. Z obvyklého chápání slova unie ve smyslu spojení, propojení, jednoty potom vyplývá, že hospodářskou unií lze rozumět území, které splňuje následující charakteristiky: a) vysoká míra integrace všech trhů ekonomiky; b) podobná ekonomická úroveň v jednotlivých územích; c) vysoká míra podobnosti struktury hospodářství; d) diverzifikace výroby; e) mobilita pracovních sil. Budou-li dané charakteristiky splněny, potom lze hovořit o tom, že jednotlivá, dříve (do nějaké míry) oddělená hospodářství jsou jednotná. Zdůrazněme, že výše uvedené charakteristiky se nikoliv náhodou podobají charakteristikám, jež jsou uváděny pro optimální měnovou oblast – pokud nějaké území tvoří hospodářskou unií, není důvod, aby na daném území existovalo vedle sebe více měn, toto území tedy může být i měnovou unií. Problémy vznikají, pokud je měnová unie vytvořena na území, které hospodářskou unií není. Nejedná se o neřešitelné problémy, pokud je stanovena strategie, jež v rozumné době k vytvoření hospodářské unie vede. Absence dané strategie, respektive pokračování stavu, kdy podmínky pro optimální měnovou oblast nejsou splněny, mohou při existenci jednotné měny situaci členských zemí zhoršovat.

Problematika hospodářské a měnové unie byla do primárního práva EU zavedena Maastrichtskou smlouvou, která byla oficiálně podepsána v roce 1992. Tato smlouva novelizovala stávající primární dokumenty (zejména Smlouvu o založení Evropského hospodářského společenství z roku 1957) a zároveň přinesla nová ustanovení, která se týkala zejména některých základních hodnot EU, spolupráce v justičních a trestních věcech a společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Hospodářská a měnová unie byla zakotvena ve Smlouvě o založení Evropského společenství (SES), jak byla pře-

jmenována Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství.³ V článku 2 SES se konstatovalo: „Úkolem Společenství je vytvořením společného trhu a hospodářské a měnové unie, stejně jako prováděním společných politik nebo činností uvedených v člancích 3 a 4 podporovat harmonický, vyvážený a trvale udržitelný rozvoj hospodářského života, vysokou úroveň zaměstnanosti a sociální ochrany, rovné zacházení s muži a ženami, trvale udržitelný a neinflační růst, vysoký stupeň konkurenceschopnosti a konvergence ekonomické výkonnosti, vysokou úroveň ochrany a zlepšování kvality životního prostředí, zvyšování životní úrovně a kvality života, hospodářskou a sociální soudržnost a solidaritu mezi členskými státy.“

Samotné hospodářské a měnové unií potom byla věnována sedmá hlava Smlouvy o založení Evropského společenství. Z hlediska hospodářské unie má smysl poukázat na následující ustanovení:

- Článek 98 SES: Členské státy provádějí své hospodářské politiky se záměrem přispívat k dosažení cílů Společenství uvedených v článku 2, a v návaznosti na hlavní směry uvedené v článku 99 odstavec 2. Členské státy a Společenství postupují ve shodě se zásadami stanovenými v článku 4 a v souladu se zásadou otevřeného tržního hospodářství s volnou soutěží, čímž je podporována účinná alokace zdrojů.
- Článek 99 SES: Členské státy považují své hospodářské politiky za věc společného zájmu a koordinují je v rámci Rady v souladu s ustanoveními článku 98.

Rada přijme kvalifikovanou většinou na doporučení Komise návrh hlavních směrů hospodářských politik členských států a Společenství a podá o tom zprávu Evropské radě.

Evropská rada na základě této zprávy Rady projedná závěry k hlavním směrům hospodářských politik členských států a Společenství. Na základě tohoto závěru Rada přijme kvalifikovanou většinou doporučení, které vymezí tyto

³ Zdůrazněme zde, že v současné době (tj. v roce 2012) tvoří primární právo EU Smlouva o Evropské unii a Smlouva o fungování Evropské unie. Pokud se zabýváme Smlouvou o založení Evropského společenství, tak se zabýváme minulým stavem.

- hlavní směry. Rada o svém doporučení informuje Evropský parlament.
- Zjistí-li se, že hospodářské politiky členského státu nejsou v souladu s hlavními směry uvedenými v odstavci 2, nebo že vyvolávají riziko ohrožení fungování hospodářské a měnové unie, může Rada kvalifikovanou většinou na doporučení Komise dát dotyčnému členskému státu nezbytná doporučení. Rada může kvalifikovanou většinou na návrh Komise rozhodnout o zveřejnění svých doporučení.
- Článek 100 SES: Je-li členský stát v nesnázích nebo je vážně ohrožen závažnými potížemi způsobenými výjimečnými událostmi mimo jeho kontrolu, může Rada jednomyslně na návrh Komise poskytnout dotyčnému členskému státu za určitých podmínek finanční pomoc Společenství. Jsou-li závažné potíže způsobeny přírodními pohromami, usnáší se Rada kvalifikovanou většinou. Předseda Rady informuje o rozhodnutí Evropský parlament.
  - Článek 104 SES: Členské státy se vyvarují nadměrných schodků veřejných financí. Komise sleduje vývoj rozpočtové situace a stav veřejného zadlužení v členských státech, aby bylo možno zjistit závažné nedostatky. Zkoumá zejména dodržování rozpočtové disciplíny na základě těchto dvou kritérií: a) zda poměr plánovaného nebo skutečného schodku veřejných financí k hrubému domácímu produktu nepřekračuje doporučovanou hodnotu, kromě případů, kdy buď poměr podstatně klesl nebo se neustále snižoval, až dosáhl úrovně, která se blíží doporučované hodnotě, anebo překročení nad doporučovanou hodnotu bylo pouze výjimečné a dočasné a poměr zůstává blízko k doporučované hodnotě; b) zda poměr veřejného zadlužení k hrubému domácímu produktu nepřekračuje doporučovanou hodnotu, kromě případů, kdy se poměr dostatečně snižuje a blíží se uspokojivým tempem k doporučované hodnotě. Doporučované hodnoty jsou specifikovány v Protokolu o postupu při nadměrném schodku, připojeném k této smlouvě.

Nesplňuje-li členský stát požadavky podle jednoho nebo obou z těchto kritérií, Komise připraví zprávu. Komise přihlédne k tomu, zda schodek veřejných financí překračuje veřejné investiční výdaje, jakož i ke všem dalším rozhodujícím faktorům včetně střednědobé ekonomické a rozpočtové pozice členského státu. Usoudí-li Komise, že nadměrný schodek v členském státu existuje nebo se může vyskytnout, předloží stanovisko Radě.

Rada kvalifikovanou většinou na doporučení Komise po zvážení všech připomínek, které dotyčný členský stát případně učiní, rozhodne po celkovém zhodnocení, zda existuje nadměrný schodek. Zjistí-li Rada nadměrný schodek, dá dotyčnému členskému státu doporučení, jak takový schodek během určité lhůty odstranit. Nepřihlédne-li členský stát ani poté k doporučení Rady, může Rada rozhodnout o výzvě členskému státu, aby ve stanovené lhůtě učinil opatření ke snížení schodku, která Rada považuje za nezbytná pro nápravu situace. V takovém případě může Rada žádat dotyčný členský stát, aby podle zvláštního harmonogramu předkládal zprávy za účelem posouzení jeho úsilí o nápravu. Pokud se členský stát nepodřídí výzvě, může se Rada usnést, že použije nebo případně zostří jedno nebo více z následujících opatření: a) požádá dotyčný členský stát, aby před vydáním obligací a cenných papírů zveřejnil dodatečné informace, které Rada určí; b) vyzve Evropskou investiční banku, aby přehodnotila svou úvěrovou politiku vůči dotyčnému členskému státu; c) požádá dotyčný členský stát, aby uložil neúročený vklad v přiměřené velikosti u Společenství, dokud nebude podle názoru Rady nadměrný schodek napraven; d) uloží přiměřené pokuty.

Podívejme se nyní pro srovnání, jakým způsobem Smlouva o založení Evropského společenství upravovala problematiku měnové unie. Ocitujeme zde relevantní ustanovení SES:

- Článek 105 SES: Prvořadým cílem Evropského systému centrálních bank (ESCB) je udržovat

cenovou stabilitu. Aniž by byl dotčen cíl cenové stability, podporuje ESCB obecné hospodářské politiky ve Společenství se záměrem přispět k dosažení cílů Společenství, jak jsou vymezeny v článku 2. ESCB jedná ve shodě se zásadami stanovenými v článku 4 a v souladu se zásadou otevřeného tržního hospodářství s volnou soutěží, čímž je podporována účinná alokace zdrojů.

Základní úkoly uskutečňované ESCB jsou definovat a provádět měnovou politiku Společenství, provádět devizové operace, držet a spravovat oficiální devizové rezervy členských států, podporovat plynulé fungování platebních systémů.

- Článek 106 SES: Evropská centrální banka (ECB) má výlučné právo povolovat vydávání bankovek ve Společenství. ECB a národní centrální banky mohou takové bankovky vydávat. Bankovky vydané ECB a národními centrálními bankami jsou jedinými bankovkami, které mají status zákonného platidla ve Společenství. Členské státy mohou vydávat mince poté, kdy objem jejich emise schválí ECB.
- Článek 108 SES: Při výkonu pravomocí a uskutečňování úkolů a povinností svěřených jim touto smlouvou nebudou ani ECB, ani národní centrální banka, ani žádný člen jejich orgánů s rozhodovacími pravomocemi požadovat nebo přijímat pokyny od orgánů Společenství, od žádné vlády členského státu nebo od jakéhokoli jiného orgánu. Orgány Společenství a vlády členských států se zavazují respektovat tento princip a neusilovat o ovlivňování členů orgánů ECB s rozhodovacími pravomocemi či národních centrálních bank při plnění jejich úkolů.
- Článek 110 SES: K plnění úkolů svěřených ESCB, v souladu s ustanoveními této smlouvy a za podmínek stanovených Statutem ESCB, ECB vydává nařízení a rozhodnutí nezbytná pro plnění úkolů svěřených ESCB touto smlou-

vou a Statutem ESCB, podává doporučení a zaujímá stanoviska. Nařízení má obecnou závaznost. Je závazné ve všech svých částech a bezprostředně použitelné v každém členském státu. Rozhodnutí je závazné ve všech částech pro toho, komu je určeno. Doporučení a stanoviska závazná nejsou.

- Článek 116 SES: Druhá etapa uskutečňování hospodářské a měnové unie začne dne 1. ledna 1994. Před tímto datem každý členský stát přijme, je-li to nezbytné, vhodná opatření pro zajištění dodržování zákazů stanovených v článku 56;⁴ přijme, je-li to nezbytné, víceleté programy k zajištění trvalé konvergence nutné pro uskutečnění hospodářské a měnové unie, zejména pokud jde o cenovou stabilitu a zdravé veřejné finance.
- Článek 121 SES: Komise a EMI⁵ informují Radu o pokroku dosaženém členskými státy při plnění jejich závazků, týkajících se uskutečňování hospodářské a měnové unie. Zprávy posoudí, zda bylo dosaženo vysokého stupně konvergence, jeho měřítkem je míra splnění těchto kritérií jednotlivými členskými státy: a) dosažení vysokého stupně cenové stability, patrného z míry inflace, která je blízká míře inflace nejvýše tří členských států, jež dosáhly v oblasti cenové stability nejlepších výsledků; b) dlouhodobě udržitelný stav veřejných financí, patrný ze stavu veřejných rozpočtů nevykazujících nadměrný schodek; c) dodržování normálního rozpětí stanoveného mechanismem měnových kurzů Evropského měnového systému, aniž v posledních dvou letech došlo k devalvaci vůči měně jiného členského státu; d) stálost konvergence dosažené členskými státy a jeho účasti v mechanismu měnových kurzů Evropského měnového systému, která se odráží v úrovních dlouhodobých úrokových sazeb.

Na základě těchto zpráv Rada kvalifikovanou většinou na doporučení Komise zhodnotí, zda

⁴ Článek 56 SES se týkal volného pohybu kapitálu.

⁵ EMI je zkratka Evropského měnového institutu, což byl poradní orgán při zavádění jednotné měny.

- jednotlivé členské státy splňují podmínky nezbytné pro zavedení jednotné měny; zda většina členských států splňuje podmínky nezbytné pro zavedení jednotné měny. Rada zasedající ve složení hlav států či šéfů vlád přihlédne náležitým způsobem ke zprávám a kvalifikovanou většinou, nejpozději do 31. prosince 1996 rozhodne, na základě doporučení Rady uvedených v odstavci 2, zda většina členských států splňuje podmínky nezbytné pro zavedení jednotné měny; rozhodne, zda je pro Společenství vhodné vstoupit do třetí etapy a pokud ano, stanoví datum zahájení třetí etapy.
- Nebude-li do konce roku 1997 datum pro zahájení třetí etapy stanoveno, třetí etapa začne dne 1. ledna 1999. Před 1. červencem 1998 Rada zasedající ve složení hlav států či šéfů vlád potvrdí kvalifikovanou většinou, který členský stát splňuje nezbytné podmínky pro zavedení jednotné měny.
- Článek 123 SES: Jakmile bude vydáno rozhodnutí o datu zahájení třetí etapy, popř. okamžitě po 1. červenci 1998 a) Rada přijme pravidla týkající se vzniku ECB a ESCB; b) vlády členských států, pro které neplatí výjimka,⁶ jmenují podle Statutu ESCB prezidenta, viceprezidenta a další členy Výkonné rady ECB. Jakmile je jmenována Výkonná rada, ustaví se ESCB a ECB a připraví se na svou plnou činnost, jak je popsána v této smlouvě a ve Statutu ESCB. Plný výkon jejich pravomocí začne od prvního dne třetí etapy. Jakmile se ustaví ECB, přebírá, je-li to nezbytné, úkoly EMI. EMI bude po ustavení ECB zrušen.
- Pokud existují členské státy, pro které platí výjimka,⁷ bude, jako třetí orgán ECB s rozhodovací pravomocí, ustavena Generální rada.
- K datu zahájení třetí etapy Rada stanoví jednomyšlným usnesením členských států, pro které

neplatí výjimka, na návrh Komise a po konzultaci s ECB neodvolatelné směnné kurzy jejich měn, jakož i neodvolatelné pevné kurzy, podle nichž budou měny nahrazeny ECU, a ECU se stane plnohodnotnou měnou.

- Článek 124 SES: Do zahájení třetí etapy pokládá každý členský stát svou politiku měnového kurzu za věc společného zájmu. Přitom členské státy přihlédnou ke zkušenostem získaným ze spolupráce v rámci Evropského měnového systému (EMS) a z vytváření ECU a respektují stávající pravomoci v této oblasti.

Z výše uvedených ustanovení plyne, že na rozdíl od měnové unie Smlouva o založení Evropského společenství ponechala oblast hospodářské unie v pravomoci členských států a EU přiznala spíše koordinační roli. Případná výkonná ustanovení, kterými orgány EU disponovaly, mohla být uplatněna až po splnění řady podmínek (viz výše uvedený článek 104 SES, který upravoval postup při nadměrném schodku). Členské státy sice byly zavázány svou hospodářskou politiku provádět tak, aby byly dosaženy cíle Společenství (viz článek 2 SES), pokud tak však explicitně nebo implicitně nečinily, bylo obtížné je k danému závazku donutit. Ekonomická teorie obecně konstatuje, že jednotlivé subjekty (tedy i státy)⁸ reagují na pobídky. Pobídky musí ovšem obsahovat takovou strukturu, aby subjekty vskutku na pobídky reagovaly, součástí této struktury může být i sankce. Sankce odrazuje subjekt od jiného jednání, než které pobídka zamýšlí – toto jiné jednání činí pro ekonomický subjekt nákladným nebo jinak nevýhodným. Zdůrazněme zde, že sankce nemusí být jediný způsob, kterým pobídka může nutit subjekty jednat určitým způsobem – další formou může být např. forma ocenění nebo odměny. Pokud však pobídky neobsahují vhodnou strukturu nutící subjekty jednat pobídkou zamýšleným způsobem,

⁶ Členskými státy, pro které neplatí výjimka, se rozumí členské státy EU, které splňují kritéria k zavedení jednotné měny.

⁷ Členskými státy, pro které platí výjimka, se rozumí členské státy EU, které nespĺňují kritéria k zavedení jednotné měny.

⁸ Je jasné, že jménem státu jednají určití lidé. Správněji je tedy nutno konstatovat, že lidé reagují na pobídky. Protože však jednání lidí se projevuje prostřednictvím jednání organizací (subjektů) vytvořených lidmi, lze konstatovat, že ekonomické subjekty reagují na pobídky.

může se snadno stát, že se jejich jednání odlišovat bude. Pokud analyzujeme ustanovení týkající se hospodářské unie (hospodářské politiky) obsažená ve Smlouvě o založení Evropského společenství, je nutno konstatovat, že struktura jednotlivých pobídek, které směřovaly k vytvoření hospodářské unie, nebyla dostatečná. Členské státy tak mohly snadno jednat způsobem, jenž byl v rozporu s cíli hospodářské unie.

Odlišná právní úprava hospodářské a měnové unie neumožňuje EU dostatečně reagovat na problémy v eurozóně a je jednou z příčin makroekonomických nerovnováh v EU i eurozóně.

V oblasti měnové unie byla situace odlišná. Smlouva o založení Evropského společenství jednoznačně stanovila orgány společné měnové politiky. Dále stanovila časový plán, do kdy má být zavedena jednotná měna, i kritéria, která musí členské státy splnit, aby jednotná měna vznikla. Postup zavádění jednotné měny počítal i s možností, že některé členské státy daná kritéria nesplní. V tomto textu se nebudeme zabývat hodnocením daných kritérií, jejich smysluplností, respektive tím, zda jsou optimálním nástrojem pro hodnocení, zda některá země má zavést jednotnou měnu. Podstatné je výše uvedené: u měnové unie existovaly jasné cíle, jasná strategie, jak měnové unie dosáhnout. Evropské společenství dále k vlastní realizaci měnové unie zřídilo orgány disponující odpovídajícími pravomocemi. Byly tak splněny nutné, byť nikoliv postačující, podmínky, aby daného cíle mohlo být dosaženo. U hospodářské unie tyto nutné podmínky splněny nebyly. Není potom divu, že k faktické hospodářské integraci členských zemí s jednotnou měnou nedošlo.

Cílem tohoto textu není spekulovat o důvodech, proč hospodářská politika i po zavedení jednotné měny a přenesení pravomocí z národních centrálních bank na Evropskou centrální banku (kdy se tedy členské státy eurozóny vzdaly samostatných měnových politik) zůstala na národní

úrovni. Obecně je však možno konstatovat následující:

1. Přenesení měnové politiky z národní úrovně na nadnárodní úroveň nebylo pro politiky tolik bolestivé. Většina centrálních bank členských zemí eurozóny byla v době přenesení nezávislá a politici nemohli jejich rozhodování příliš ovlivňovat. Jinak řečeno, přenesením měnové politiky z národní úrovně na nadnárodní úro-

veň politici de facto neztratili nástroj ovlivňování vývoje ekonomiky, tento nástroj byl ztracen již dříve (v dobách, kdy se prosadila představa nezávislé centrální banky).

2. V případě hospodářské politiky, zejména v případě fiskální politiky byla v době podpisu Maastrichtské smlouvy situace jiná. Politici mohli daný nástroj ovlivňování ekonomiky používat, přičemž daný nástroj patří k relativně účinným nástrojům ovlivňování ekonomiky. Zároveň platí, že po ztrátě pravomocí v oblasti měnové politiky se de facto jednalo o poslední podstatný nástroj, který politikům zbyl. Jeho ztrátou by politici ztratili výrazně více, z hlediska ovlivňování ekonomiky by už de facto neměli žádné další možnosti. To by ohrozilo jejich moc, včetně možnosti znovuzvolení apod.
3. Svým způsobem mohlo být zachování hospodářské politiky (zejména fiskální politiky) na národní úrovni logické. Země, které se rozhodly přijmout euro, nebyly ani v okamžiku rozhodnutí, ani v okamžiku přijetí optimální měnovou oblastí (tj. nesplňovaly výše uvedené kritéria charakterizující hospodářskou unii a optimální měnovou oblast). Prostřednictvím samostatných hospodářských politik mohly být rozdíly, které v jednotlivých zemích existovaly, odbourávány. Nutno konstatovat, že za 20leté

→ období příprav a existence měnové unie (pokud za počátek vezmeme oficiální podepsání Maastrichtské smlouvy v roce 1992) k výraznému odbourání ve výše uvedených oblastech nedošlo. Jedním z důvodů byla a je skutečnost, že primární právo ES, které mělo problematiku hospodářské unie řešit, v danou dobu neobsahovalo dostatečné nástroje, které by stimulovaly členské státy k odbourávání daných rozdílů. Slabinou daného institucionálního uspořádání tedy nebyla pouze skutečnost, že na úrovni EU je důkladně upravena problematika měnové unie a nedostatečně problematika hospodářské unie. Slabinou byla rovněž skutečnost, že primární dokumenty, které hospodářskou a měnovou unii ustanovily, nedostatečným způsobem nutily, respektive stimulovaly členské státy, aby mezi sebou odstraňovaly rozdíly v jednotlivých ekonomikách, které de facto plně uplatnění hospodářské unie vylučují. Pokud však existují mezi jednotlivými zeměmi velké rozdíly, je tím ohrožena účinnost jednotné měnové politiky, respektive hrozí nebezpečí, že jakákoliv měnová politika bude vhodná pouze pro určité země a nevhodná pro jiné země. Konkrétně zde zmíněné slabiny spočívají ve skutečnosti, že SES a) nestanovila konkrétní cíle, tj. nestanovila přesně, respektive stanovila pouze nedostatečně, co se hospodářskou unií myslí (samotný společný trh nesplňuje podmínku hospodářské unie – i velmi odlišné ekonomiky mohou mít společný trh), b) nestanovila postupy (strategie) včetně časových limitů, do kdy má být hospodářská unie dosaženo. Je jasné, že realita se může od strategie lišit, v takovém případě lze ale strategii upravit. Neexistence cíle (respektive existence nedostatečného cíle) a neexistence strategie k dosažení cíle však poměrně logicky generuje, že cíle nebude dosaženo.

3. Rozdílný přístup k hospodářské a měnové unii v primárním právu jako jedna z příčin makroekonomických nerovnováh v EU – současný stav

Přejdeme nyní k současné právní úpravě hospodářské a měnové unie. Tato úprava se nachází ve Smlouvě o fungování Evropské unie (SFEU), konkrétně se jedná zejména o následující články.

- Článek 119 SFEU:
  1. Činnosti členských států a Unie ve smyslu článku 3 Smlouvy o Evropské unii zahrnují za podmínek stanovených Smlouvami zavedení hospodářské politiky, která je založena na úzké koordinaci hospodářských politik členských států, na vnitřním trhu a na vymezení společných cílů a která je prováděna v souladu se zásadou otevřeného tržního hospodářství s volnou soutěží.
  2. Souběžně s tím zahrnují tyto činnosti za podmínek a v souladu s postupy stanovenými Smlouvami jednotnou měnu – euro, jakož i vymezení a provádění jednotné měnové a devizové politiky, jejímž prvořadým cílem je udržet cenovou stabilitu, a aniž je dotčen tento cíl, podporovat obecnou hospodářskou politiku v Unii v souladu se zásadou otevřeného tržního hospodářství s volnou soutěží.
  3. Tyto činnosti členských států a Unie zahrnují dodržování následujících hlavních zásad: stabilní ceny, zdravé veřejné finance a měnové podmínky a trvale udržitelná platební bilance.
- Článek 120 SFEU: Členské státy směřují své hospodářské politiky tak, aby v rámci hlavních směrů hospodářských politik přispívaly k dosahování cílů Unie ve smyslu článku 3 Smlouvy o Evropské unii. Členské státy a Unie postupují v souladu se zásadami stanovenými v článku 119 a v souladu se zásadou otevřeného tržního hospodářství s volnou soutěží, čímž je podporováno efektivní umisťování zdrojů.

- Článek 121 SFEU: Členské státy považují své hospodářské politiky za věc společného zájmu a koordinují je v rámci Rady v souladu s článkem 120. Rada přijme na doporučení Komise návrh hlavních směrů hospodářských politik členských států a Unie a podá o tom zprávu Evropské radě.
- Článek 126 SFEU: Členské státy se vyvarují nadměrných schodků veřejných financí.
- Článek 127 SFEU:
  1. Prvořadým cílem Evropského systému centrálních bank (dále jen „ESCB“) je udržovat cenovou stabilitu. Aniž je dotčen cíl cenové stability, podporuje ESCB obecné hospodářské politiky v Unii se záměrem přispět k dosažení cílů Unie, jak jsou vymezeny v článku 3 Smlouvy o Evropské unii. ESCB jedná ve shodě se zásadami stanovenými v článku 119 a v souladu se zásadou otevřeného tržního hospodářství s volnou soutěží, čímž podporuje efektivní umístování zdrojů.
  2. ESCB plní tyto základní úkoly:
    - vymezuje a provádí měnovou politiku Unie,
    - provádí devizové operace v souladu s článkem 219,
    - drží a spravuje oficiální devizové rezervy členských států,
    - podporuje plynulé fungování platebních systémů.
  3. Třetí odrážka odstavce 2 se nevztahuje na držení a správu devizových provozních zůstatků vládami členských států.
  4. Evropská centrální banka je konzultována:
    - ke všem návrhům aktů Unie v oblasti její působnosti,
    - vnitrostátními orgány ke všem návrhům právních předpisů z oblasti její působnosti, avšak v mezích a za podmínek stanovených Radou postupem podle čl. 129 odst. 4.

Evropská centrální banka může předkládat stanoviska příslušným orgánům, institucím nebo jiným subjektům Unie nebo vnitrostátním orgánům v záležitostech spadajících do oblasti její působnosti.
- 5. ESCB přispívá k řádnému provádění opatření, která přijímají příslušné orgány v oblasti dohledu nad úvěrovými institucemi a stability finančního systému.
- 6. Rada může zvláštním legislativním postupem jednomyslně po konzultaci s Evropským parlamentem a Evropskou centrální bankou formou nařízení svěřit Evropské centrální bance zvláštní úkoly týkající se politik, které se vztahují k obezřetnostnímu dohledu nad úvěrovými a dalšími finančními institucemi, s výjimkou pojišťovacích podniků.
- Článek 128 SFEU:
  1. Evropská centrální banka má výlučné právo povolovat vydávání eurobankovek v Unii. Tyto bankovky mohou vydávat Evropská centrální banka a národní centrální banky. Bankovky vydávané Evropskou centrální bankou a národními centrálními bankami jsou jedinými bankovkami, které mají v Unii status zákonného platidla.
  2. Členské státy mohou vydávat euromince, objem jejich emise však vyžaduje schválení Evropskou centrální bankou. Rada může na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem a Evropskou centrální bankou přijímat opatření k sladění nominálních hodnot a technických specifikací všech mincí určených pro oběh v rozsahu nezbytném k umožnění jejich plynulého oběhu v Unii.
- Článek 129 SFEU: ESCB je řízen rozhodovacími orgány Evropské centrální banky, kterými jsou Rada guvernérů a Výkonná rada.
- Článek 130 SFEU: Při výkonu pravomocí a plnění úkolů a povinností svěřených jim Smlouvami a statutem ESCB a ECB nesmějí Evropská centrální banka, žádná národní centrální banka ani žádný člen jejich rozhodovacích orgánů vyžadovat ani přijímat pokyny od orgánů, institucí nebo jiných subjektů Unie, od žádné vlády →

členského státu ani od jakéhokoli jiného subjektu. Orgány, instituce nebo jiné subjekty Unie a vlády členských států se zavazují zachovávat tuto zásadu a nesnažit se ovlivňovat členy rozhodovacích orgánů Evropské centrální banky či národních centrálních bank při plnění jejich úkolů.

Z výše uvedených ustanovení je zřejmé, že asymetrická úprava hospodářské a měnové unie přetrvává. V oblasti měnové unie mají orgány EU dostatečnou pravomoc, v oblasti hospodářské unie nikoliv. Role EU v oblasti hospodářské unie zůstává spíše koordinační a podpůrná. Z hlediska dosažení hospodářské unie tedy platí: a) ani Smlouva o fungování Evropské unie nedefinuje hospodářskou unii dostatečně; b) ani Smlouva o fungování Evropské unie neobsahuje konkrétní postupy, jak hospodářské unie dosáhnout; c) ani Smlouva o fungování Evropské unie nedala orgánům EU dostatečné pravomoci k dosažení daného cíle. Potvrzuje se tak, že zatímco v oblasti měnové unie dosáhla EU svého maximálního cíle, v oblasti hospodářské unie jsou její cíle minimální. Praktická zkušenost ovšem ukazuje, že měnová unie bez hospodářské unie čelí vážným rizikům. Současné znění primárních dokumentů EU potom neumožňuje daná rizika odpovídajícím způsobem řešit. Jakákoliv budoucí krize potom může vést k podobným problémům eura, jakým je vystaveno v souvislosti s potížemi Řecka a dalších zemí.

K dosažení makroekonomické rovnováhy v EU nepřispívá ani skutečnost, že pravidla, kterými orgány EU disponují vůči členským zemím např. v rámci postupu vůči těmto zemím, pokud mají nadměrný schodek, byla v minulosti porušována. Problematika nadměrných schodků veřejných financí je v rámci primárního práva řešena kromě výše zmíněného článku 126 SFEU ještě v Protokolu o postupu při nadměrném schodku, který je součástí zakladatelských smluv. Tento protokol jako hodnoty, jež se členské státy zavazují nepřekročit, stanovuje: a) 3 % pro poměr plánovaného nebo skutečného schodku veřejných financí k hrubému domácímu produktu v tržních cenách;

b) 60 % pro poměr veřejného dluhu k hrubému domácímu produktu v tržních cenách. Postup vůči státu, který dané hodnoty poruší, je řešen jednak v rámci SFEU a dále v rámci tzv. Paktu stability a růstu. Paktem stability a růstu se nazývá soubor více pramenů evropského práva, jejichž společným cílem je posílit koordinaci fiskálních politik, které i po vytvoření hospodářské a měnové unie zůstávají v odpovědnosti členských států EU. Tento Pakt má tedy zamezit pnutí mezi centralizovanou měnovou politikou a decentralizovanými fiskálními politikami v zájmu zachování stability eura.

Realita přístupu k Paktu stability a růstu však byla jiná. Pakt byl již brzy po svém vzniku (1999) rozmělněn. Evropské státy proto mohly beztrestně provádět nedisciplinované fiskální politiky. Jako první Pakt stability a růstu porušilo již v roce 2001 Portugalsko, když vykázalo rozpočtový deficit ve výši 4,1 % HDP. Kontroverze vyvrcholily v následujících letech, když měly být na základě návrhu Evropské komise sankcionovány za nadměrné deficity Francie a Německo. Problém spočíval v tom, že o sankcích měly rozhodovat členské státy. Ačkoliv stát, o kterém se hlasovalo (tedy země s nadměrným schodkem), se hlasování nemohl zúčastnit, mohl uzavřít dohodu s jinými státy, že budou hlasovat v jeho prospěch, a slíbit jim, že bude hlasovat v jejich prospěch, pokud pro změnu dané členské státy rovněž dohodu poruší. Daná skutečnost se projevila zejména v případě Německa a Francie.

Obecně lze konstatovat, že státy eurozóny se několik let po jejím vzniku rozdělily na zastánce stávajících pravidel a na kritiky požadující jejich pružnější interpretaci. Výsledkem debaty byla revize Paktu v roce 2005, která oslabilo jeho represivní část. Prodloužila se lhůta pro nápravná opatření a rozšířil se okruh výjimečných okolností, na které lze brát ohled při rozhodování o zahájení procedury při nadměrném schodku. Konkrétně změny spočívaly v následujícím:

- Dříve používaná podmínka Paktu při zastavení (tj. nevydání) předběžného varování v případě poklesu HDP o více než 2 % byla rozšířena

o případy, kdy ekonomika dlouhodobě stagnuje, nebo vykazuje velmi malý ekonomický růst. Zároveň byla prodloužena lhůta pro odstranění nadměrného schodku.

- Již existující výjimky pro možnost překročení referenční hranice schodku v případě mimořádného poklesu HDP či přírodní katastrofy byly rozšířeny o další oblasti, kdy daný stát použije své veřejné finance zejména na strukturální reformy (za účelem zlepšení veřejných financí), pečování o mezinárodní stabilitu (výdaje na rozvojovou pomoc a obranu), investice do vzdělání, vývoje, inovací a boje proti nezaměstnanosti, dosažení evropských politických cílů, především pak sjednocení Evropy, snižování zadlužení, penzijní reformy (výdaje bylo možno použít jako polehčující okolnost po dobu 5 let).
- Dříve musely státy ve svém střednědobém plánu prokazovat tendenci k vyrovnanému či mírně přebytkovému rozpočtu. Po revizi v roce 2005 mohly státy za určitých okolností hospodařit s deficitem. Státům s malým zadlužením a vysokým růstovým potenciálem bylo umožněno vykazovat rozpočtový deficit ve výši 1 % HDP.

Cílem tohoto textu není hodnotit, zda původní verze Paktu stability a růstu (tj. verze účinná mezi léty 1999 a 2005) byla smysluplná, nebo nikoliv. Podstatné je něco jiného. Pokud v případě porušení pravidel Paktu zejména velké země svým postupem ukázaly, že nemíní přistoupit k sankcím, staly se sankce pro ostatní subjekty nevěrohodnou hrozbou. K věrohodnosti Paktu nepřispěla ani změna jeho pravidel schválená v roce 2005. Opět to lze považovat za signál, že členské státy, když se dostanou do rozporu s pravidly Paktu, budou raději usilovat o změnu daných pravidel než o jejich dodržování. Ostatní subjekty potom ale mohou logicky očekávat, že ke změně pravidel, respektive k neuplatnění stávajících pravidel může dojít i v budoucnu, respektive kdykoliv, když budou pravidla porušena. Pravidla se tak stávají dlouhodobě nevěrohodná. To ovšem zvyšuje nejistotu

ostatních subjektů. Ty jako důsledek dané nejistoty nemusí být ochotny nakupovat vládní dluhopisy, případně investovat peníze, které získají v důsledku expanzivní měnové politiky, do rozvoje nových aktivit.

Konstatujeme, že v současnosti jsou pravidla Paktu stability a růstu poněkud odlišná a porušování pravidel, kdy se státy mohou dohodnout, že si vzájemně neschválí sankce, by již nemělo být možné. Přesto se lze domnívat, že minulé porušení a změny pravidel stále mají vliv. Signály možného porušení existují na více úrovních – např. ve výročích představitelů Evropské centrální banky, že udělají cokoli pro záchranu eura včetně porušení pravidel, kterými se banka má řídit. Lze zde formulovat hypotézu, že jedním z důvodů, proč expanzivní politika ECB, kterou banka od roku 2008 uplatňovala a uplatňuje, není úspěšná (tj. nevede k velkému růstu HDP a poklesu nezaměstnanosti), je systémová nejistota soukromých subjektů, které nevěří, že současná pravidla nebudou změněna, respektive porušena. Ve světě často měnících se pravidel jsou (zejména dlouhodobě) investice velmi rizikové. Soukromé subjekty k nim proto raději nepřistoupí, což ale logicky nepřispívá k nastartování hospodářského růstu.

4. Závěr

Text argumentuje, že odlišná právní úprava hospodářské a měnové unie neumožňuje EU dostatečně reagovat na problémy v eurozóně a je jednou z příčin makroekonomických nerovnováh v EU i eurozóně (zejména v podobě vysoké míry nezaměstnanosti jak v EU, tak v eurozóně). Text dokumentuje rozdílný přístup k problematice hospodářské a měnové unie analýzou jednotlivých ustanovení primárního práva EU a poukazuje na důsledky daných rozdílů. K nejdůležitějším patří skutečnost, že členské státy mají poměrně velkou volnost v oblasti svých hospodářských politik. Potom ovšem může snadno nastat nesladěnost hospodářského cyklu v jednotlivých členských zemích eurozóny, na což obtížně reaguje Evropská centrální banka →

→ jednotnou měnovou politikou. Nemožnost provádět efektivní jednotnou měnovou politiku, respektive skutečnost, že jednotná měnová politika ECB se hodí pouze pro některé členské země a nikoliv pro všechny, nutně přispívá k makroekonomickým nerovnováhám.

Jakkoliv v oblasti fiskální politiky je volnost členských států EU i eurozóny primárním právem a na něj navazujícími dokumenty poněkud omezena, nebezpečí je ve skutečnosti, že v minulosti členské státy mohly své rozpočtové závazky beztrestně porušovat, aniž by za to byly sankcionovány, i když orgány EU příslušnými hrozbami disponovaly, avšak jejich konstrukce znemožňovala jejich použití. Věrohodnost hrozeb ze strany EU je potom

nutně oslabena, což zvyšuje pokušení provádět takovou politiku, která sice může být výhodná pro daný členský stát, na úrovni EU však přispívá k prohlubování nerovnováh. Současná sankční pravidla mají sice odlišný charakter a porušování již není tak snadné, ostrý test daných pravidel však ještě neproběhl. Existují kromě toho jiné signály, že některá pravidla mohou být porušena – např. dřívější výroky představitelů ECB, že udělají vše pro záchranu eura, i kdyby to mělo znamenat porušení pravidel, kterými je banka vázána. Souhrnně lze tedy uzavřít, že makroekonomické nerovnováhy v EU i v eurozóně mají systémový charakter a má smysl uvažovat o změně primárního práva EU, aby toto systémové riziko bylo alespoň zmírněno.

LITERATURA A PRAMENY

1. COMMITTEE FOR THE STUDY OF ECONOMIC AND MONETARY UNION (1989): *Report on Economic and Monetary Union in the European Community*. Brussels
2. FURUBOTN, E. G., RICHTER, R. (2005): *Institutions and Economic Theory*. 2nd edition. Michigan: The University of Michigan Press
3. TICHÝ, L. a kol. (2011): *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck
4. VOIGT, S. (2008): *Institucionální ekonomie*. Praha: Alfa nakladatelství
5. WAWROSZ, P. (2011): Lisabonská smlouva jako základní rámec fungování EU a české národní zájmy. In: MALÝ, J., WAWROSZ, P., MRÁČEK, K., DOSTÁLOVÁ, I.: *Globalizace, integrace a české národní zájmy*. Praha: Professional Publishing, s. 23–51, ISBN 978-80-7431-061-4

KLÍČOVÁ SLOVA

Evropská unie, primární právo, makroekonomické nerovnováhy, měnová unie, hospodářská unie

Different approach to the economic and monetary union in the EU law as one of the causes of macroeconomic imbalances in the euro area

ABSTRACT

The article tries to prove that one of the reasons of macroeconomic disequilibrium in the EU and the euro area is the primary law of the EU especially its different approach to the monetary and economic union. The article analyses the rules and shows that whereas the European monetary union is based on the strict and clear rules, rules defined the economic union are more ambiguous and give Member States opportunity to realize such economic policy that results in macroeconomic turbulences. Other reason contributing to the imbalances is the fact that Member States could in the past break primary law without sanctions although sanctions were included. Threats from the EU are therefore seen as incredible. Although situation slowly changes and new rules do not allow violating European law so easy their efficiency has not been proved yet. Some statements of European politicians or central bankers indicate further possibility of violation of law. They do not contribute to responsible behaviour and help to birth of disequilibrium.

KEYWORDS

European Union, primary law, macroeconomic imbalances, monetary union, economic union

JEL CLASSIFICATION

E52, E61, F53, K42

x

Adaptace specializačních profilů sektorů služeb k odvětvím podporujícím konkurenceschopnost zemí EU

► Ing. Karel Zeman, CSc. » Institut evropské integrace, NEWTON College, a.s.

* Analýza procesu „terciarizace“ specializačních profilů ekonomik členských států EU¹ identifikuje dlouhodobé tendence nárůstu podílu služeb. Zřetelná tendenci změn specializačních profilů ekonomik členských států EU ve prospěch nárůstu podílů sektorů služeb na úkor sektoru zpracovatelského průmyslu (tj. tzv. terciarizace jejich specializačních profilů) je doprovázena výraznou tendencí nárůstu podílu skupiny tržních služeb náročných na vysoké technologie (High technology knowledge intensive services – HTKIS) a náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS – Knowledge intensive business services). Tato tendence je označovaná v některých analýzách jako tzv. kvaternarizaci specializačních profilů sektoru služeb (ve struktuře produkce a zaměstnanosti /2/ /3/ /4/ /5/ /6/).

1. Služby náročné na vysoké technologie

Skupina služeb náročných na vysoké technologie (HTKIS) má klíčové postavení v realizaci dlouhodobých priorit orientace ekonomik členských států EU k posilování úlohy znalostí jako základního faktoru udržení konkurenceschopnosti jejich pro-

dukce na světových trzích a na Jednotném vnitřním trhu EU.

V analýzách úlohy tržních služeb náročných na znalosti (KIS – Knowledge intensive services)² jsou začleňovány do této skupiny služeb (v klasifikaci NACE Rev. 1.1) činnosti pošt a telekomunikací (64), zpracování dat a související činnosti (72) a výzkum a vývoj (73) /4/ /5/ /6/ /7/ /8/.

Rozvoj služeb pošt a telekomunikací (NACE Rev. 1.1: 64) a zpracování dat a souvisejících činností (72) vytváří příznivé podmínky pro propojení ekonomických a ostatních aktivit uvnitř ekonomik (zvláště mezi regiony) a jejich propojení s ekonomikami ostatních členských států a s ostatními státy světové ekonomiky. Na rozvoji aktivit služeb výzkumu a vývoje (73) je v rozhodující míře závislé prosazování priority strategie Evropa 2020, nejen z hlediska významu implementace jeho poznatků pro ekonomický růst, ale také z hlediska udržení sociálního modelu EU.

Příznivým rysem dlouhodobého vývoje specializačního profilu české ekonomiky (v období 1995–2009) je nárůst podílu skupiny služeb náročných na vysoké technologie (HTKIS) jak na produkci (hrubé přidané hodnotě – HPH) a zaměstnanosti

¹ Shrnutí výsledků srovnávací analýzy v pramenu /1/.

² Podle definice Eurostatu /7/ zahrnuje tato skupina služeb (v klasifikaci NACE Rev. 1.1): ostatní vodní doprava (61), leteckou a kosmickou dopravu (62), činnost pošt a telekomunikací (64), finanční služby (65–67), činnosti v oblasti nemovitostí (70), pronájem strojů a zařízení (71), výzkum a vývoj (73), zpracování dat (72), služby převážně pro podniky (74), školství a vzdělávání (80), zdravotnictví, veterinární a sociální činnost (85), rekreační, kulturní a sportovní činnost (92).

v celé ekonomice, tak na produkci a zaměstnanosti v sektoru služeb (viz údaje v tabulce 1).

Výraznější tendence nárůstu podílu této skupiny služeb se prosazuje v období 2000–2008 také ve srovnání s vývojem jejich podílů jak na celkové produkci (HPH) ekonomik vybraných členských států EU, tak na produkci jejich sektoru služeb (HPH) – viz údaje v tabulce 2.³

Interpretace příznivého vývoje podílů produkce této skupiny českých služeb na HPH celé ekonomiky a sektoru služeb vůči podílům srovnávaných členských států (= 1,00) může být ovlivněna rozdíly v cenové tvorbě jejich produkce. Nicméně je možné považovat vývoj podílu této skupiny služeb ve struktuře produkce za příznivý prvek podpory konkurenceschopnosti celé české ekonomiky.

Tabulka č. 1 » Podíly sektorů služeb náročných na znalosti na hrubé přidané hodnotě (HPH) a zaměstnanosti v české ekonomice, 1995–2009 (v %)

	1995	2000	2005	2008	2009
Podíly na HPH celé ekonomiky (v běžných cenách)					
Služby KIS	28,0	28,5	30,0	30,8	31,6
Služby HTKIS	3,4	4,4	4,1	4,1	4,2
Služby KIBS	6,2	6,6	6,7	6,2	6,2
Služby celkem	56,7	58,0	59,1	59,8	60,0
Podíly na HPH služeb (v běžných cenách)					
Služby KIS	49,4	49,0	50,7	51,4	52,7
Služby HTKIS	5,5	7,6	8,0	8,5	8,7
Služby KIBS	10,8	11,3	13,4	14,2	14,5
Podíly na HPH služeb KIS (v běžných cenách)					
Služby HTKIS	11,1	15,5	15,7	16,6	16,5
Služby KIBS	22,0	23,1	26,4	27,6	27,5
Podíly na HPH celé ekonomiky (v cenách roku 2000)					
Služby KIS	31,7	28,5	27,9	26,5	27,2
Služby HTKIS	3,6	4,4	4,6	4,9	5,1
Služby KIBS	7,4	6,6	7,5	7,3	7,5
Služby celkem	47,2	58,0	58,6	57,6	58,1
Podíly na HPH služeb (v cenách roku 2000)					
Služby KIS	67,2	49,0	47,6	46,0	46,7
Služby HTKIS	7,6	7,6	7,8	8,5	8,7
Služby KIBS	15,6	11,3	12,8	12,7	12,9
Podíly na HPH služeb KIS (v cenách roku 2000)					
Služby HTKIS	11,3	15,5	16,4	18,4	18,7
Služby KIBS	23,3	23,1	27,0	27,5	27,7

Pramen: Datová základna ČSÚ, Praha, 8. 3. 2011

³ Vývoj postavení obou skupin služeb (HTKIS a KIBS) ve specializačních profílech celé ekonomiky a sektoru služeb šesti vysoce ekonomicky rozvinutých členských států EU je používán v parametrické funkci pro identifikaci reflexe shodného jejich vývoje ve specializačním profilu české ekonomiky podporující její konkurenceschopnost /1/.

Tabulka č. 2 » Vývoj postavení skupin služeb náročných na znalosti a zpracovatelského průmyslu ve specializačních profilech ekonomik vybraných členských států EU, 2000–2008 (v %)

	Česko		Dánsko		Finsko		Švédsko		Nizozemsko		Rakousko		Německo		
	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	
HPH ^{a)}	Podíly na produkci a zaměstnanosti v celé ekonomice														
	KIS	28,3	44,2	46,7	38,9	44,9	45,8	45,4	44,0	45,8	36,2	38,4	43,4	45,2	
	HTKIS	4,5	5,1	4,2	4,7	5,0	5,0	4,7	4,6	4,8	3,3	3,2	3,9	3,9	
	KIBS	6,7	8,5	7,4	8,3	6,1	9,2	10,3	11,6	11,7	6,5	7,9	10,3	11,5	
	KIBS ^{c)}	7,0	8,8	7,8	8,7	6,3	9,5	10,9	12,2	12,8	7,6	9,5	12,2	13,5	
Zaměstnanost ^{b)}	KIS	24,4	26,9	41,6	42,5	33,8	36,6	43,2	46,0	41,2	45,2	30,8	33,1	37,5	
	HTKIS	2,7	3,0	3,8	4,2	4,3	4,5	4,0	3,7	3,6	3,1	2,8	2,8	3,2	
	KIBS	7,2	9,6	8,6	11,3	7,6	10,2	9,8	12,0	15,6	7,6	7,8	10,1	10,2	13,1
	KIBS ^{c)}	7,5	9,7	8,9	14,7	7,7	10,4	10,0	12,3	16,0	7,9	8,1	10,3	10,4	13,4
HPH ^{a)}	Podíly na produkci a zaměstnanosti v sektoru služeb														
	KIS	49,0	56,1	62,6	63,8	62,9	65,0	64,6	64,2	60,8	62,9	53,9	56,4	63,3	65,0
	HTKIS	7,6	8,5	5,6	5,7	7,6	7,2	7,0	6,7	6,4	6,7	4,8	4,7	5,8	5,7
	KIBS	11,3	14,2	10,5	11,4	9,8	13,3	14,5	16,3	16,2	17,8	9,6	11,8	15,1	16,7
	KIBS ^{c)}	11,7	14,6	11,0	11,9	10,2	13,8	15,3	17,2	17,7	19,2	11,3	13,9	17,8	19,4
Zaměstnanost ^{b)}	KIS	43,6	46,3	56,7	55,7	51,1	52,7	59,4	61,4	53,4	56,4	46,2	48,4	48,2	51,8
	HTKIS	4,8	5,2	5,1	4,5	6,6	6,4	5,5	4,9	4,6	4,4	4,6	4,0	4,4	
	KIBS	13,0	16,4	11,8	14,8	11,4	14,6	13,5	16,0	20,3	22,0	11,8	14,4	14,8	18,1
	KIBS ^{c)}	13,3	16,7	12,1	15,2	11,7	14,9	13,8	16,4	20,7	22,4	12,1	14,8	15,2	18,5
na HPH celé ekonomiky ^{a)}	Podíly zpracovatelského průmyslu														
		27,5	24,7	16,2	13,9	26,5	22,4	17,6	18,4	15,6	13,6	28,1	20,4	25,7	22,7
na celkové zaměstnanosti ^{b)}	Relace podílů zpracovatelského průmyslu														
		27,7	27,3	16,3	13,6	20,1	17,3	18,4	15,8	12,7	10,7	17,1	15,9	15,6	19,0
HPH/I ^{d)}	0,99	0,90	0,99	1,02	1,32	1,29	0,96	1,16	1,23	1,27	1,64	1,28	1,65	1,19	

a) Hrubá přidaná hodnota; na základě údajů v běžných cenách (v národních měnách a v EUR) b) Celková zaměstnanost c) NACE Rev. 1.1: 71, 72, 73, 74

d) Relace podílů na HPH celé ekonomiky/podílů na celkové zaměstnanosti

Pramen: STAN Database for Structural Analysis, OECD, Paris, 15. 12. 2010

Méně příznivý je v období 2000–2008 vývoj reflexe podílu této skupiny služeb (HTKIS) na celkové zaměstnanosti v české ekonomice. Srovnávané státy vykazují vyšší úroveň podílů této skupiny služeb (pouze s výjimkou nižšího podílu v Rakousku) – viz údaje v tabulce 2. Udržení předstihu úrovně dynamiky zaměstnanosti v této skupině služeb před její dynamikou v celé české ekonomice a ve službách z období 1996–2009, vytváří ale podmínky k realizaci shodných trendů nárůstu úrovně (a udržení) podílů této skupiny služeb na zaměstnanosti jako ve srovnávaných státech. Vzhledem k náročnosti poskytování těchto služeb na kvantitativním růstu vysoce kvalifikovaných pracovních sil je udržení tohoto vývoje pozitivní.

Ve struktuře specializačního profilu českých služeb náročných na znalosti (KIS) vykazuje skupina služeb náročných na vysoké technologie (HTKIS) v období 1995–2009 výrazný nárůst podílu na HPH, jak v běžných cenách (z 11,1 % na 16,5 %), tak ve srovnatelných cenách (z 11,3 % na 18,7 %) – viz údaje v tabulce 1.

Tento trend se prosazuje i v období 2000–2008 (z 15,6 % na 16,6 %). Ve srovnání s šesti členskými

státy je podíl této skupiny služeb na HPH (v b. c.) daleko nejvyšší. Většina z nich vykazuje v tomto období pokles skupiny služeb HTKIS na HPH celé skupiny služeb náročných na znalosti (viz údaje v tabulce 3).

Vyšší podíl této skupiny služeb (HTKIS) na HPH českých služeb KIS (viz údaje v tabulce 3) je ovlivňován jeho vnitřní strukturou s vyšším podílem služeb pošt a telekomunikací (64), i když vykazuje v období 2000–2008 pokles podílu (z 65,1 % na 55,0 %), shodně jako srovnávané státy. Spolu s Rakouskem (53,4 %) se udržuje podíl této skupiny služeb ve struktuře produkce českých služeb náročných na vysoké technologie stále na vyšší úrovni (55,0 %) – viz údaje v tabulce 4.

Za příznivou tendenci reflexe vnitřní struktury produkce (HPH) českých služeb HTKIS je možné považovat shodně výrazný nárůst podílu služeb zpracování dat (72) jako ve všech srovnávaných státech. Jeho úroveň je ale v roce 2008 stále výrazně nižší než ve srovnávaných státech. Podle použitých vstupních údajů o produkci skupiny služeb HTKIS, zaznamenává skupina českých služeb výzkumu a vývoje v jejich struktuře pokles podílu

Tabulka č. 3 » Podíl služeb HTKIS a KIBS na hrubé přidané hodnotě a zaměstnanosti ve službách náročných na znalosti (KIS), 2000–2008 (v %)^{a)}

	Služby HTKIS				Služby KIBS				Postavení služeb KIS v sektoru služeb ^{e)}			
	HPH ^{b)}		Zaměstnanost ^{c)}		HPH ^{b)}		Zaměstnanost ^{c)}		HPH ^{b)}		Zaměstnanost ^{c)}	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008
Česko	15,6	16,5	10,9	11,3	23,1	27,6	29,9	35,5	49,0	56,1	43,6	46,3
Dánsko	9,0	8,9	9,1	9,8	16,7	17,8	20,8	26,5	62,6	63,8	56,7	55,7
Finsko	12,1	11,1	12,9	12,2	15,6	20,4	22,4	27,7	62,9	65,0	51,1	52,7
Švédsko	10,8 ^{d)}	10,4 ^{d)}	9,2 ^{d)}	8,0 ^{d)}	22,4 ^{d)}	25,5 ^{d)}	22,7 ^{d)}	26,0 ^{d)}	64,6	64,2	59,4	61,4
Nizozemsko	10,5	10,6	8,6	7,9	26,7	28,3	38,0	38,9	60,8	62,9	53,4	56,4
Rakousko	9,0	8,3	10,0	8,2	17,8	20,9	25,4	29,7	53,9	56,4	46,2	48,4
Německo	9,1	8,7	8,4	8,6	23,8	25,6	30,8	35,0	63,3	65,0	48,2	51,8

a) Služby KIS = 100,0 %

b) Na základě údajů v běžných tržních cenách (v národních měnách a v EUR)

c) Celková zaměstnanost

d) Bez odvětví výzkumu a vývoje (NACE Rev. 1.1: 73)

e) Služby celkem = 100,0 %

Pramen: STAN Database for Structural Analysis, OECD, Paris, 15. 12. 2010

→ v období 2000–2008 (ze 7,2 % na 6,2 %). Shodnou tendenci vykazuje také Dánsko (z 8,4 % na 6,8 %). Ale pouze Rakousko vykazuje v roce 2008 nižší podíl této skupiny služeb na produkci (HPH v b. c.) celé skupiny služeb HTKIS (na úrovni 4,2 % přírůstku z úrovně podílu 2,6 %). Tendence k poklesu skupiny českých služeb výzkumu a vývoje (73) může být ovlivněna již zmíněným vlivem tvorby cen.

Ve struktuře zaměstnanosti v českých službách náročných na vysoké technologie (HTKIS) se prokazují v období 2000–2008 shodné tendence jako ve srovnávaných státech, tj. výrazný pokles podílu služeb pošt a telekomunikací (z 53,2 % na 41,6 %) a nárůstu podílu služeb zpracování dat (z 33,7 % na 46,1 %). Podíl skupiny služeb výzkumu a vývoje zaznamenává v tomto období pokles podílu na zaměstnanosti ve službách HTKIS (z 13,1 % na 12,3 %). Jeho výše se ale udržuje na úrovni jeho podílu ve srovnávaných státech. Pouze v Dánsku, v Nizozemsku a v Rakousku je nižší (viz údaje v tabulce 4).

Do jaké míry odpovídá postavení skupiny služeb náročných na vysoké technologie (HTKIS) ve specializačních profilech ekonomik srovnávaných států potřebám rozvoje zpracovatelského průmyslu (tj. sektoru produkce, jejichž odvětví je rozhodující pro udržení konkurenceschopnosti jejich ekonomik na světových trzích) je možné identifikovat také pomocí vývoje úrovní relací jejich podílů v období 2000–2008 (viz údaje v tabulce 5).

Z hlediska struktury specializačního profilu HPH se relace podílů služeb HTKIS a zpracovatelského průmyslu zlepšuje (z 0,16 na 0,21). Dosahuje její úrovně ve Finsku (0,22) a přibližuje se k její úrovni ve Švédsku (0,26). Výrazně příznivější je tato relace v Dánsku (0,30) a v Nizozemsku (0,35). Srovnatelně nižší je tato relace v celém období v Rakousku (0,12 a 0,16) a v Německu (0,15 a 0,17).

Méně příznivá je tato relace v české ekonomice z hlediska proporce podílů na celkové zaměstnanosti. V české ekonomice v období 2000–2008 více méně stagnuje na nejnižší úrovni (0,10 a 0,11) než

Tabulka č. 4 » Struktura HPH a zaměstnanosti ve skupině služeb náročných na vysoké technologie (HTKIS) ve vybraných členských státech EU, 2000–2008 (v %)^{a)}

		Česko	Dánsko	Finsko	Švédsko	Nizozemsko	Rakousko	Německo	
HPH^{b)}									
NACE Rev. 1.1	64	2000	65,1	55,2	56,2	46,0	48,6	61,4	51,9
		2008	55,0	50,6	39,9	36,8	45,6	53,4	45,5
	72	2000	27,7	36,4	33,7	54,0	42,5	36,0	37,9
		2008	38,8	42,5	48,8	63,2	45,4	42,4	44,3
	73	2000	7,2	8,4	10,1	:	8,9	2,6	10,2
		2008	6,2	6,8	11,3	:	9,0	4,2	10,2
Zaměstnanost^{c)}									
NACE Rev. 1.1	64	2000	53,2	51,0	48,4	45,2	46,1	58,6	49,2
		2008	41,6	40,4	38,5	38,2	35,4	43,7	40,5
	72	2000	33,7	38,4	38,4	54,8	42,7	34,2	38,6
		2008	46,1	48,1	46,6	61,8	52,9	46,0	45,6
	73	2000	13,1	10,6	13,2	:	11,2	7,2	12,2
		2008	12,3	11,5	14,9	:	11,7	10,3	13,9

a) Skupina služeb HTKIS = 100,0 %

b) Na základě údajů v běžných cenách (v národních měnách a v EUR)

c) Počet zaměstnaných

Pramen: STAN Database for Structural Analysis, OECD, Paris, 15. 12. 2010

Tabulka č. 5 » *Relace podílů^{a)} služeb náročných na znalosti a zpracovatelského průmyslu na HPH a zaměstnanosti ve vybraných členských státech EU*

	Česko		Dánsko		Finsko		Švédsko		Nizozemsko		Rakousko		Německo	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008
	Relace podílů na HPH ^{b)} celé ekonomiky													
KIS	1,03	1,36	2,73	3,36	1,47	2,00	2,60	2,47	2,82	3,37	1,29	1,88	1,69	1,99
HTKIS	0,16	0,21	0,25	0,30	0,18	0,22	0,28	0,26	0,29	0,35	0,12	0,16	0,15	0,17
KIBS	0,24	0,34	0,46	0,60	0,23	0,41	0,58	0,63	0,75	0,96	0,23	0,39	0,40	0,51
KIBS ^{c)}	0,25	0,36	0,48	0,62	0,24	0,42	0,62	0,66	0,82	1,02	0,27	0,47	0,47	0,59
	Relace podílů na celkové zaměstnanosti ^{d)} v ekonomice													
KIS	0,88	0,99	2,55	3,13	1,68	2,12	2,35	2,91	3,24	4,22	1,80	2,13	2,12	1,97
HTKIS	0,10	0,11	0,23	0,31	0,21	0,26	0,22	0,23	0,28	0,34	0,18	0,18	0,18	0,17
KIBS	0,26	0,35	0,53	0,83	0,37	0,58	0,53	0,76	1,23	1,64	0,46	0,64	0,65	0,69
KIBS ^{c)}	0,27	0,36	0,55	1,08	0,38	0,60	0,54	0,78	1,26	1,67	0,47	0,65	0,67	0,71

a) Relace podílů skupin služeb a zpracovatelského průmyslu (= 1,00)

b) Na základě údajů v běžných cenách

c) NACE Rev. 1.1: 71, 72, 73, 74

d) Na základě údajů o celkové zaměstnanosti

Pramen: STAN Database for Structural Analysis, OECD, Paris, 15. 12. 2010; viz údaje v tabulce 2

Také ve struktuře zaměstnanosti skupiny českých služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity je možné identifikovat řadu shodných rysů jako ve srovnávaných šesti státech EU (Dánsko, Finsko, Švédsko, Nizozemsko, Rakousko, Německo), tj. nárůst podílu služeb zpracování dat, tendenci k poklesu podílu služeb výzkumu a vývoje a udržení vysokého podílu služeb převážně pro podniky.

→ ve srovnávaných státech. Tento vývoj je ovlivňován přetrvávajícím vysokým podílem zpracovatelského průmyslu na celkové zaměstnanosti v české ekonomice v tomto období (27,7 % a 27,3 %) – viz údaje v tabulce 2.

Zlepšení relací podílů skupin odvětví služeb HTKIS a zpracovatelského průmyslu na zaměstnanosti v české ekonomice je závislé na pokračování trendu růstu zaměstnanosti ve službách zpracování dat a obnovení růstu zaměstnanosti ve službách výzkumu a vývoje a na snižování podílu zpracovatelského průmyslu na celkové zaměstnanosti. Tento trend snižování jeho podílu na celkové zaměstnanosti může být ovlivněn využitím efektů z nárůstu podílu služeb náročných na vysoké technologie (HTKIS) na celkové zaměstnanosti podporující růst produktivity práce ve zpracovatelských odvětvích.

2. Služby náročné na znalosti pro podnikatelské aktivity

Skupina tržních služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) je významným zdrojem (nosičem) znalostí, poznatků výzkumu a vývoje a inovací pro reprodukční proces jejich ekonomik, zejména pro podnikatelské subjekty a jejich aktivity.⁴

Jejich význam roste také jako součást produkce zpracovatelského průmyslu. Uplatňuje se tzv. konvergenční proces nabídky produktů zpracovatelského průmyslu spolu se specifickými službami. Tyto vazby se uplatňují zejména u produktů s vysokým obsahem znalostí, technického pokroku, u kterých jsou tyto specifické služby poskytovány po celou dobu životnosti fyzických produktů zpracovatelských (zejména strojírenských) odvětví.

Výsledky srovnávacích analýz upozorňují na rostoucí vliv vzájemných vazeb mezi skupinami těchto služeb (KIBS) a odvětvími zpracovatelského prů-

myslu členských států EU (a OECD) na růst jejich produktivity práce, tj. rozhodujícího faktoru růstu konkurenceschopnosti jejich produkce /12/ /13/.

Uvedené vazby mezi skupinami těchto služeb (KIBS) a zpracovatelským průmyslem se promítají také do růstu podílu těchto služeb ve struktuře zapojení členských států EU do světové ekonomiky.

Analýzy dlouhodobých tendencí změn specializačních profilů ekonomik členských států EU a ostatních ekonomicky vyspělých států světové ekonomiky, potvrzují také rostoucí úlohu těchto služeb v udržení dynamiky produkce a zaměstnanosti a konkurenceschopnosti jejich ekonomik /9/ /11/ /14/ /15/.

V uplynulém období (od poloviny sedmdesátých let) podíl služeb KIBS na produkci (HPH) ekonomik členských států EU-15 (jako celku) zaznamenává nárůst podílů ze 4,7 % v roce 1975 na 12,0 % v roce 2007. Také jejich podíl na celkové zaměstnanosti v této skupině členských států roste ze 4,0 % na 12,6 % (viz údaje v tabulce 6).

V období 1995–2007 také skupina členských států EU-25 (tj. EU-15 spolu se skupinou nových členských států EU-10 přijatých v roce 2004) zaznamenává nárůst služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) na celkové produkci (HPH) z 8,3 % na 11,4 % a na celkové zaměstnanosti ze 7,8 % na 11,7 %.

Skupina nových členských států EU-10 (jejichž úroveň ekonomického rozvoje je srovnatelně nižší než států EU-15) zaznamenává nárůst této skupiny služeb v období 1995–2006 na HPH celé ekonomiky ze 4,4 % na 6,1 % a na celkové zaměstnanosti z 3,7 % na 6,6 %.

Ve struktuře specializačního profilu ekonomiky USA (tj. v technologicky a ekonomicky nejvyspělejším státě světové ekonomiky) si udržuje úroveň podílu služeb KIBS v období 1985–2007 předstih jak ve struktuře HPH (jejich podíl roste ze 7,2 % na 13,3 %), tak ve struktuře celkové zaměstnanosti

⁴ V použitém pojetí /9/ /11/ zahrnuje tato skupina služeb (KIBS) v rozčlenění klasifikace NACE Rev. 1.1: zpracování dat a související činnosti (72), výzkum a vývoj (73) a služby převážně pro podniky (74). V analýzách dlouhodobých tendencí vývoje skupiny služeb KIBS ve specializačních profilech členských států EU-25, resp. EU-15 jako celku /11/ je do této skupiny služeb zahrnuta také skupina služeb pronájmu strojů, přístrojů (71).

(jejich podíl roste z 8,2% na 13,5%) před EU-15 a před EU-25 (promítá se vliv jejich nižšího podílu v ekonomikách EU-10) – viz údaje v tabulce 6.

Odhad příspěvku produkce služeb KIBS k celkové dynamice HPH (ve srovnatelných cenách 1995) v uvedených skupinách členských států EU, v USA a v Japonsku ve všech třech uvedených obdobích, ukazuje na výrazně vyšší jejich podíl na

přírůstku HPH celé ekonomiky než je jejich průměrný podíl na HPH v uvedených obdobích. Srovnatelně vyšší než v EU-15 je příspěvek těchto služeb k růstu HPH v USA a ve všech třech analyzovaných obdobích v Japonsku v období 1996–2007 – viz údaje v tabulce 6.

Podle výsledků srovnávací analýzy postavení skupiny služeb KIBS ve specializačním profilu

Tabulka č. 6 » Vývoj podílů skupin odvětví náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS)^{a)} na HPH a zaměstnanosti a jejich příspěvek k dynamice růstu produkce (HPH) v ekonomikách vybraných skupin států EU, v USA a Japonsku, 1975–2007 (v %)

Podíl služeb KIBS na HPH a zaměstnanosti						
	1975	1985	1995	2005	2006	2007
HPH^{b)}						
EU-25 ^{d)}	:	:	8,3	11,0	11,1	11,4
EU-15	4,7	6,7	8,7	11,5	11,7	12,0
EU-10	:	:	4,4	5,9	6,1	:
USA	:	7,2	9,4	12,9	13,0	13,3
Japonsko	2,3	4,3	6,1	7,7	7,8	:
Zaměstnanost^{e)}						
EU-25 ^{d)}	:	:	7,8	11,1	11,4	11,7
EU-15	4,0	5,6	8,6	11,9	12,2	12,6
EU-10	:	:	3,7	6,3	6,6	:
USA	:	8,2	11,0	13,2	13,4	13,5
Japonsko	2,9	4,9	7,1	10,6	10,9	:
Podíl služeb KIBS na přírůstku HPH ^{a)}						
	1975–1995		1986–1995		1996–2007	
	Průměrný podíl na HPH	Příspěvek k dynamice HPH	Průměrný podíl na HPH	Příspěvek k dynamice HPH	Průměrný podíl na HPH	Příspěvek k dynamice HPH
EU-25 ^{d)}	:	:	:	:	9,5	16,8
EU-15	6,4	12,8	8,1	14,9	10,0	18,2
EU-10	:	:	:	:	5,0	7,6
USA	6,8	14,5	8,9	16,0	11,1	21,9
Japonsko	4,1	7,1	5,2	8,5	7,7	27,9

a) NACE Rev. 1.1: 71, 72, 73, 74

b) V běžných tržních cenách

c) Včetně členských států EU-10 přijatých v roce 2004

d) Celkový počet zaměstnaných

e) Ve srovnatelných cenách (1995)

Pramen: European Competitiveness Report 2011, EC, Brussels, 2011

→ HPH skupiny členských států EU-10 /11/ je jejich relativně nižší příspěvek k dynamice růstu HPH a nižší průměrný podíl na HPH jejich celé ekonomiky v období 1996–2007, ovlivňován do značné míry procesem transformace jejich ekonomik k tržnímu systému a procesem integrace do ekonomického systému EU.

V těchto členských státech (EU-10) je specializační profil jejich ekonomik charakterizován nižším podílem tržních služeb (a zvláště KIBS) a relativně vyšším podílem zpracovatelského průmyslu.

Tyto služby (KIBS) trvale hrají významnou úlohu ve vstupech do výrobního procesu zpracovatelských odvětví členských států EU /6/. Vstupy těchto služeb (KIBS) ovlivňují významným způsobem konkurenceschopnost producentů zpracovatelské produkce, jejich úlohou v posilování jejich inovační schopnosti a kvality vyráběné produkce /16/.

Údaje z meziodvětvových bilancí (OECD Stan Input-Output database 2009 /17/ za 21 členských států EU (EU-15 + EU-6: Česká republika, Estonsko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Slovensko) a za USA a Japonsko) umožňují srovnat úlohu těchto služeb (KIBS, v pojetí NACE Rev. 1.1: 72, 73, 74) také v meziodvětvových tocích produkce za období 1995–2005.

Podle výsledků této analýzy se produkce KIBS podílela na výrobní spotřebě celé ekonomiky EU-15 téměř 15 %, v EU-6 kolem 9 % v roce 2005. V Japonsku kolem 12 % a v USA 14 % /9/ /11/. V sektoru zpracovatelského průmyslu dosahoval jejich podíl na výrobní spotřebě 9 % v EU-15, 5 % v EU-6, kolem 9 % v Japonsku a 10,5 % v USA.

Výraznější podíl této skupiny služeb (KIBS) na výrobní spotřebě vykazují odvětví zpracovatelského průmyslu náročné na vysoké technologie (HT, v pojetí NACE Rev. 1.1: 30–33 – kancelářské stroje a zařízení, elektrické stroje, spoje a komunikační zařízení, přístroje pro lékařská odvětví a optické přístroje). V EU-15 dosahuje jejich podíl 14 %, v EU-6 kolem 5 %. V USA a v Japonsku dosahuje jejich podíl kolem 16 %. Tyto rozdíly jsou ovlivňovány výraznější specializací produkce zpracovatelského průmyslu v EU-15 na HT produkci než ve skupině států EU-6.

Analýzy zdůrazňují význam přímých a nepřímých vazeb mezi skupinou těchto služeb (KIBS) a zpracovatelským průmyslem pro přenos znalostí, pro realizaci tzv. bilaterálního učícího procesu a pro usnadnění inovačního procesu ve zpracovatelských odvětvích /11/ /18/ /19/.

Výsledky analýz využívající údaje z bilancí meziodvětvových vztahů potvrzují vazbu růstu technologické a organizační kapacity odvětví zpracovatelského průmyslu na využití jejich vazeb se skupinou těchto služeb (KIBS).

Význam zpracovatelského průmyslu jako základního motoru růstu produktivity práce ekonomik členských států EU (a OECD) je podporován v rozhodující míře uplatněním vazeb jeho odvětví s těmito službami (KIBS).

Původně zdůrazňovaný význam zpracovatelského průmyslu jako hlavního zdroje difúze technického pokroku a znalosti do ostatních odvětví a sektorů ekonomik (včetně služeb) z období šedesátých a sedmdesátých let /20/ /21/, je modifikován v dalších obdobích názorem, podloženým výsledky empirických analýz /18/ /22/, o rostoucím významu služeb KIBS jako zdroje podporujícího difúzi nových technologií. Rostoucí význam oboustranných vzájemných vazeb a toků znalostí mezi sektorem zpracovatelského průmyslu a služeb KIBS potvrzují analýzy využívající informaci z meziodvětvových bilancí členských států OECD /17/ /23/.

Jak bylo uvedeno, vazby mezi službami KIBS a zpracovatelským průmyslem se uskutečňují jejich vstupem do výrobního procesu jeho odvětví. Jejich podíl na celkových vstupech (na celkové výrobní spotřebě) jeho odvětví výrazně roste.

Vedle tohoto procesu, který mění vazby mezi sektorem tržních služeb a zpracovatelským průmyslem, roste také podíl služeb ve struktuře jeho celkové produkce. Tento proces je označován jako „konvergence mezi zpracovatelským průmyslem a službami“ /24/ /25/. Tento proces umožňuje otevírání nových segmentů trhů pro produkci zpracovatelského průmyslu členských států EU (a OECD).

V diskusích o nové strategii rozvoje Jednotného vnitřního trhu EU se zdůrazňuje nutnost zajišťování specifických služeb současně s odbytem průmyslové produkce v zájmu udržení její konkurenceschopnosti na globální úrovni /26/. Podnikatelské subjekty v odvětvích zpracovatelského průmyslu musí v této souvislosti rozvíjet nové podnikatelské aktivity podporou specifických služeb souvisejících s údržbou, finanční podporou a školením spotřebitelů spotřebovávajících vyráběnou produkci po celou dobu její životnosti. Růstový potenciál těchto služeb je vyšší než samotných produktů těchto odvětví.

Výraznější konvergence produkce specifických služeb (KIBS) a fyzických produktů v odvětvích zpracovatelského průmyslu členských států EU (a OECD) v podnikatelských subjektech je ovlivňována v posledních desetiletích jejich

- orientací na dodatečné finanční příjmy a snahou o snížení volatility a zranitelnosti jejich toků,
- nižší cenovou pružností poskytovaných služeb než fyzických produktů,
- úlohou ve vytváření strategické výhody v kombinaci s realizací fyzických produktů na trzích se zpracovatelskou produkcí,
- úlohou při vytváření „tržních výhod“ z nabízených služeb spolu s fyzickou produkcí pro spotřebitele při posilování trvalejších vazeb mezi producenty a spotřebiteli a doplňujícími službami podporujícími poptávku po produkci zpracovatelských odvětví.

Podle výsledků analýzy meziodvětvových bilancí (dostupných v roce 2011 /11/ za rok 2005) z 22 srovnávaných států nejvyšší podíl produkce služeb KIBS na celkové produkci zpracovatelského průmyslu (v rozmezí 5 až 8 procent) vykazují Finsko, Nizozemsko, Lucembursko, Švédsko a Velká Británie. Mírně nad 2 % se pohybuje jejich podíl v Rakousku, Irsku a v Německu. V ostatních srovnávaných státech se jejich podíl pohybuje v rozmezí pod 2 % až výrazně pod 1 % (v České republice, ve Francii a v USA).

Podle výsledků této analýzy v období 2000–2005 nejpomalejší nárůst podílu těchto služeb

na celkové produkci zpracovatelského průmyslu z 22 analyzovaných států zaznamenává Česká republika.

Srovnávací analýzy ale upozorňují na značně konzervativní odhad podílu těchto služeb na produkci zpracovatelského průmyslu odvozeného z analýzy meziodvětvových bilancí. Produkce podnikatelských subjektů je nabízena na trzích v podobě kompletního balíku fyzických produktů a specifických služeb. Z těchto důvodů je jejich reálný podíl na zpracovatelské produkci pravděpodobně značně vyšší.

Analýza údajů produkce zpracovatelského průmyslu na podnikové (firemní) úrovni (European Manufacturing Survey) tuto skutečnost potvrzuje. Část ceny produktů připadající na specifické služby spojené s finálním výrobkem zpracovatelských odvětví je výrazně vyšší než vyplývá z analýz toků meziodvětvových bilancí /11/.

V tomto tzv. „konvergenčním produktu“ zpracovatelských odvětví mají specifické služby (KIBS) vazbu na výzkum, vývoj a inovace. Jejich vyšší obsah ve finální produkci zpracovatelských odvětví umožňuje realizovat výraznou komparativní výhodu proti konkurentům na Jednotném vnitřním trhu EU, resp. na trhu světovém.

Není bez zajímavosti, že obvykle státy s vysokým podílem těchto služeb na hodnotě produktů jejich zpracovatelského průmyslu vykazují také vysokou míru výdajů na výzkum a vývoj na HDP (Finsko, Nizozemsko, Lucembursko, Švédsko a Velká Británie). Naproti tomu státy EU s nižším podílem specifických služeb na produkci zpracovatelského průmyslu vykazují nižší podíl výdajů na výzkum a vývoj na HDP (Portugalsko, Řecko, Česká republika).

Některé analyzované členské státy EU vykazují nižší podíl těchto služeb na produkci zpracovatelského průmyslu, než by odpovídalo jejich vyššímu podílu výdajů na výzkum a vývoj na HDP (Rakousko, Belgie, Dánsko, Francie, Německo).

Zpracovatelský průmysl je nejen spotřebitelem (v podobě výrobní spotřeby) produkce odvětví služeb KIBS, ale také je produkuje. Např. podle analýz →

→ zy Rakouské centrální banky v roce 2006 celkový vývoz služeb byl z 15 % kryt těmito službami ze zpracovatelského průmyslu /11/.

Podle výsledků srovnávacích analýz je růst mezinárodního obchodu se službami (a zvláště se službami KIBS) významně ovlivňován internacionalizací odvětví zpracovatelského průmyslu členských států EU. Tento vývoj ovlivňuje zejména výrazně růst odvětví tržních služeb v menších otevřených ekonomikách, které vykazují vysokou intenzitu výzkumu, vývoje a inovací /9/.

3. Reflexe vývojových tendencí postavení služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity ve specializačním profilu české ekonomiky

Vysoká míra zapojení české ekonomiky do mezinárodní dělby práce (měřené podílem vývozu na produkci a dovozu na celkové vnitřní spotřebě zboží a služeb) je charakterizována rozhodujícím podílem produkce zpracovatelského průmyslu na struktuře tohoto zapojení. Lze předpokládat, že pro udržení a růst efektů z míry a struktury zapojení jeho odvětví do mezinárodní dělby práce má klíčový význam udržení a růst postavení produkce skupin odvětví služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) ve specializačním profilu české ekonomiky a jeho shodná reflexe s jejím vývojem ve specializačních profilech ekonomik vyspělých členských států EU-15.

Podle údajů české statistiky /28/ vykazuje podíl skupiny služeb KIBS (v pojetí NACE Rev. 1.1: 72, 73, 74) na celkové produkci ekonomiky (HPH) v období 1995–2009 stabilizovanou úroveň jak na základě údajů v běžných cenách (v rozmezí 6,2–6,7 % v období 1995–2005 s poklesem na 6,2 % v roce 2009), tak na základě údajů ve srovnatelných cenách 2000, poklesem ze 7,4 % v roce 1995 na 6,6 % v roce 2000 a nárůstu na úroveň 7,5 % v roce 2009 – viz údaje v tabulce 1.

Na celkové produkci služeb v běžných cenách vykazuje jejich podíl nárůst v období 1995–2009 z 10,8 % na 14,5 %. Naopak ve srovnatelných cenách

(2000) vykazuje jejich podíl na produkci služeb výraznou tendenci k poklesu (z 15,6 % na 12,9 %).

Na produkci (HPH) celé skupiny služeb náročných na znalosti (KIS) zaznamenává skupina služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) v období 1995–2009 nárůst podílů jak v běžných (z 22,0 % na 27,5 %), tak ve srovnatelných cenách (z 23,3 % na 27,7 %) – viz údaje v tabulce 1.

Při hodnocení a interpretaci postavení služeb KIBS ve specializačních profilech produkce české ekonomiky (jak v běžných, tak ve srovnatelných cenách) je nutné přihlídnout k rozdílům v cenové tvorbě hmotné (fyzické) produkce a produkce služeb a zvláště analyzovaných skupin služeb, tj. služeb KIS, HTKIS a KIBS.

Náročnost realizace těchto služeb na potřebu pracovních sil s vyšší kvalifikací se promítá v období 1995–2009 do výraznějšího nárůstu jejich podílů jak na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (z 6,5 % na 9,8 %), tak na zaměstnanosti ve službách (z 12,3 % na 16,6 %) a na celkové zaměstnanosti ve službách náročných na znalosti (KIS) (z 28,7 % na 35,6 %) – viz údaje v tabulce 1.

Nárůst úrovně podílu této skupiny služeb (KIBS) v uvedených strukturálních proporcích zaměstnanosti v české ekonomice je výsledkem udržení výrazného předstihu její průměrné roční dynamiky (3,1 %) v průběhu celého období 1996–2009, jak před celkovou dynamikou zaměstnanosti (0,1 %), tak před celkovou dynamikou zaměstnanosti ve službách (0,9 %) a ve specifických službách (KIS 1,5 % a HTKIS 1,6 %) /28/.

Vývoj vzájemných relací průměrných ročních temp vývoje jejich produkce (HPH) a zaměstnanosti se promítá do vývoje podílu služeb KIBS na přírůstcích jak celkové produkce české ekonomiky a zaměstnanosti, tak na jejich přírůstcích v celém sektoru služeb a ve službách náročných na znalosti (KIS) v období 1995–2009 – viz údaje v tabulce 1.

Na přírůstcích produkce (ve srovnatelných cenách 2000) celé české ekonomiky (HPH) se služby KIBS (ve variantách se zahrnutím skupiny služeb NACE Rev. 1.1: 71 a bez této skupiny služeb) podí-

lejší 8,4–7,9 %, na přírůstku produkce sektoru služeb 10,2–9,5 % a na přírůstku produkce služeb náročných na znalosti (KIS) 50,0–46,5 %.

Podíl přírůstku služeb KIBS na produkci celé české ekonomiky v běžných tržních cenách dosahuje v tomto období 10,8–10,4 %, na přírůstku produkce celého sektoru služeb 17,3–16,8 % a na přírůstku produkce služeb KIS v rozmezí 31,6–30,6 %.

Významnější je podíl přírůstku služeb náročných na znalosti pro podnikatelský sektor (KIBS) na přírůstcích zaměstnanosti v období 1995–2009. Na přírůstcích celkové zaměstnanosti v české ekonomice dosahuje (při použití obou variant pojetí KIBS) 21,3–21,1 % tohoto přírůstku, na přírůstcích zaměstnanosti ve službách dosahuje podílu 48,8–48,3 % a na přírůstcích celkové zaměstnanosti ve službách náročných na znalosti (KIS) dosahuje 66,6–66,0 %.

Vzhledem k tomu, že pro českou ekonomiku vytváří rozhodující vnější konkurenční prostředí fungování ekonomik členských států EU, zejména ekonomik států EU-15, má reflexe shodných tendencí vývoje postavení skupiny služeb KIBS ve specializačních profilech jejich ekonomik ve specializačním profilu české ekonomiky značný význam pro udržení konkurenceschopnosti jejího podnikatelského sektoru.

Podle průměrných údajů za členské státy EU-15 v období 1975–2007 (resp. v období 1995–2007) vykazuje skupina služeb KIBS výrazný nárůst podílů jak na celkové produkci (HPH v b. c.) ze 4,7 % (z 8,7 % v roce 1995) na 12,0 %, tak na celkové zaměstnanosti ze 4,0 % (z 8,6 % v roce 1995) na 12,6 % (viz údaje v tabulce 6).

Podíl skupiny odvětví KIBS zaznamenává v období 1995–2008, resp. 2009, sice nárůst podílů na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (z 6,5 % na 9,5 %, resp. 9,8 %), ale výraznější nárůst jejího podílu v celkové zaměstnanosti v období 1995–2007 jak v průměru ekonomik EU-15 (z 8,6 % na 12,6 %), tak v EU-25 (ze 7,8 % na 11,7 %), se promítá do zpomalení relací podílů v neprospěch českého odvětví služeb KIBS.

Pouze vůči úrovni jejího podílu na zaměstna-

nosti v průměru EU-15 v období 1995–2006/2005 udržuje česká ekonomika příznivější úroveň těchto relací.

Také srovnání vývoje relací podílů služeb KIBS na HPH a zaměstnanosti v ekonomice USA a v české ekonomice ukazuje na značnou míru podcenění jejich významu pro její efektivní rozvoj (s přihlédnutím k výrazně vysokému podílu zpracovatelského průmyslu ve specializačním profilu české ekonomiky – viz údaje v tabulce 2). V roce 1995 dosahovala relace podílů KIBS na objemu HPH (v b. c.) v české ekonomice a v USA $6,2 \% / 9,4 \% = 0,66$ a v roce 2007/2008 $6,2 \% / 13,3 \% = 0,66$ (viz údaje v tabulce 2 a 6).

Relace podílu této skupiny služeb (KIBS) na celkové zaměstnanosti v české ekonomice a USA byla sice v roce 1995 velmi nízká ($6,5 \% / 11,0 \% = 0,59$), ale do roku 2007/2008 se mírně zlepšila ($9,8 \% / 13,5 \% = 0,72$).

Srovnání vývoje relací podílů skupiny služeb KIBS v EU-15 a USA jak na produkci jejich ekonomik ($8,7 \% / 9,4 \% = 0,92$ v roce 1995 a $12,0 \% / 13,3 \% = 0,90$ v roce 2007), tak na celkové zaměstnanosti ($8,6 \% / 11,0 \% = 0,78$ v roce 1995 a $12,6 \% / 13,5 \% = 0,93$ v roce 2007) ukazuje na výraznější intenzitu rozvoje těchto služeb pro podporu konkurenceschopnosti ekonomiky USA – viz údaje v tabulce 6.

Podle údajů statistiky OECD /27/ roste v období 2000–2008 shodně význam služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) ve specializačním profilu české ekonomiky jako v šesti členských státech EU (viz údaje v tabulce 2).

Podle úrovně podílů služeb KIBS má nejbližší k jejich pozici ve struktuře produkce (HPH) české ekonomiky v roce 2008 (8,5–8,8 %) (bez a se započítáním skupiny služeb pronájmu strojů a zařízení NACE Rev. 1.1: 71) jejich podíl v dánské, finské a rakouské ekonomice (v rozmezí podílů 8,3–9,5 %). Ostatní srovnávané státy (Švédsko, Nizozemsko a Německo) vykazují výrazně vyšší podíl této skupiny služeb na produkci celé ekonomiky (HPH: v roce 2008 v rozmezí 12–14 %). S přihlédnutím ke stále výrazně vyššímu podílu zpracovatelského průmyslu na produkci (HPH) české eko-

→ nomiky (24,7% v roce 2008), je možné považovat úroveň podílu těchto služeb na HPH české ekonomiky za relativně nízký – viz údaje v tabulce 2.

Srovnatelně nízký je také podíl těchto služeb na celkové zaměstnanosti v české ekonomice (kolem 9,6–9,7% v roce 2008). Nižší je jejich podíl také ve struktuře zaměstnanosti pouze ve finské (10,2–10,4%) a v rakouské (10,1–10,3%) ekonomice.

Také ve struktuře produkce celého sektoru služeb má rostoucím podílem této skupiny služeb

v období 2000–2008 česká ekonomika v roce 2008 (14,2–14,6%) blíže k jejímu podílu ve finské (13,3–13,8%) a v rakouské (11,8–13,9%) ekonomice. Nižší podíl na produkci (HPH) sektoru služeb vykazuje v roce 2008 pouze dánská ekonomika (11,0–11,9%).

Obdobně jako na produkci celé ekonomiky, také na produkci sektoru služeb vykazuje daleko vyšší podíl skupina služeb KIBS ve švédské (úroveň podílu roste ze 14,5–15,3% na 16,3–17,2%),

Tabulka č. 7 » Struktura HPH a celkové zaměstnanosti ve skupině služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) ve vybraných členských státech EU, 2000–2008 (v %)

			Česko	Dánsko	Finsko	Švédsko	Nizozemsko	Rakousko	Německo
HPH^{a)}b)									
NACE Rev. 1.1	72	2000	18,4	19,6	26,0	26,2	16,8	18,2	14,5
		2008	23,3	21,4	26,2	25,8	17,0	16,9	15,2
	73	2000	6,3	4,5	7,8	:	3,5	1,3	3,9
		2008	3,7	3,4	5,5	:	3,3	1,6	2,7
	74	2000	75,3	75,9	66,2	73,8	79,7	80,5	81,6
		2008	73,0	75,2	68,3	74,2	79,7	81,4	82,1
Zaměstnanost^{a)}c)									
NACE Rev. 1.1	72	2000	12,3	16,8	22,1	22,3	9,7	13,4	10,5
		2008	14,6	17,8	20,6	18,9	10,7	12,7	11,2
	73	2000	4,8	4,6	7,6	:	2,5	2,8	3,3
		2008	3,9	4,2	6,5	:	2,5	2,8	3,4
	74	2000	82,9	78,6	70,3	77,7	87,8	83,7	86,2
		2008	81,5	77,9	72,9	81,1	86,8	84,4	85,4
HPH^{b)}d)									
NACE Rev. 1.1	71	2008	3,1	4,6	3,8	5,2	6,9	15,1	14,2
	72	2008	22,6	20,4	25,6	24,4	15,8	14,4	12,9
	73	2008	3,6	3,3	6,0	:	3,1	1,4	3,0
	74	2008	70,7	71,7	64,6	70,4	74,2	69,1	69,8
Zaměstnanost^{c)}d)									
NACE Rev. 1.1	71	2008	1,9	2,7	2,1	2,2	1,8	2,7	1,9
	72	2008	14,3	17,3	20,1	18,5	10,5	12,4	10,9
	73	2008	3,8	4,1	6,4	:	2,3	2,8	3,3
	74	2008	79,8	75,8	71,4	79,3	85,4	82,1	83,8

a) Odvětví 72 + 73 + 74 = 100,0 %

b) Na základě údajů v běžných cenách (v národních měnách a v EUR)

c) Počet zaměstnaných

d) Odvětví 71 + 72 + 73 + 74 = 100,0 %

Pramen: STAN Database for Structural Analysis, OECD, Paris, 15. 12. 2010

v nizozemské (roste z 16,2–17,7 % na 17,8–19,2 %) a německé ekonomice (roste z 15,1–17,8 % na 16,7–19,4 %).

Ve struktuře zaměstnanosti českého sektoru služeb vykazuje skupina služeb KIBS v období 2000–2008 výrazný nárůst podílu (z 13,0–13,3 % na 16,4–16,7 %) jako ostatní srovnávané státy. Značně vyšší podíl této skupiny služeb na zaměstnanosti ve službách než ostatní srovnávané státy vykazují pouze Nizozemsko (z 20,3–20,7 % na 22,0–22,4 %) a Německo (ze 14,8–15,2 % na 18,1–18,5 %).

Bez započtení služeb pronájmu strojů a zařízení (NACE Rev. 1.1: 71) vykazuje celá skupina služeb KIBS výraznější zlepšení relací podílů na produkci celé české ekonomiky vůči všem srovnávaným státům. Zvláště výrazné je zlepšení relací jejich podílů vůči Dánsku a Rakousku. Pouze vůči Finsku se úroveň podílu českých služeb KIBS v období 2000–2008 zhoršuje (také při zahrnutí skupiny služeb NACE Rev. 1.1: 71). Výrazně nižší je relace podílů produkce skupiny českých služeb KIBS vůči Nizozemsku a Německu.

Tento vývoj specializace produkce (HPH) skupiny českých služeb KIBS je ovlivňován rozdíly v její vnitřní struktuře (viz údaje v tabulce 7). Bez zařazení skupiny služeb pronájmu (71) ve struktuře produkce českých služeb KIBS roste shodně podíl služeb zpracování dat (72). Jeho úroveň se v roce 2008 (23,3 %) blíží k úrovni jeho podílu ve Finsku (26,2 %) a ve Švédsku (25,8 %). Obdobně jako v ostatních srovnávaných státech klesá ve struktuře produkce českých služeb KIBS podíl služeb výzkumu a vývoje (73). Úroveň jeho podílu je v roce 2008 (3,7 %) předstížena pouze jeho úrovní ve struktuře finské produkce služeb KIBS (5,5 %). Úroveň podílu služeb převážně pro podniky (74) zaznamenává sice také pokles podílu (ze 75,3 % na 73,0 %), ale je blízko jeho úrovně ve struktuře produkce služeb KIBS v Dánsku (75,5 %) a ve Švédsku (74,2 %). Nižší jejich podíl vykazují pouze Finsko (68,3 %). Výrazně vyšší úroveň podílu vykazují tyto služby na produkci služeb KIBS v Nizozemsku, v Rakousku a v Německu (v rozmezí 80–82 %).

Zahrnutí skupiny služeb pronájmu strojů a přístrojů (71) do struktury produkce služeb KIBS zvyšuje rozdíly v její vnitřní struktuře mezi srovnávanými ekonomikami, vzhledem k výrazně vyššímu podílu uvedené skupiny služeb pronájmu (71) dosahujícímu v roce 2008 v Rakousku až 15,1 % a v Německu 14,2 % – viz údaje v tabulce 7. Jejich podíl je ale ve všech čtyřech menších státech nižší (v rozmezí 3,8 % až 6,9 %).

Ve struktuře české produkce služeb KIBS je jejich podíl výrazně nejnižší (3,1 %) i ve srovnání s jejich nižším podílem ve Finsku (3,8 %) a v Dánsku (4,6 %).

Podílem skupiny služeb zpracování dat (72) v této variantní struktuře produkce KIBS (71–74) se v roce 2008 řadí Česká republika (22,6 %) do skupiny států s jejich podílem v rozmezí 20–26 % (Dánsko, Finsko, Švédsko). Ostatní tři srovnávané státy vykazují podíl této skupiny služeb značně nižší (v rozmezí 13–16 %).

Shodně se strukturu produkce KIBS zahrnující pouze tři skupiny služeb (72, 73, 74), také ve struktuře její produkce zahrnující služby pronájmu (71), vykazuje Česká republika (3,6 %) spolu s Finskem (6,0 %) vyšší podíl služeb výzkumu a vývoje (73).

Přestože úroveň podílů jednotlivých skupin služeb ve struktuře produkce celé skupiny služeb KIBS může být ovlivňována již zmíněnými rozdíly (a relacemi) v úrovni cen produkce, je možné považovat vývoj a úroveň podílu služeb zpracování dat (72) a výzkumu a vývoje (73) za příznivý rys vývoje struktury produkce českých služeb KIBS. Také udržení relativně shodného vývoje a úrovně podílu služeb převážně pro podniky (74) na produkci českých služeb KIBS za příznivý rys jejich specializačního profilu. Tento jejich vývoj je pravděpodobně ovlivňován rostoucí poptávkou po těchto službách podnikatelským sektorem v důsledku jeho rostoucí internacionalizace.

Také ve struktuře zaměstnanosti skupiny českých služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity je možné identifikovat řadu shodných rysů jako ve srovnávaných šesti státech EU, tj. ná-

Tabulka č. 8 » Podíl přírůstku služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) na přírůstcích produkce a zaměstnanosti ve vybraných členských státech EU, 2000–2008 (v %)^{a)}

	Česko	Dánsko	Finsko	Švédsko	Nizozemsko	Rakousko	Německo
	HPH ^{b)}						
Celá ekonomika	11,3–11,0	11,5–11,1	20,4–19,7	15,1–14,5	16,6–16,0	14,4–12,3	20,2–18,1
Sektor služeb	18,7–18,2	14,2–13,7	21,7–21,0	21,5–20,5	24,7–23,8	20,5–17,5	27,2–24,2
Služby náročné na znalosti (KIS)	34,2–33,2	21,2–20,4	31,2–30,1	34,1–32,6	33,2–32,0	32,7–27,8	37,2–33,2
	Zaměstnanost ^{c)}						
Celá ekonomika	42,3–42,0	50,2–49,1	36,4–35,9	47,3–46,6	43,4–43,4	38,2–37,4	116,1–115,0
Služby celkem	47,0–46,6	37,1–41,2	35,7–35,2	43,0–42,4	36,2–36,2	33,9–33,2	57,3–56,8
Služby náročné na znalosti (KIS)	66,4–65,9	90,7–88,7	56,5–55,6	52,0–51,3	44,0–44,1	52,8–51,7	61,0–60,4

a) Rozmezí podílů podle pojetí služeb KIBS včetně odvětví NACE Rev. 1.1: 71 a bez odvětví 71

b) V běžných tržních cenách (v národních měnách a v EUR)

c) Celková zaměstnanost

Pramen: STAN Database for Structural Analysis, OECD, Paris, 15. 12. 2010

růst podílu služeb zpracování dat, tendenci k poklesu podílu služeb výzkumu a vývoje a udržení vysokého podílu služeb převážně pro podniky (viz údaje v tabulce 7).

Je ale možné identifikovat přetrvávající rozdíly v úrovni podílu jednotlivých skupin služeb (při zahrnutí služeb pronájmu: 71) na celkové zaměstnanosti ve službách KIBS. Česká republika vykazuje v roce 2008 shodně nižší podíl služeb pronájmu (1,9 %) obdobně jako Nizozemsko (1,8 %) a Německo (1,9 %). Ostatní menší státy vykazují vyšší podíl těchto služeb (v rozmezí 2,1–2,7 %). Tři skandinávské státy vykazují výrazně vyšší podíl služeb zpracování dat na celkové zaměstnanosti ve službách KIBS (v rozmezí 17–20 %) než Česká republika (14,3 %). Jejich podíl ve struktuře zaměstnanosti této skupiny služeb je ještě nižší (v rozmezí 10–12 %) v Nizozemsku, Rakousku a Německu.

Podíl služeb výzkumu a vývoje na celkové zaměstnanosti ve službách KIBS je ze srovnávaných států výrazně vyšší pouze ve Finsku (6,4 %). V České republice je úroveň jejich podílu (3,8 %) blízko úrovně podílu v Dánsku (4,1 %). Srovnatelně jejich nejnižší podíl vykazuje Nizozemsko (2,7 %) předstihované jeho úrovní v roce 2008 Německem (3,3 %) a Rakouskem (2,8 %).

Úrovní podílu služeb převážně pro podniky (74) na celkové zaměstnanosti ve službách náročných na znalosti po podnikatelské aktivity (KIBS) má Česká republika v roce 2008 (79,8 %) blízko k jeho úrovni ve Švédsku (79,3 %).

Obdobně jako při rozčlenění této skupiny služeb na tři odvětví. Výrazněji nad 80 % se úroveň těchto služeb (74) pohybuje ve struktuře zaměstnanosti ve službách KIBS v Nizozemsku, Rakousku a v Německu (v rozmezí 82–85 %, resp. 84–87 %) – viz údaje v tabulce 7.

Služby náročné na znalosti pro podniky (pro podnikatelské aktivity) mají relativně významnou úlohu při realizaci přírůstků jak produkce, tak zaměstnanosti v ekonomikách všech srovnávaných států. Zejména na přírůstcích zaměstnanosti se podílejí významným procentem. Zejména růst zaměstnanosti v těchto službách vytváří významné

impulzy pro udržení vysoké míry zaměstnanosti podporující sociální a územní soudržnost společnosti /26/. Také jejich přírůstky na produkci vytváří významné impulzy pro konkurenční schopnost jednotlivých ekonomik členských států EU na Jednotném vnitřním trhu EU a na trzích světových /9/.

Pokud jde o příspěvek (podíl) přírůstku produkce služeb KIBS k celkovému přírůstku produkce ekonomik (HPH) srovnávaných států v období 2000–2008, řadí se Česká republika ke státům s jeho nižší úrovní (11,3–11,0 %), obdobně jako Dánsko (11,5–11,1 %) a Rakousko (14,4–12,3 %) – viz údaje v tabulce 8.

Výrazně vyšší příspěvek k přírůstku produkce celé ekonomiky vykazuje v uvedeném období Finsko (20,4–19,7 %) a Německo (20,2–18,1 %).

Také na přírůstku produkce celého sektoru služeb se podílí tato skupina odvětví (KIBS) nižším podílem v České republice (18,7–18,2 %), obdobně jako v Dánsku (14,2–13,7 %) a v Rakousku (20,5–17,5 %), než v ostatních srovnávaných čtyřech státech (dosahuje úrovně nad 20 %).

Značná shoda v úrovni podílů služeb KIBS na přírůstku celé produkce služeb náročných na znalosti (KIS) v období 2000–2008 existuje mezi Českou republikou a pěti srovnávanými členskými státy EU, pohybuje se na úrovni 33 %. Pouze v Dánsku se pohybuje kolem 21 %.

Úroveň podílů přírůstku zaměstnanosti ve skupině služeb KIBS na přírůstcích zaměstnanosti v celé ekonomice, v sektoru služeb a ve službách náročných na znalosti (KIS) v období 2000–2008 je závislá na relacích jejich průměrné roční dynamiky v období 2001–2008.

Shodně s pěti srovnávanými menšími členskými státy dosahuje podíl skupiny služeb KIBS na celkovém přírůstku zaměstnanosti v české ekonomice v období 2000–2008 mírně nad 40 %. Pouze na přírůstku zaměstnanosti v dánské a výrazně v německé ekonomice se tato skupina služeb (KIBS) podílí kolem 50 % a 116–115 %.

Na celkovém přírůstku zaměstnanosti v sektoru služeb vykazuje skupina služeb KIBS ze srovná-

vaných států nejvyšší podíl v české (kolem 47 %) a v německé ekonomice (kolem 57 %).

Na přírůstku zaměstnanosti ve službách náročných na znalosti (KIS) vykazuje skupina služeb KIBS ze srovnávaných států nejvyšší podíl dánská (kolem 90 %), česká (kolem 66%) a německá (61 %) ekonomika – viz údaje v tabulce 8.

Z uvedených údajů je zřejmé, že v analyzovaném období skupina služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) vytvářela shodné růstové impulzy jak pro dynamiku produkce, tak zaměstnanosti v české ekonomice jako ve srovnávaných státech EU. Nicméně se ale projevovali důsledky rozdílů v pozici skupiny služeb KIBS (a zejména v její vazbě na pozici zpracovatelského průmyslu) ve specializačních profilech ekonomik srovnávaných států (viz údaje v tabulce 2).

Závěry srovnávacích analýz /1/ /11/ /15/ zdůrazňují význam podmínek pro vytváření odpovídajících proporcí mezi podíly služeb KIBS a zpracovatelským průmyslem pro udržení konkurenceschopnosti jeho produkce na Jednotném vnitřním trhu EU a na trzích světových. Také realizace priorit projektu Evropa 2020, tj. vytváření podmínek pro ekonomický růst členských států EU ve vyšší míře závislý na znalostech, vyžaduje vytváření příznivějších proporcí mezi skupinou služeb KIBS a zpracovatelským průmyslem v české ekonomice (viz údaje v tabulce 2).

Srovnání vývoje relací podílů služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) a zpracovatelského průmyslu na produkci a zaměstnanosti ekonomik srovnávaných členských států EU v období 2000–2008, ukazuje na trvale nižší podíl služeb KIBS na jednotku podílu zpracovatelského průmyslu v české ekonomice – viz údaje v tabulce 5.

Srovnávané státy s relativně vyšším podílem zpracovatelského průmyslu na produkci (Finsko, Rakousko, Německo) vykazují příznivější úroveň této relace než česká ekonomika (její úroveň je ale blízká k úrovni relace ve Finsku a v Rakousku).

Velmi nepříznivá je úroveň této relace v české ekonomice z hlediska podílů zaměstnanosti. Na →

→ jednotku podílu zaměstnanosti zpracovatelského průmyslu v celé české ekonomice připadá nižší podíl zaměstnanosti v službách KIBS než v ostatních srovnávaných státech EU. Vzhledem ke klíčové úloze kvalifikovaných pracovních sil ve službách KIBS pro jejich využití pro podporu efektivního a konkurenceschopného rozvoje zpracovatelských odvětví, může tato vazba proporcí struktury zaměstnanosti v české ekonomice nepříznivě ovlivňovat její efektivní rozvoj, zejména z hlediska udr-

žitelného vývoje produktivity práce a inovační aktivity.

Pro zastavení poklesu podílů odvětví náročných na vysoké technologie (HT) na produkci (HPH) českého zpracovatelského průmyslu, který v období 1995–2007 klesá z 6,6 % na 4,9 % /15/, má významnou úlohu odpovídající nárůst podílu skupiny služeb náročných na znalosti pro podnikatelské aktivity (KIBS) jak ve struktuře celkové produkce, tak zaměstnanosti v české ekonomice.

LITERATURA A PRAMENY

- /1/ ZEMAN, K.: *Úloha sektoru služeb v realizaci základního zájmu České republiky v evropské a světové ekonomice (srovnávací analýza)*. Výzkumná studie. Institut evropské integrace, NEWTON College, Praha, 2012
- /2/ *Business-related services: a key driver of European competitiveness*. An enhanced economic analysis, EC, Brussels, 2004
- /3/ *Commission Communication on the competitiveness of business-related services and their contribution to the performance of European enterprises*. COM(2003) 747, EC, Brussels, 4. 12. 2003
- /4/ RUBALCABA, L., KOX, H. (eds.): *Business Services in European Economic Growth*. Palgrave Macmillan, London, 2007
- /5/ PENEDER, M., KANIOVSKI, S., DACHS, B.: What Follows Tertialization? Structural Change and Role of Knowledge Based Services. *The Service Industries Journal*, 2003, Vol. 23, No. 2
- /6/ MULLER, E., DOLOREUX, D.: *The key dimensions of knowledge-intensive business services (KIBS) analysis: a decade of evolution*. Fraunhofer Working Papers, Firms and Region, No. U1/2007
- /7/ *Science and technology*. Statistics in focus 18/2008. Eurostat, Luxembourg, 2008
- /8/ *Innovation Union Competitiveness Report 2011*. EC, Brussels, 2011
- /9/ STEHRER, R., BIEGE, S., BOROWIECKI, M., DACHS, B., FRANCOIS, J., HANZL, D., HANKNES, J., JÄGER, A., KNELL, M., LAY, G., PINDUK, O., SCHARTINGER, D.: *Convergence of knowledge intensive sectors and EU external competitiveness*. Podkladová studie pro European Competitiveness Report 2011
- /10/ CAMACHO, J. A., RODRIGUEZ, M.: Integration and diffusion of KIS for industry performance. In: RUBALCABA, L., KOX, H. (eds.): *Business Services in European Economic Growth*. Palgrave Macmillan, London, 2007
- /11/ *European Competitiveness Report 2011*. EC, Brussels, 2011
- /12/ ARNOLD, J., JAVORCIK, B. S., MATTOO, A.: *Does Services Liberalization Benefit Manufacturing Firms?* Discussion Paper No. 5902, CEPR, Brussels, 2006
- /13/ ARNOLD, J., JAVORCIK, B. S., MATTOO, A.: *The Productivity Effects of Services Liberalization: Evidence from the Czech Republic*. World Bank Paper, World Bank, Washington, 2006
- /14/ PENEDER, M. (ed.): *Sectoral Growth Drivers and Competitiveness in the European Union*. EC, Brussels, 2009
- /15/ *EU Industrial Structure 2011. Performance and competitiveness*. EC, Luxembourg, 2011
- /16/ *Toward a European Strategy in support of innovation in services: Challenges and key issues for future action*. Commission Staff Working Document, SEC(2007) 1059, EC, Brussels, 2007

- /17/ OECD Stan Input-Output Database 2009. OECD, Paris, 2009
- /18/ HAUKNES, J.: *Services in Innovation – Innovation in Services*. STEP report 13-98, Oslo, 1998
- /19/ HAUKNES, J., KNELL, M.: Embodied Knowledge and Sectoral Linkages: An Input-Output Approach to the Interaction of High- and Low-tech Industries. *Research Policy*, 2009, Vol. 38
- /20/ KALDOR, N.: *Causes of the Slow Rate of Economic Growth in the United Kingdom*. Cambridge University Press, Cambridge, 1966
- /21/ CORNWALL, J.: *Modern Capitalism: Its Growth and Transformation*. M. E. Sharpe, 1997
- /22/ FAGERBERG, J., VERSPAGEN, B.: Modern capitalism in the 1970s and 1980s. In: FAGERBERG, J.: *Technology, Growth and Competitiveness*. Edward Elgar, Cheltenham, 2002
- /23/ MILLER, R. E., BLAIR, P. D.: *Input-Output Analysis. Foundations and Extensions*. Englewood Cliffs, 2009
- /24/ *Databases from socio-economic research project for policy making*. EC, Luxembourg, 2001
- /25/ LAY, G., SCHRÖFER, M., BIEGE, S.: Service-based business concepts: A typology for business-to-business markets. *European Management Journal*, 2009, Vol. 27, No. 6
- /26/ MONTI, M.: *A New Strategy for the Single Market: At the Service of European Economy and Society*. Report to the President of the European Commission, EC, Brussels, 2010
- /27/ *STAN Database for Structural Analysis*. OECD, Paris, 15. 12. 2010
- /28/ *Datová základna ČSÚ*. Praha, 8. 3. 2011

KLÍČOVÁ SLOVA

odvětví náročná na znalosti, služby náročné na znalosti, služby náročné na vysoké technologie, služby náročné na znalosti pro podnikatelské aktivity, specializační profil sektoru služeb

Adaptation of service sector specialization patterns to the industries supporting the competitiveness of the EU countries

ABSTRACT

The article summarizes the results of the benchmarking analysis of the service sector specialization pattern towards high technology knowledge intensive services (HTKIS) and towards knowledge intensive business services (KIBS) in the Czech economy and compared EU Member States economies. The longer term development of both services activities in macroeconomic specialization pattern of services and their inner specialization pattern is compared. The article provides also empirical evidence on the interaction between HTKIS and KIBS services and manufacturing as important factor of supporting its industries competitiveness. The analysis also identified the process of adaptation both position of HTKIS and KIBS services in the Czech service sector towards specialization pattern of service sector in selected EU Member States as an important factor for supporting economic growth and competitiveness of the Czech economy.

KEYWORDS

knowledge intensive sectors, knowledge intensive services, high technology knowledge intensive services, knowledge intensive business services, service sector specialization pattern

JEL CLASSIFICATION

E23, E24, F15, L80, O30, O33

EU a její politika v oblasti infrastruktury

► Ing. Helena Hanzlíková » Katedra mezinárodního obchodu, Fakulta mezinárodních vztahů,
Vysoká škola ekonomická v Praze

* Evropská unie (EU) je představována jako ojedinělé hospodářské a politické společenství 28 evropských zemí, jejichž celkové území tvoří podstatnou část evropského kontinentu. Původní čistě hospodářské zaměření EU se projevuje zejména v jejích politikách zaměřených na problematiku ekonomických odvětví.

V rámci EU paralelně probíhají pracovní jednání zaměřená na jednotlivá ekonomická odvětví, které jsou podstatou současných i budoucích politik EU v oblasti infrastruktury. Jejich účastníky jsou zástupci pracovních orgánů EU, jejich agentur, odvětvových asociací a odborníků z členských států z veřejného a soukromého sektoru, kteří průběžně řeší současná i budoucí témata.

EU a státy vytvářejí právní rámec, ve kterém se jednotlivé ekonomické subjekty pohybují, avšak hlavní váhu odpovědnosti za plynulý chod hospodářských procesů nesou vlastníci a provozovatelé fyzických prostředků infrastruktur v jednotlivých ekonomických odvětvích. Zmínění provozovatelé zařízení infrastruktur jsou hybateli hospodářské stability a růstu, přičemž lidský faktor představuje nezbytný dohled. Přestože se ekonomické činnosti řídí předem stanovenými procesy, skutečný provoz se odehrává v „poli“ a neprobíhá přesně dle připravených plánů. Případné výpadky činnosti klíčových odvětví představují hrozbu pro stabilitu a ekonomický růst EU a členských států a z tohoto důvodu se EU zaměřuje

rovněž na bezpečnosti a plynulý chod těchto odvětví.

1. Pojmy

Při projednávání odborných témat je jedním z častých problémů stanovení obecně akceptovatelného obsahu definic relevantních pojmů pro všechny zúčastněné. To platí dvojnásob při projednávání problematiky, která ve svém důsledku ovlivňuje zejména evropskou a národní legislativu a adresáty, jimž je určena k následnému plnění. Definice přijaté v rámci EU se globálně rozšiřují i mimo její teritoriální prostor a odborné pojmy schválené na půdě EU se „usazují“ v terminologii a procesech mezinárodního obchodu a ekonomiky.

Definice a jejich obsah se v průběhu času mění a upravují v souladu s aktuální situací. Pro společná expertní jednání je naprostou nezbytností konsensuální přijetí aktuální odborné definice s cílem zabránit potenciální chybné interpretaci příslušného výrazu. Mohlo by tím dojít i ke zkreslení plánovaných strategií, koncepcí, zákonů, předpisů a z nich vyplývajících úkolů. To se týká i pojmu „infrastruktura“, kde je nebezpečí vyšší s ohledem na úzkou souvislost s funkcemi a chodem národohospodářských odvětví regionů, států, EU a globální ekonomiky.

Výraz „**infrastruktura**“, který je dle dostupných informací slovem složeným, představuje

- kombinací dvou slov majících původ v latině, a to:
1. „infra“ = postavení podřízenosti,
  2. „struktura“ = celek tvořený jeho prvky.

Mimoto existují další vysvětlení tohoto pojmu, která jsou uvedena v některých odborných publikacích [11] [12] s odvoláním na francouzský výraz „infra-structure“. Původ slova má pocházet z 19. století a v první polovině 20. století se používal pro označení vojenských zařízení. S ohledem na známé skutečnosti související s historickým vývojem francouzštiny na území Francie, římským vlivem latiny na starofrancouzštinu ale především historické budování infrastruktur Římany v období před naším letopočtem, se rozložení slova infrastruktura na další dva prvky latinského původu jeví jako pravděpodobnější.

Důležitým pomocníkem v případech překladů odborné terminologie z/do cizojazyčných textů se stávají výkladové slovníky, které poskytují ekvivalenty v daném jazyce a často nabízejí několik možností, jak daný pojem interpretovat. Příkladem je přehled výrazů ve francouzštině, angličtině a češtině (viz box č. 1).

V ČR je výraz „infrastruktura“ předmětem zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), § 2 Pojmy, avšak

jako součást širšího výrazu ve tvaru „veřejná infrastruktura“ v následujícím znění novely zákona [13] platné od 1. 1. 2013.

„...V tomto zákoně se rozumí **veřejnou infrastrukturou pozemky, stavby, zařízení**, a to:

1. **dopravní infrastruktura**, například stavby pozemních komunikací, drah, vodních cest, letišť a s nimi souvisejících zařízení;
2. **technická infrastruktura**, kterou jsou vedeny a stavby a s nimi provozně související zařízení technického vybavení, například vodovody, vodojemy, kanalizace, čistírny odpadních vod, stavby ke snižování ohrožení území živelnými nebo jinými pohromami, stavby a zařízení pro nakládání s odpady, trafostanice, energetické vedení, komunikační vedení veřejné komunikační sítě a elektronické komunikační zařízení veřejné komunikační sítě, produktovody;
3. **občanské vybavení**, kterým jsou stavby, zařízení a pozemky sloužící například pro vzdělávání a výchovu, sociální služby a péči o rodiny, zdravotní služby, kulturu, veřejnou správu, ochranu obyvatelstva;
4. **veřejné prostranství**,¹ zřizované nebo užívané ve veřejném zájmu.“ [13, část I, § 2, bod 1., písm. k)]

Box č. 1 » Překladové ekvivalenty uváděné ve slovnících

Francouzština	Angličtina	Čeština
infrastruktura — spodní stavba, základy stavby [24]	podkladová základna, resp. pro organizaci nebo systém [26]	soubor odvětví zajišťujících ekonomické a sociální systémové funkce [25]
infrastruktura — oblast národního hospodářství [24]	základní celkové vybavení, služby a zařízení potřebné pro společenství nebo společnost [26]	pozemní zařízení [25]
podkladová část pod stavbami [27]		systém základen (voj.) [24]
soubor staveb, vybavení silnic a železnic [27]		
soubor pozemních staveb, v letectví [27]		

Pramen: [24]; [25]; [26]; [27]; vlastní zpracování

¹ Zákon č. 183/2006 Sb., stavební zákon, se v části I, § 2, bod 1., písm. k) u pojmu „veřejné prostranství“ odvolává na § 34 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích.

Na stavební zákon se v souvislosti s pojmem „infrastruktura“ rovněž odvolává i učební publikace [11], ve které tento pojem není popsán jako soustava nezávislých sítí a systémů, ale jako soubor podmínek, které zabezpečují fungování ekonomiky. Infrastruktura je tedy popisována jako množina propojených strukturálních prvků, které udržují celou strukturu pohromadě. V publikaci se dále uvádí, že význam infrastruktury kromě veřejného zařízení zahrnuje také jeho správu, údržbu a rozvoj.

Naproti tomu odborné dokumenty mezinárodních organizací [1] [2] a vědeckého ústavu [3] definují pojem infrastruktury samostatně a až na drobné rozdíly jsou v podstatě obsahově stejné:

„**Infrastruktura** je soustava vzájemně závislých sítí a systémů zahrnující určitelná průmyslová odvětví, instituce (včetně lidí a postupů), a distribuční kapacity, které poskytují spolehlivý tok výrobků a služeb, hladké fungování vládních systémů na všech úrovních a společnosti jako celku.“

Tato definice se stala východiskem pro potřeby dalšího jednání na úrovni členských a nečlenských států EU a mezinárodních organizací jako je EU, NATO, OSN, OECD především v oblasti vybraných životně důležitých odvětví novodobě zařazených pod pojmy „kritická infrastruktura“ a „evropská kritická infrastruktura“.

Obdobně jako u stavebního zákona není ani v dalším důležitém zákoně ČR č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon) [14], samostatně uveden pojem „infrastruktura“ (viz § 2 Vymezení pojmů, písm. g) h) tohoto zákona), ale je rovněž specifikován v rozvinutém tvaru definice pojmů „kritická infrastruktura“ (KI) a „evropská kritická infrastruktura“ (EKI), o kterých byla zmínka v předchozím odstavci.

Legislativní podoba pojmu KI a EKI v ČR se nakonec ustálila na následujícím textu, kdy pro účely zákona [14] se rozumí:

„**Kritickou infrastrukturou** prvek kritické infrastruktury nebo systém prvků kritické infrastruktury, narušení jehož funkce by mělo závažný

dopad na bezpečnost státu, zabezpečení základních životních potřeb obyvatelstva, zdraví osob nebo ekonomiku státu.“

„**Evropskou kritickou infrastrukturou** kritická infrastruktura na území České republiky, jejíž narušení by mělo závažný dopad i na další členský stát Evropské unie.“

Autoři publikace [11, s. 15] pak infrastrukturu člení na:

1. **technickou infrastrukturou** odvětví: doprava, energetika, telekomunikační a informační infrastruktura, vodní hospodářství, odpadové hospodářství a další aktivity na úrovni obcí (jedná se o systémy zajišťující toky materiálu, osob, energií a informací);
2. **sociální infrastrukturou**, která zajišťuje dostupnost sociálních služeb a aktivit všech odvětví souvisejících s rozvojem člověka z hlediska prostoru, času a proporcionality (jde o zdravotnictví, školství, tělovýchovu, kulturu, bydlení, síť obchodu a veřejné správy);
3. **ekonomickou infrastrukturou**, jejímž předmětem je zabezpečení peněžních transferů prostřednictvím finančních a bankovních služeb.

Z hlediska prostorového členění infrastruktury, síťového charakteru infrastrukturních zařízení, jejich rozmístění a vzájemného propojení rozlišujeme úroveň:

1. globální,
2. mezinárodní,
3. celostátní,
4. regionální,
5. místní.

Prostorové členění s sebou přináší rozdělení odpovědnosti za fungování jednotlivých zařízení ve vlastnictví a provozování různých subjektů, tj. v rámci veřejné správy a soukromého sektoru na daném teritoriu.

2. Životně důležitá odvětví infrastruktury

Tato kapitola popisuje období, které předcházelo současným a naplánovaným směrům politik EU v oblasti infrastruktur zejména evropských. V prv-

Tabulka č. 1 » Původní přehled oblastí kritické infrastruktury ČR

Pořadí	Oblast kritické infrastruktury	Podoblast kritické infrastruktury	Srovnání se stavebním zákonem [13]
1.	systémy dodávky energií	a) elektroenergetika b) plynárenství c) teplárenství d) ropný průmysl	energetika (elektrické a energetické sítě, produktovody)
2.	systémy dodávky vody		vodní hospodářství (vodovody, vodojemy)
3.	odpadové hospodářství	a) nakládání s odpady b) kanalizační sítě	odpadové hospodářství, kanalizace, čistírny odpadních vod
4.	dopravní síť		dopravní infrastruktura
5.	komunikační a informační systémy		komunikační a informační technologie
6.	bankovníctví a finančnictví		finanční a bankovní služby
7.	nouzové služby	a) policie b) hasičské záchranné sbory c) zdravotnictví	
8.	veřejné služby	a) zásobování potravinami b) sociální služby c) pohřební služby	
9.	státní správa a samospráva		

Pramen: [11]; [13]; [28]

ních letech 21. století se EU začala zabývat ochrannou klíčových odvětví v situacích, kdy dochází k jejich výpadku, narušení nebo zničení v důsledku přírodních a antropogenních pohrom. Běžná agenda tak získala nový rozměr zaměřený na ochranu infrastruktur klíčových pro fungování EU, které jsou vystaveny účinkům uvedených mimořádných událostí.

Důležitost infrastruktur, jejich postavení a nahraditelnosti či nenahraditelnosti v celém ekonomickém systému se objevuje v situacích, když dochází ke zmíněnému přerušení nebo zničení jejich fungování. Jejich bezproblémový chod se více méně považuje za samozřejmost, avšak je nutné si uvědomit počet současně probíhajících technických a technologických procesů, vzájemné vazby, závislosti a zejména lidský faktor, který hraje nezastupitelnou úlohu při zabezpečování plynulého

fungování příslušných infrastruktur nebo naopak je příčinou nestandardních situací. V celém spektru infrastruktur existují nezastupitelná páteřní odvětví a dále odvětví, která jsou na klíčových odvětvích přímo či nepřímo závislá.

Do 11. září 2001 se hlavní aktivity států včele s USA soustředily na oblast informačních technologií (IT) a informačních a komunikačních systémů (ICT), které nyní spadají pod pojem kybernetická infrastruktura. Obecně byla na zřeteli pouze ohrožení, která se týkala IT/ICT a která následně v roce 1998 vyústila ve vydání Presidentské direktivy USA [22] o ochraně IT kritických infrastruktur. V této době nebyla jednoznačně stanovena definice pojmu „kritická infrastruktura“ a mimoto chyběla kritéria, dle kterých by bylo možné určit, co mezi tzv. kritické infrastruktury vlastně patří [19].

→ Předtím, než se problematika klíčových infrastruktur začala projednávat mezinárodními organizacemi, jako jsou NATO a EU, se evropské a zámořské státy průběžně zabývaly ochranou svých páteřních sítí, zdrojů a prostředků odvětvových infrastruktur, tzv. fyzické infrastruktury, především z hlediska zajištění jejich běžného provozu pro

obyvatelstvo, ekonomiku státu a mezinárodní obchod. Hledisko výpadků funkčnosti infrastruktur z důvodu následků přírodních pohrom (povodně, lesní požáry, zemětřesení, hurikány, větrné vichřice, sněhové kalamity) a technologických havárií (výpadky elektrického proudu, havárie v chemických továrnách, poškození produktovodů) se do-

Tabulka č. 2 » Přehled zvolených sektorů vybranými evropskými a zámořskými státy a porovnání s přístupem ČR

Pořadí	Sektor	Počet států	ČR
1.	bankovníctví a finance	14	ano
2.	(tele)komunikace/ICT	14	ano
3.	energie/elektrina	14	ano
4.	doprava/logistika/distribuce	13	ano
5.	zdravotnictví	12	ano
6.	voda (zásobování)	12	ano
7.	státní správa/státní služby	11	ano
8.	nouzové/záchranné služby	10	ano
9.	zásobování ropou a plynem	9	ano
10.	a) informační služby/sdělovací prostředky/TV vysílání b) veřejná správa	8	ano ano
11.	potraviny/zemědělství	7	ano
12.	a) policejní služby b) obranný průmysl	6	ano *)
13.	a) justice/prosazování práva b) vojenská obrana	5	*) *)
14.	a) kanalizace/odpadové hospodářství b) sociální zabezpečení/veřejné sociální služby	4	ano *)
15.	a) nebezpečné látky CBRN b) pojištnictví c) národní symboly a památníky d) veřejný pořádek a vnitřní bezpečnost	3	ano ano *) ano
16.	a) civilní obrana b) jaderné elektrárny	2	*) *)
17.	a) letecký kontrolní systém b) přehradý c) vyšší vzdělání d) voda/řízení povodní	1	ano **) ne *)

*) specifické předpisy

***) komplexně zařazeno pod odvětví kritické infrastruktury 3 – Vodní hospodářství

Pramen: [3]; vlastní zpracování

stalo do popředí pozornosti v důsledku častějšího výskytu uvedených mimořádných událostí a jejich následků.

ČR se obdobně jako mezinárodní společenství zabývala oblastí hrozeb ohrožujících IT/ICT (rok 1996), reagovala na nežádoucí aktivity hackerů pronikajících do IT systémů veřejné správy i soukromého sektoru a zároveň monitorovala mezinárodní aktivity. Druhým spouštěcím mechanismem pro intenzivnější přístup k ochraně klíčových zařízení a zdrojů byly následky přírodních katastrof (povodně) v ČR v letech 1997, 1998 a 2000. Současně se otevřela otázka kompetencí a odpovědnosti v oblasti ochrany infrastruktur z pohledu veřejné správy a soukromého sektoru.

Původní seznam oblastí kritické infrastruktury v ČR kopíroval myšlenku direktivy [22], tj. že pod pojmem označení „kritická infrastruktura“ se míní ty infrastruktury, které by mohly způsobit významné vojenské a ekonomické narušení nebo rozvrat.

Centrum pro bezpečnostní studie, Zürich (ETH) zpracovalo v roce 2004 [3] analýzu výběru sektorů důležitých infrastruktur, kterou představilo v dokumentu o ochraně kritické informační infrastruktury. Studie obsahuje priority evropských a zámořských států týkající se důležitosti infrastrukturálních odvětví, které jsou souhrnně uvedeny v tabulce č. 2. Podklady pro uvedený dokument poskytly tyto státy:

1. **Evropa** – Rakousko, Francie, Finsko, Německo, Itálie, Nizozemsko, Norsko, Švédsko, Švýcarsko, Velká Británie;
2. **zámoří** – Austrálie, Kanada, Nový Zéland, USA.

ČR nebyla v době sběru dat ještě oslovena, avšak stejnou problematikou se zabývala již od roku 2001 a z tohoto důvodu byly do tabulky doplněny i údaje za ČR. Některé oblasti nebyly do výběru ČR zařazeny, protože se na ně vztahují specifické právní předpisy ČR a mezinárodní legislativa anebo jsou součástí příslušného odvětvového systému jako celku.

Původní návrh oblastí uvedený v tabulce č. 1

však nekorespondoval s obecnou filosofií výběru klíčových odvětví a jejich pododvětví, legislativně nastavenými kompetencemi v ČR a systémově neodrážel postavení sektorů jako je zdravotnictví, potravinářství a vodní hospodářství. Výsledkem úpravy je následující přehled národní kritické infrastruktury ČR, který je rovněž předmětem zákonné úpravy [14]:

1. energetika,
2. vodní hospodářství,
3. potravinářství a zemědělství,
4. zdravotnictví,
5. doprava,
6. komunikační a informační systémy,
7. finanční trh a měna,
8. nouzové služby,
9. veřejná správa.

EU začala řešit problematiku životně důležitých odvětví v roce 2005 po úmyslných útocích v New Yorku (2001), Madridu (2004) a Londýně (2005). Kromě tohoto typu hrozeb EU zakomponovala do nových úkolů Evropské komise i následky přírodních pohrom a technologických havárií, které katastrofálním způsobem poškodily nebo zničily zařízení důležitých infrastruktur.

První návrh Evropské komise publikovaný v Zelené knize o Evropském programu pro ochranu kritické infrastruktury [5] z celého spektra infrastruktur označil následující odvětví za významná pro život obyvatelstva i ekonomiku států: **energie, jaderný průmysl, informační a komunikační technologie, voda, potraviny, zdraví, finance, doprava, chemický průmysl, vesmír a výzkumná zařízení.**

Srovnáme-li údaje Evropské komise z roku 2005 [5] a 2006 [6] s výsledky sběru dat vědecké instituce ETH, Zürich z roku 2004 [3] u vybraných evropských a zámořských států [21] včetně ČR, pak přehled uvedený v tabulce č. 3 ukazuje rozdílné pořadí odvětví.

Údaje států uvedené v tabulkách č. 2 a 3 se sice liší v pořadí a rozsahu vybraných ekonomických odvětví, avšak v podstatě se pohybují ve stejném prostoru. USA vytvořily kromě kategorie KI ještě →

Tabulka č. 3 » Porovnání odvětví kritické infrastruktury dle EU, evropských a zámořských států

Pořadí	EU	Nizozemsko	Česko	Kanada	USA**)	Austrálie
1.	energie ^{*)}	energie	energie	energie a zařízení	zemědělství a potraviny	komunikace
2.	jaderný průmysl	telekomunikace	vodní hospodářství	komunikace a ICT	voda	energie
3.	ICT	pitná voda	potravinařství a zemědělství	finance	veřejné zdraví	finance
4.	voda	potraviny	zdravotnictví	zdravotní péče	nouzové služby	dodávky potravin
5.	potraviny	zdravotnictví	doprava	potraviny	obrný průmysl	vládní služby
6.	zdraví	finance	informační a komunikační systémy	voda	telekomunikace	zdraví
7.	finance	zachytávání a správa povrchových vod	finanční trh a měna	doprava	energie	průmyslová výroba
8.	doprava ^{*)}	veřejný pořádek a bezpečnost	nouzové služby	bezpečnost	doprava	národní památníky a ikony
9.	chemický průmysl	legislativa	veřejná správa	státní správa (vláda)	bankovníctví a finance	doprava
10.	vesmír	veřejná správa		průmyslové výroby	chemické a nebezpečné látky	technická zařízení (voda, kanalizace, odpady)
11.	výzkumná zařízení	doprava			poštovní a kurýrní služby	

^{*)} Vybraná odvětví evropské kritické infrastruktury (EKI) [10]

^{**)} USA uvádějí mimo ekonomických odvětví KI ještě kategorii klíčových hodnot [21]

Pramen: [3]; [6]; [21]; vlastní zpracování

kategorii klíčových hodnot (národní památníky a lokality, jaderné elektrárny, přehrady, vládní zařízení a komerční majetek) [21], které ve srovnání s rokem 2004 nyní uvádějí samostatně a nikoliv jako součást odvětví národní KI. Zatímco státy pracují s odvětvími jako s celkem a berou v úvahu vzájemné vazby a závislosti, Evropská komise navrhla za samostatné odvětví KI i jednotlivé prvky (výzkumná zařízení) a pododvětví a jejich segmenty (jaderný průmysl, vesmír, finance).

Výsledkem společné diskuse členských států EU a Evropské komise je kompromisní znění legislativního dokumentu Rady EU [10], stručně nazvaného Směrnice o evropských kritických infrastrukturách (EKI). K plnění směrnice se připojily také státy společného hospodářského prostoru (EEA).

Pokud se týká definic, kritérií a celkového pojetí kritické infrastruktury, pak od doby Presidentské direktivy č. 63 [22] z roku 1998 došlo ke značnému posunu. Důležitým předpokladem výběru odvětví za EKI jsou disponibilní kritéria pro případný výběr infrastruktur, která byla v daném okamžiku připravena pro dvě odvětví, a to pro energii (pododvětví: elektřina, plyn a ropa) a dopravu (pododvětví: silniční, letecká, železniční, vnitrozemská vodní, zámořská a pobřežní vodní doprava a přístavy). Ta se také v konečné fázi stala evropskou kritickou infrastrukturou.

Směrnice o evropských kritických infrastrukturách (EKI) stanovuje rámec pro identifikaci, plánování, financování a správu kritické infrastruktury v Evropské unii. Směrnice se vztahuje na všechny členské státy EU a na státy EEA. Cílem směrnice je zajištění vysoké úrovně bezpečnosti a spolehlivosti kritické infrastruktury, která je nezbytná pro fungování evropského hospodářského prostoru. Směrnice stanovuje požadavky na plánování, financování a správu kritické infrastruktury, včetně požadavků na transparentnost a koordinaci mezi členskými státy. Směrnice také stanovuje požadavky na vypracování plánů kritické infrastruktury, které musí být schváleny členskými státy a Komisi. Směrnice stanovuje také požadavky na vypracování plánů obnovy kritické infrastruktury, které musí být schváleny členskými státy a Komisi. Směrnice stanovuje také požadavky na vypracování plánů bezpečnosti kritické infrastruktury, které musí být schváleny členskými státy a Komisi.

Nazírání států na kritičnost infrastruktur lze shrnout následovně:

„Základní potřeby společnosti jsou zabezpečovány životně důležitými funkcemi společnosti, které závisí na infrastrukturách. Tyto infrastruktury jsou posuzovány podle kritérií závislosti, alternativ a těsného propojení, které tvoří základ rozhodování o tom, zda jsou nebo nejsou životně důležité pro obyvatelstvo a stát.“ [29]

Původní návrh Evropské komise legislativně stanoví za evropskou kritickou infrastrukturu celkem 11 odvětví a 28 pododvětví se tak zásadně zúžil na 2 odvětví a 8 pododvětví. Tento výsledek vyplynul ze stanovisek členských států, které některá odvětví a pododvětví navržená EU neakceptovaly. Důvodem byly jednak již existující právní předpisy EU a státy mezinárodně ratifikované dokumenty (jaderný průmysl, CBRN nebezpečné látky, civilní ochrana) a jednak nesystémový výběr některých odvětví a pododvětví (chemický průmysl, vesmír, výzkumná zařízení, finanční sektor).

Směrnice je v pořadí druhým právním předpisem sekundárního práva EU, která členské státy nebo skupinu členských států zavazuje k dosažení určitého cíle a musí být transponována do vnitrostátního práva, aby byla účinná. Směrnice stanoví výsledek, jehož má být dosaženo, a ponechává na členských státech, aby samy rozhodly o formě a prostředcích její implementace. Mezi hlavní úkoly stanovené členským státům EU Směrnicí o EKI [10] patří kromě definic:

- stanovení podmínek určení a označení EKI,
- zpracování plánu bezpečnosti provozovatele,
- stanovení styčných bezpečnostních pracovníků pro vybrané EKI (ale i národní KI),
- povinnost zpracování pravidelných zpráv členskými státy pro Evropskou komisi,
- povinnost ochrany citlivých informací, a to nejen písemných, ale i ústně sdělených.

Dle příslušného článku Směrnice o EKI přináležel Evropské komisi úkol poskytovat podporu vlast-

níkům a provozovatelům EKI formou zpřístupnění osvědčených postupů a metodik. Klíčovým zůstává, že plynulý provoz a ochrana důležitých infrastruktur je plně v jurisdikci a odpovědnosti členských států a provozovatelů infrastruktur. Vlastníci a provozovatelé infrastruktur jsou odpovědní dbát o bezpečný provoz infrastrukturních zařízení umístěných na území státu a jejich kroky se řídí příslušnými předpisy v rámci státu, EU, mezinárodních a odvětvově zaměřených organizací a institucí.

Zpracování obsahu Směrnice o EKI do právních řádů, v té době 27 členských států EU, si vyžádalo značné úsilí a čas, protože jejich přístup k ochraně kritických infrastruktur a její úroveň byly rozdílné. Některé státy pro účel transpozice přijaly samostatný zákon k ochraně kritické infrastruktury, některé upravily stávající zákony anebo přijaly odpovídající vládní dokumenty.

ČR začlenila cíl směrnice do zákona č. 240/2000 Sb., krizový zákon [14] a zároveň do tohoto zákona zařadila další vybraná odvětví národní kritické infrastruktury. ČR tedy zvolila alternativu novelizace stávajícího zákona s ohledem na existující zákony a předpisy a nikoliv tvorbu nové zákonné normy. Krizový zákon tak pro případy mimořádných událostí a krizových situací týkajících se životně důležitě infrastruktury doplňuje legislativu schválenou a stanovenou pro jednotlivá odvětví. Uvedený zákon vymezuje kromě definic KI a EKI další pojmy týkající se národní kritické infrastruktury definující:

- a) prvek kritické infrastruktury² (§ 2 písm. i),
- b) ochranu kritické infrastruktury (§ 2 písm. j),
- c) subjekt kritické infrastruktury (§ 2 písm. k),
- d) průřezová kritéria (§ 2 písm. l),
- e) odvětvová kritéria (§ 2 písm. m) [30].

Transpozice obsahu Směrnice o EKI do legislativy členských států EU představovala jeden z řady problémů, které tento dokument odstartoval. Již úvodní diskuse nad návrhem Evropské komise za-

² Zákon č. 240/2000 Sb., krizový zákon v definici „prvku kritické infrastruktury“ uvádí rovněž pojem „veřejná infrastruktura“ s odvoláním na zákon č. 183/2006 Sb., stavební zákon a zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (veřejné prostranství).

čátkem roku 2007 otevřely řadu otázek, z nichž se na prvním místě ocitl reálný obsah pojmu „evropská kritická infrastruktura“. Prosazovaný názor Evropské komise o tom, že propojené páteřní systémy např. elektrických rozvodných sítí a produktodů, představují evropskou kritickou infrastrukturu z pohledu dopadů výpadku jejich fungování na EU, se ukázal problematickým především při procesu určování a označování konkrétních zařízení infrastruktury za EKI umístěných na území jednotlivých členských (i nečlenských) států EU.

Směrnice o EKI [10] totiž ukládá sousedícím členským státům EU se vzájemně dohodnout na určení konkrétních zařízení EKI umístěných na území členských států. Členský stát, na jehož území se příslušná infrastruktura nalézá, má přitom právo konečného rozhodnutí, zda s návrhem souhlasí nebo jej zamítne. V tomto smyslu je diskutabilní přirovnávání prvků páteřních systémů na území Evropy jako EKI k postavení celoevropských systémů, jako je například Eurocontrol,³ Evropský systém centrálních bank (ESCB) nebo Galileo. Tyto systémy jsou předmětem samostatných legislativních dokumentů EU a nepředstavují zdvojení již existující legislativy EU.

Zvláštností uvedeného legislativního dokumentu EU [10] je článek 11, který stanovil zahájení přezkumu Směrnice dne 12. ledna 2012. Znění dokumentu tak nebylo konečné a Evropská komise vytvořila možnost jeho další úpravy. Proces revize probíhal prakticky i před tímto datem a výsledkem přezkumu je zachování schváleného textu Směrnice o EKI beze změny. Původní návrh Evropské komise stanovit ICT za další odvětví EKI, případně další odvětví (vesmír, finance, léčiva, chemické látky, pitná voda), byl změněn s ohledem na stanoviska členských států EU a nové uspořádání EU dle Lisabonské smlouvy včetně legislativních pravidel.

Pokud se týká sektoru ICT, tak byla zdůrazněna

jeho vysoká důležitost a nutnost vzít v úvahu jeho specifika. Tento sektor podléhá vysoké dynamice technologického vývoje a počtu uživatelů a vyžaduje zvláštní přístup nejen z hlediska jeho postavení jako propojujícího prvku všech odvětví ale i států, mezinárodního obchodu a globální ekonomiky. Systémy ICT se staly neoddelitelnou součástí dennodenní činnosti společnosti a počet technických zařízení (počítače, notebooky, tablety, chytré telefony) se neustále zvyšuje. Tyto systémy jsou vystaveny stále sofistikovanějším útokům ze strany hackerů a klimatickým vlivům, na které musí neprodleně a okamžitě reagovat, přitom úroveň ochrany uchovávaných dat je velice rozdílná a často i podceňovaná jejich majiteli. Reakce na uvedené ohrožení musí být okamžitá a účinná a časový horizont odezvy je velice zúžený. Stanovení neměnných kritérií pro výběr příslušné ICT za EKI by pro tento sektor znamenalo potlačení předpokladu okamžitě reagovat a zásadním způsobem by byla ovlivněna možnost flexibilních odvetných opatření. Právě u tohoto sektoru není možné připustit jakékoli „zakonzervování“.

Při projednávání návrhů ostatních odvětví za případnou EKI nebylo dosaženo všeobecného konsensu. Obecná nechuť týkající se rozšiřování již tak rozsáhlého seznamu legislativních dokumentů vydaných Evropskou komisí platí i v případě ochrany KI.

3. Politiky EU v oblasti infrastruktury

Podpisem Lisabonské smlouvy a jejím vstoupením v platnost dne 1. prosince 2009 bylo zrušeno vnitřní rozdělení EU na tři pilíře (I. Evropská společenství, II. Společná zahraniční a bezpečnostní politika a III. Policejní a soudní spolupráce ve věcech trestních). Tento krok ve svém důsledku znamenal změnu organizační struktury EU, zejména pracovních orgánů jako jsou generální ředitelství (DGs)

³ Eurocontrol je evropská mezinárodní organizace, jejímž cílem je rozvoj systémů a postupů pro plynulé řízení letového provozu pro umožnění dalšího rozvoje letecké dopravy při udržení vysoké úrovně bezpečnosti a snižování nákladů, <http://www.eurocontrol.int/articles/legal-framework>.

Tabulka č. 4 » Přehled politik EU

Pořadí	Název politiky EU	Název DG Evropské komise
A	B	C
1.	Clo a daně – podoblasti: cla, daně	TAXUD (daně a cla)
2.	Doprava a cestování – podoblast: doprava	1. MOVE (mobilita a doprava)
3.	Hospodářství a finance – podoblasti: boj proti podvodům, hospodářské a měnové záležitosti, rozpočet	ECFIN (hospodářské a finanční záležitosti)
4.	Instituce EU – podoblast: institucionální záležitosti	SG (generální sekretariát)
5.	Kultura a vzdělávání – podoblasti: audiovizuální oblast a média, kultura, mnohojazyčnost, vzdělávání, odborná příprava a mládež	EAC (vzdělávání a kultura)
6.	Podniky – podoblasti: hospodářská soutěž, Jednotný trh, obchod, podnikání	2. ENTR (podniky a průmysl)
7.	Regiony a místní rozvoj – podoblast: regionální politika	REGIO (regionální politika)
8.	Rozšíření a zahraniční věci – podoblasti: rozšíření, zahraniční a bezpečnostní politika	ELARG (rozšíření)
9.	Rozvoj a humanitární pomoc – podoblasti: humanitární pomoc a civilní ochrana , lidská práva, rozvoj a spolupráce	ECHO (humanitární pomoc a civilní ochrana)
10.	Spravedlnost a občanská práva – podoblasti: občanství EU, spotřebitelé, spravedlnost a vnitřní věci	HOME (vnitřní záležitosti)
11.	Věda a technika – podoblasti: informační technologie, vesmír, výzkum a inovace	CNECT (komunikační sítě, obsah a technologie) COMM (komunikace) DIGIT (informatika) 3. RTD (výzkum a inovace) JRC (Společné výzkumné středisko Evropské komise)
12.	Zaměstnanost a sociální věci – podoblast: zaměstnanost a sociální věci	EMPL (zaměstnanost, sociální věci a sociální začlenění)
13.	Zdraví – podoblasti: sport, zdraví	SANCO (zdraví a spotřebitelé)
14.	Zemědělství, rybolov, potraviny a krmiva – podoblasti: bezpečnost potravin, námořní záležitosti a rybolov, zemědělství	AGRI (zemědělství a rozvoj venkova) MARE (námořní záležitosti a rybolov)
15.	Životní prostředí a energetika – podoblasti: energetika , životní prostředí, změna klimatu	4. ENER (energie) ENV (životní prostředí)

Pramen: [16]; vlastní zpracování

Evropské komise, případně agentur, jejichž činnost je zaměřena na jednotlivé oblasti a odvětví. Tabulka č. 4 obsahující přehled politik EU odráží nové členění [16].

Změna vnitřního uspořádání EU se odrazila v upravených kompetencích a rolích pracovních

orgánů EU. Mimoto ovlivňuje charakter dosavadních vzájemných vazeb, které existovaly mezi jednotlivými DGs, odbornými orgány členských států, agenturami a asociacemi soustředěnými na oblast posilování bezpečnosti infrastrukturálních zařízení jdoucimi napříč Evropou.

Zvýrazněné názvy oblastí politik EU se vztahují k životně důležitým infrastrukturám, které na sebe navazují a ve větší či menší míře spolu souvisejí. Zaměření a obsah politik jsou nejvíce ovlivněny novými dokumenty EU, jako jsou například strategie Evropa 2020 a rámcový výzkumný program Horizon 2020. Téma budoucího řešení ochrany EKI, případně národní KI, je předmětem nového dokumentu Evropské komise DG ENER, který popisuje uvažované kroky nového pojetí programu EPCIP [18, s. 10–11].

Číselné pořadí u zvýrazněných DGs ve sloupci C tabulky č. 4 se týká těch DGs, která byla dle pracovního dokumentu Evropské komise [18] vybrána za klíčová pro budoucí pracovní zaměření změněné orientace Evropského programu pro ochranu kritické infrastruktury (EPCIP). Vybraná DGs MOVE, ENTR, RTD, ENER představují tzv. velkou „Čtyřku“ („Four“), která je s činností infrastruktury bezprostředně spjata. K nim se řadí DG ECHO, jehož hlavní činnost je zaměřena na ochranu obyvatelstva, kterému infrastruktury slouží stejně jako celé ekonomice. Vedením dalšího vývoje EPCIP bylo pověřeno generální ředitelství (DG) HOME, které ve spolupráci s JRC má připravit podpůrné nástroje zacílené na zvýšení ochrany kritických infrastruktur. DG HOME bylo v minulosti iniciátorem otevření problematiky klíčových infrastruktur na základě úkolu uloženého Evropskou radou souvisejícího se zabezpečením vhodných opatření pro ochranu klíčových infrastruktur jako součást boje proti terorismu a stojí za celkovým projednáváním této problematiky, která v prosinci 2008 vyústila ve schválení legislativního dokumentu Rady EU [10].

Srovnáme-li vytyčené pracovní směry určených DGs, pak DG ENER a DG ENTR mají ve svých programech zakotveny základní úkoly související se strategií Evropa 2020, které zahrnují kroky pro rozvoj a implementaci inovativních politik (DG ENER) a podporu pro vytváření přátelského prostředí pro evropské podniky včetně zajištění inteligentního, udržitelného a celkového růstu (DG ENTR).

DG MOVE zakládá svoje budoucí úsilí na prohlášení, že doprava přímo ovlivňuje dění v Evropě.

Hlavní motto tohoto DG tkví v informaci, že jakákoliv aktivita podnikaná kýmkoliv bez rozdílu věku se neobejde bez dopravy a mobility, které hrají zásadní úlohu v současném světě. Podpora Evropské komise se zaměřuje na účelnou a bezpečnou mobilitu přátelskou k životnímu prostředí vytvářející podmínky pro konkurenceschopný průmysl generující růst a pracovní místa. Současné úkoly a výzvy, kterým musí doprava čelit, vyžadují akce na Evropské nebo mezinárodní úrovni s tím, že jednotlivé státy by nebyly schopné je samostatně úspěšně zvládnout. Zároveň toto DG vyzdvihuje vzájemnou spolupráci s členskými státy EU, evropským průmyslem, občany a podnikajícími subjekty [23].

Politika a zaměření DG RTD jako posledního z klíčové čtyřky opět navazuje na strategii Evropa 2020 především v oblasti výzkumu a vývoje. Cílem DG RTD je splnit stanovené priority této strategie, jejíž součástí je sedm stěžejních iniciativ EU (viz box č. 2). Tyto iniciativy poskytují rámec, jehož prostřednictvím by mělo dojít k posílení úsilí EU a národních reprezentací v oblastech zahrnujících inovace, digitální ekonomiku, mládež, efektivnost využívání zdrojů, průmyslovou politiku, zaměstnanost a chudobu.

Nové politiky obsahují i celkovou změnu v náhledu Evropské komise na téma životně důležitých infrastruktur ve srovnání s obdobím 2006–2008 a 2009–2012. Sice se bude pokračovat ve zpracování a vývoji existujících opatření ochrany a odolnosti s přihlédnutím ke zlepšení jejich využití, avšak nový přístup Evropské komise se více zaměří na zvýšení dialogu mezi kritickými infrastrukturami a všemi účastníky procesu napříč Evropou, kteří by byli zasaženi jakoukoliv mimořádnou událostí postihující jejich funkčnost. Evropská komise si ponechá podpůrnou roli usnadňující práci kritických infrastruktur, členských států a průmyslu a poskytne služby, které by výše uvedení mohli využít ke zlepšení ochrany KI napříč Evropou.

Do popředí zájmu se dostávají panevropské kritické infrastruktury jako je Eurocontrol, Galileo, Evropské přenosové uzly elektrické energie a Ev-

Box č. 2 » Sedm stěžejních iniciativ EU dle strategie Evropa 2020

<p>Inteligentní růst Unie inovací Digitální program pro Evropu Mládež v pohybu</p>
<p>Udržitelný růst Evropa méně náročná na zdroje Průmyslová politika pro éru globalizace</p>
<p>Růst podporující začlenění Program pro nové dovednosti a pracovní místa Evropská platforma pro boj proti chudobě</p>

Pramen: [23]

ropská rozvodná síť plynu, které budou předmětem pozornosti EU v oblasti jejich ochrany a zvyšování odolnosti. Avšak mimo hru nezůstávají ani národní a regionální kritické infrastruktury, které by měly být předmětem dalších analýz. Jednání se tak určitým způsobem vrací k původním návrhům členských států, které již od počátku prosazovaly danou problematiku nejdříve projednat se zřetelem na vzájemné vazby a závislosti, provést inventuru legislativních dokumentů EU a relevantních předpisů vztahujících se k odvětvím kritické infrastruktury a přizvat k jednání účastníky procesu, kterých se uvažované kroky týkají a budou týkat.

Pilotní fáze nového plánu prací EPCIP byla naplánována na druhou polovinu roku 2014 a výsledkem společné práce členských států a ostatních účastníků procesu (například asociace provozovatelů) má být:

1. zvýšené pochopení skutečnosti jak aktéři v členských státech ve veřejném a soukromém sektoru spoléhají na klíčová DGs, tzv. Čtyřku („Four“),
2. větší přístup k nástrojům a ověřeným postupům identifikovaným Evropskou komisí během tohoto procesu,
3. příležitost přispět k diskusi jak mohou kritické infrastruktury mít co největší prospěch ze struktur EU pro zlepšení jejich ochrany jdoucí za pilotní projekt. [18, s. 10]

Po skončení pilotní fáze Evropská komise očekává, že se vývoj bude ubírat následujícím způsobem:

- **První krok** – aplikace pracovních směrů ve vybraných čtyřech panevropských kritických infrastrukturách by měla poskytnout nezbytné ukazatele pro stanovení postupu EU v oblasti ochrany KI. Podklady by zpracovala čtyřka DGs na základě dosažených výsledků a identifikovaných nedostatků a měla by najít využitelné a užitečné nástroje pro zlepšení ochrany a odolnosti včetně poskytování **opatření pro zesílení zmírnění rizika, připravenosti a odezvy**.
- **Druhý krok** – **implementace přístupu EU v regionech**, kde členské státy mají zájem spolupracovat s ostatními. Úvaha se týká koncepce odolnosti pro všechny KI v dopravě kolem Baltského moře a program pro kritické stavy v zásobovacím řetězci v regionu Dunaje.
- **Třetí krok** – přebudovaný program EPCIP by měl být v souladu s časovým horizontem nového víceletého Finančního rámce na léta 2014–2020 a zdůraznit **strategickou úlohu dostupných fondů** pro implementaci aktivit na všech úrovních, které by byly zřetelně spojené s uvedenými klíčovými prioritami. Doporučuje se financovat menší počet přeshraničních strategických projektů s cílem implementovat schválené nástroje a metodiky EU namísto velkého množství různých projektů.

→ V celém procesu by EU měla opět zastávat pouze podpůrnou roli s cílem ulehčit rozvoj politiky ochrany kritické infrastruktury, zvýšit spolupráci mezi komunitou věnující se ochraně kritické infrastruktury a dále alokovat finanční prostředky pro podporu klíčových politických úkolů, které jsou zdůrazněny v pracovním dokumentu Evropské komise [18].

curity“ a „safety“ do ostatních („neanglických“) jazyků je předmětem problémů. V češtině se většínou překládají stejným výrazem „bezpečnost“, avšak nemají stejný význam a v českých odborných slovnících se k překladu slova „safety“ přidává další výraz: „bezpečí“.

Bezpečnost (safety) obsahuje cokoliv, co přispívá k udržení „ustáleného stavu“ sociální a fyzic-

Prosazované jednotné postupy, plány a dokumenty navrhované ze strany EU s cílem společného postupu by však neměly svazovat účastníky procesu nati-lik, aby jim ztěžovaly flexibilní reakci urychleně vyřešit vzniklé neočekávané a nestandardní situace. Se zřetelem na různorodost rizik a hrozeb a rozdílnou úroveň zkušeností subjektů v oblasti prevence, připravenosti a zodolnění pak nelze vyloučit případné spuštění dominového efektu. Přestože není možné vyloučit vznik přírodních a antropogenních mimořádných událostí, síla lidského společenství tkví v prevenci, připravenosti a flexibilitě řešit neočekávané si-tuace.

V aktuálních dokumentech EU se opakují následující hlavní priority: ekonomická stabilita a růst, tvorba pracovních míst, ochrana obyvatelstva a evropského prostoru a zabezpečení bezporuchového chodu klíčových infrastruktur.

Součástí rozborů jsou známé i neznámé hrozby a v tomto smyslu se nejvíce skloňují dva pojmy: „safety“ (bezpečí) a „security“ (bezpečnost). Tyto výrazy se v angličtině uvádějí samostatně, avšak v ostatních jazycích se překládají převážně jedním slovem, tj. bezpečnost. Oba výrazy však nelze od sebe zásadně oddělit a pro základní orientaci jsou níže uvedeny obecné definice používané u technické infrastruktury pro pojmy bezpečí (safety) a bezpečnost (security).

Základem pro ekvivalentní výraz českého slova „bezpečnost“ je původní latinský výraz „sēcūrus“, tj. „bezstarostný, bez utrpení“, který se do angličtiny překládá slovem „security“ a v němčině „die Sicherheit“. Český pojem slova bezpečnost odpovídá obsahu „být bez péče“, „nemuset si dělat starost o...“. Avšak právě překlad anglických výrazů „se-

ké struktury nebo místa ve smyslu čehokoliv, co se uvažuje dělat. Bezpečnost znamená stabilitu v průběhu času, kontinuitu funkcí a spolehlivost struktury [20].

Je to tedy stav související s výrazem „být v bezpečí“ (ve francouzštině „sauf“), a podmínka být chráněn proti fyzickým, sociálním, finančním, politickým, emocionálním, pracovním, psychologickým, vzdělávacím a ostatním druhům rizik nebo následkům výpadku, poškození, chyby, havárie, poškození a ostatních mimořádných událostí, které by mohly být považovány za nežádoucí. Tato bezpečnost může být také definována jako kontrola rozpoznávaných nebezpečí s cílem dosáhnout akceptovatelné úrovně rizika. Může vzít na sebe formu být chráněn proti událostem nebo proti jejich působení vůči tomu, co způsobuje zdravotní a ekonomické škody, tj. jedná se o ochranu obyvatelstva nebo majetku.

Bezpečnost se často vnímá jako jedna ze skupiny disciplín týkající se kvality, spolehlivosti, dostupnosti, udržitelnosti a nebezpečnosti (dostup-

nost někdy v principu neznamená, že je jednoduchou funkcí spolehlivosti a udržitelnosti). Tyto otázky se přiklání k tvrzení, že hodnota jakéhokoliv díla a nedostatky v těchto oblastech jsou považovány za výsledek nákladů, se kterými je nucen pracovat management s cílem minimalizovat celkové náklady.

Pojem „safety“ má své kategorie, a to:

- normativní (normative) bezpečnost – výrobky splňují aplikovatelné určené standardy a ochranu;
- reálná (substantive) bezpečnost – předmět bezpečnosti vyhovuje dle světově uznávané bezpečnosti, ať splňuje, nebo nesplňuje standardy;
- vnímaná nebo objektivní (perceived) bezpečnost se týká úrovně pohodlí uživatele. [20]

Z definice bezpečnosti ve smyslu „safety“ vychází druhá definice „security“ vysvětlovaná následovně.

„**Bezpečnost (security)** je proces nebo prostředek zpožďující, preventivní nebo jinak chránící před vnějším nebo vnitřním nebezpečím, ztrátou, kriminálními činy, nebo ostatními jedinci nebo akcemi, které hrozí oslabením, překážkami nebo zničením „ustáleného stavu“ organizace nebo jinak je zbavují zamýšlenému účelu jejich bytí.“ [20]

Je také stupněm ochrany proti nebezpečí, škodě, ztrátě a kriminálním činům a jako forma ochrany představuje struktury a procesy, které poskytují nebo zkvalitňují bezpečnost jako podmínku. Institut pro bezpečnost a otevřených metodik (ISECOM) ve svých dokumentech definuje bezpečnost jako „formu ochrany, kde se tvoří rozhraní mezi prvky a hrozbami“. To zahrnuje, avšak není limitováno ostatními prvky nebo hrozbami.

Bezpečnost jako podmínka státu byla definována ve studii Organizace spojených národů (OSN) z roku 1986 s cílem umožnit státům rozvíjení a pokračování v zajištění bezpečnosti ve smyslu bezpečí (safety). Pojem bezpečnosti je nezbytně nutné porovnávat s koncepcemi zajištění bezpečí, kontinuity a spolehlivosti. Klíčový rozdíl mezi bezpečností a spolehlivostí je ten, že bezpečnost (securi-

ty) musí brát v úvahu akce lidí, jejichž cílem je působit destrukci.

Obecně lze hovořit o bezpečnosti z pohledu [20]:

- a) politického – bezpečnost lidí, bezpečnost státu, mezinárodní bezpečnost, národní bezpečnost, veřejná bezpečnost;
- b) fyzického – bezpečnost infrastruktur, surovinových dodávek, potravin;
- c) informačních technologií – bezpečnost jejich používání, operační bezpečnost výpočetní techniky, ochrana dat, bezpečnost informací, bezpečnost sítí;
- d) monetárního – finanční bezpečnost.

4. Shrnutí

Pojem „infrastruktura“ je nutné chápat jako komplex vzájemně závislých sítí a systémů určených průmyslových odvětví, institucí, včetně lidí a postupů, a distribučních kapacit, které jsou klíčové pro plynulý a spolehlivý tok výrobků a služeb, hladké fungování vládních systémů na všech úrovních a společnosti jako celku.

EU přistupuje k oblasti infrastruktur dvojitým způsobem. Záležitosti odvětví se průběžně řeší v příslušných generálních ředitelstvích Evropské komise (DGs) specificky zaměřených na jednotlivé odvětvové problematiky ve spolupráci s odvětvovými agenturami, asociacemi a členskými státy. Druhý přístup EU se zabývá bezpečnostními otázkami a je zaměřen na důležitost a význam ekonomických odvětví zařazených do kategorie kritické infrastruktury a evropské kritické infrastruktury. Oba přístupy se propojují ve struktuře orgánů EU a jejich cílem je ochrana těchto infrastruktur a posilování jejich odolnosti právě s ohledem na bezpečnost EU a členských států EU. Mimoto není vynechán přeshraniční aspekt týkající se příslušných odvětvových problematik.

Interní členění odvětvových politik EU se řídí dle nově nastaveného rámce činnosti pracovních orgánů EU, jak je uvedeno v tabulce č. 4. Návazně na první přístup EU jsou současné a budoucí poli-

→ tiky EU zaměřeny na růst její ekonomiky, konkurenceschopnosti evropského průmyslu, vytvoření nových pracovních míst, inovativní přístupy a ochranu a zodolnění klíčových infrastruktur, které jsou součástí strategických dokumentů, jako jsou strategie Evropa 2020, Interní bezpečnostní strategie pro EU a rámcový výzkumný program Horizon 2020.

Druhý přístup EU z celého spektra politik EU týkajících se oblasti EKI a KI vyčleňuje čtyři klíčová generální ředitelství Evropské komise tzv. Čtyřku („Four“), mezi něž patří především generální ředitelství zabývající se dopravou, podnikatelskými subjekty, výzkumem/vývojem a energií. Tuto čtyřku doplňují generální ředitelství zabývající se civilní ochranou a humanitárními operacemi, vnitřními záležitostmi a Společné výzkumné středisko Evropské komise [18] ve smyslu jejich přímých vazeb na DGs „Four“. Jejich poslání a pracovní plány pro nejbližší budoucnost jsou zaměřeny na inteligentní, udržitelný a celkový růst EU.

Další hledisko respektuje potenciální riziko známých i neznámých hrozeb, kterým jsou vystavena klíčová odvětví. Opatření prevence a odezvy EU jsou obsažena v rozsáhlé databázi legislativních a strategických dokumentů, z nichž lze upozornit na Směrnici o EKI [10], původní Evropský program pro ochranu kritické infrastruktury (EPCIP) [7] a aktuální návrh jeho nové aktualizace [18]. Z implementačního procesu Směrnice o EKI vyplývá snaha nerozšiřovat počet legislativních do-

kumentů a doporučení řešit daná témata obecně akceptovatelným a schůdnějším způsobem.

Hledisko nahraditelnosti nebo nenahraditelnosti nejdůležitějších infrastruktur je základem pro jejich přehled a prioritní pořadí. V zásadě se státy shodují na stejných ekonomických odvětvích, jejich přístup k ochraně je kontinuální a reakce na výkyvy v běžném provozu jsou základem pro technologické inovace, rozšiřování prevence a připravenosti a účinné zásahy při vzniku poruch.

Účinná opatření pro maximální eliminaci ohrožení vůči životně důležitým infrastrukturám jsou součástí politik EU v této oblasti, která kromě členských států, průmyslu a občanů na tomto poli spolupracuje rovněž s dalšími mezinárodními organizacemi, asociacemi, agenturami a státy. Klíčovou pozici při jednání zastávají členské státy, které společně s provozovateli kritických infrastruktur nesou hlavní odpovědnost za jejich chod.

Prosazované jednotné postupy, plány a dokumenty navrhované ze strany EU s cílem společného postupu by však neměly svazovat účastníky procesu natolik, aby jim ztěžovaly flexibilní reakci urychleně vyřešit vzniklé neočekávané a nestandardní situace. Se zřetelem na různorodost rizik a hrozeb a rozdílnou úroveň zkušeností subjektů v oblasti prevence, připravenosti a zodolnění pak nelze vyloučit případné spuštění dominového efektu. Přestože není možné vyloučit vznik přírodních a antropogenních mimořádných událostí, síla lidského společenství tkví v prevenci, připravenosti a flexibilitě řešit neočekávané situace.

LITERATURA A PRAMENY

- [1] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: *Communication on Critical Infrastructure Protection in the fight against terrorism. Technical Annex – Glossary*. COM(2004) 702 final, 2004-10-20
- [2] NATO: *Příloha (Enclosure) Critical Infrastructure Protection – Lexicon*. Unclassified (neutajované), dodatek 3, Annex 1. EAPC(SCEPC)D(2003)15, Multi Ref [EAPC(CPC)WP(2003)3], 2003-11-10
- [3] ETH – CENTRE FOR SECURITY STUDIES: *CIIP Handbook 2004. Key Terms*. Switzerland
- [4] ÚŘAD PRO PUBLIKACE EU: *Politiky Evropské unie: Jak funguje Evropská unie*. Červen 2013, ISBN 978-92-79-29984-1
- [5] EUROPEAN COMMISSION: *Green Paper on European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP)*. COM(2005) 576 final, 2005

- [6] EUROPEAN COMMISSION: *Proposal for a DIRECTIVE OF THE COUNCIL on the identification and designation of European Critical Infrastructure and the assessment of the need to improve their protection. Annex I – List of Critical Infrastructure Sectors*. COM(2006) 787 final, 2006
- [7] EUROPEAN COMMISSION: *Communication on European Programme for Critical Infrastructure Protection*. COM(2006) 786 final, 2006
- [8] EUROPEAN COMMISSION – JRC-IPSC: *Fourth workshop in the implementation and application of Directive 2008/114/EC*. 2011
- [9] In risk management, integrating the social economic and technical aspects of cascading failures across interdependent critical infrastructures. *International Journal of Critical Infrastructure (IJCI)*, 2004, Vol. 1, ISSN 1475-3219
- [10] RADA EU: *Směrnice Rady 2008/114/ES o určování a označování evropských kritických infrastruktur a o posouzení potřeby zvýšit jejich ochranu (Text s významem pro EHP)*. www.eur-lex.cz, 2008-12-08
- [11] REKTOŘÍK, J., HLAVÁČ, J., SKŘÍDLOVSKÁ, E.: *Ekonomika řízení technické infrastruktury*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2012, ISBN 978-86-86929-79-8
- [12] SVOBODA, Z.: *Kritická infrastruktura a její ochrana*. Diplomová práce. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta bezpečnostního inženýrství, 2010
- [13] *Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)*. Novela s účinností od 2013-01-01
- [14] *Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, ve znění pozdějších předpisů (krizový zákon)*
- [15] EUROPA.EU: *Oblasti politiky EU*. [online]. http://europa.eu/pol/index_cs.htm
- [16] EUROSOP.CZ: *Změny po Lisabonské smlouvě*. [online]. <https://www.euroskop.cz/8900/sekce/zmeny-po-lisabonske-smlouve/>
- [17] EUROPA.EU: *Treaty of Lisbon – Taking Europe in the 21st century*. Archived 2014-01-30. [online]. http://ec.europa.eu/archives/lisbon_treaty/faq/index_en.htm#1
- [18] EUROPEAN COMMISSION – DG ENER: *Commission Staff Working Document on a new approach to the European Programme for Critical Infrastructure Protection Making European Critical Infrastructure more secure*. SWD(2013) 318 final. [online]. http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/doc/critical/20130828_epcip_commission_staff_working_document.pdf
- [19] LIBRARY OF US CONGRESS: *Critical Infrastructures: What Makes an Infrastructure Critical?* Congressional Research Service, Washington, D. C., Accession Number: ADA467306, 2009-01-29. [online]. <http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA467306>
- [20] OAKES, C. G.: *Safety versus Security*. The American Institut of Architects/Blue Ember Technologies, US. [online]. <http://www.aia.org/practicing/groups/kc/AlAB079791>
- [21] US HOMELAND SECURITY DEPARTMENT: *The National Strategy for the Physical Protection of Critical Infrastructures and Key Assets*. 2003. [online]. https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/Physical_Strategy.pdf
- [22] US DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY: *Presidential Decision Directive 63 (PDD-63): Policy on Critical Infrastructure Protection*. May 22, 1998. [online]. <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/memoranda/fy04/m-04-15.pdf>, <http://www.gpo.gov/fdsys/granule/FR-1998-08-05/98-20865>
- [23] EUROPEAN COMMISSION: *The European Commission at work. Synthesis. Management Plans 2014*. [online]. http://ec.europa.eu/atwork/synthesis/amp/index_en.htm
- [24] SEZNAM.CZ: *Slovníky – francouzsko-český*. [online]. <http://slovník.seznam.cz/fr-cz/word/?q=infrastructure&id=FDfoCMQ7TH4>

- [25] ABZ.CZ: *Slovník cizích slov*. [online]. http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?typ_hledani=prefix&cizi_slovo=infrastruktura
- [26] *The American Heritage Dictionary*. Dell Publishing, USA, July 2001, ISBN 0-440-23701-7
- [27] *Dictionnaire de la langue française*. Édition de la connaissance, France, 2000
- [28] VÝBOR PRO CIVILNÍ NOUZOVÉ PLÁNOVÁNÍ ČR (VCNP): *Zpráva o národní kritické infrastruktuře*. 17. schůze, usnesení 152. [online]. <http://www.hzscr.cz/clanek/vcnp-uvod.aspx>
- [29] HANZLÍKOVÁ, H.: *Komplexní strategie České republiky k řešení problematiky kritické infrastruktury a Národní program ochrany kritické infrastruktury*. Usnesení vlády ČR č. 140 ze dne 22. února 2010. [online]. <https://apps.odok.cz/djv-agenda?date=2010-02-22>
- [30] VLÁDA ČR: *Nařízení vlády č. 432/2010 ze dne 22. prosince 2010 o kritériích pro určení prvku kritické infrastruktury*. Sbírka zákonů, částka 149, 2010. [online]. http://www.krizovy-plan.eu/dokumenty/NV%20432_2010.pdf

KLÍČOVÁ SLOVA

infrastruktura, odvětví životně důležité infrastruktury, evropská kritická infrastruktura, politiky EU, strategie EU, bezpečí, bezpečnost, funkčnost, výpadky

EU and its policy in the area of infrastructure

ABSTRACT

Infrastructure means the framework of interdependent networks and systems comprising identifiable industries, institutions (including people and procedures), and distribution capabilities that provide a reliable flow of products and services, the smooth functioning of governments at all levels, and society as a whole. Infrastructure importance is subject of continual attention and protection of the states, the EU and other international organizations and associations because its functionality or malfunction fundamentally influences both global economy and international business. EU policies in the area of infrastructure deal with current sectorial agendas on the one hand and at the same time take into consideration security issues related to the smooth functioning of critical infrastructures potentially influencing the EU security.

KEYWORDS

infrastructure, sectors of critical infrastructure, European Critical Infrastructure, EU policies, EU strategies, safety, security, functionality, malfunction

JEL CLASSIFICATION

L00, M20, O19

Transformace České republiky

► doc. Ing. Ilona Švihlíková, Ph.D. » Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha

- * Transformace České republiky, přesněji v letech 1990–1992 Československa, je tématem, které se dotýká nejen ekonomické, ale také právní, sociální a politické stránky. Je zde mnoho interpretací a také zásadní otázka: zda je tento proces dokončen. S tím jde ruku v ruce další důležité téma, a sice, jakým způsobem se tedy Česká republika transformovala, zda je možné tuto transformaci považovat za úspěšnou a jakým způsobem je nyní ČR integrována do ekonomiky světové, resp. evropské. Toto je jen základní výčet témat, kterými se následující text bude zabývat.

Vzhledem k tématu není možné obejít se bez metodologického přístupu politické ekonomie. Samotný popis jednotlivých kroků nemůže být dostačující, neboť nebere v úvahu zájmy aktérů, jak domácích, tak především zahraničních. Země střední a východní Evropy prováděly svou transformaci v určitém mezinárodním kontextu, politickém i ekonomickém, který měl velmi důležitý ideologický aspekt.

V anglosaském prostředí se rozlišuje „transition“ naznačující konečný stav (dokončení přechodu) a „transformation“ (které je používáno v tomto textu) pro vyjádření různých výchozích stavů u různých zemí, pestrost postupů apod. Z hlediska konečného stavu můžeme najít zhruba následující podobné znaky:¹
  - zavádění tržní ekonomiky (kde bylo ovšem možno aplikovat celou škálu postupů, viz dále v části Teoretické přístupy);
  - dominance soukromého vlastnictví, které předvíдалo určité privatizační postupy (kterých je opět velké množství);
  - integrace do systému, tedy do systému kapitalistické ekonomiky. Je jasné, že „pád“ jednoho politického a ekonomického systému posílil (v určitých interpretacích přímo zachránil) kapitalistickou ekonomiku. Je ovšem třeba přesněji vnímat, v jakém stádiu se ona kapitalistická ekonomika nacházela (viz dále) a dále pak klíčové otázky, jak se země střední a východní Evropy, především ČR, do této kapitalistické, globalizované ekonomiky integrovaly a jaké následky z toho dodnes ČR nese.
- Je zde velké množství dalších faktorů, které rozhodovaly o podobě transformačního procesu. Geografická poloha, zděděná ekonomická struktura, v rámci institucionálního přístupu schopnost státu mít nad transformačním procesem kontrolu, již výše uvedené mezinárodní aspekty (především role Mezinárodního měnového fondu a Světové banky) atd.

¹ Volně dle Myant, M., *Drahokoupil, J.: Transition economies, Introduction.*

→ 1. Státní socialismus a centrální plánování

Při jakémkoliv transformačním procesu je ovšem důležité porovnat výchozí stav, žádoucí konečný stav a cesty (v případné komparaci), které ekonomiku a potažmo celou společnost k tomuto žádoucímu cíli dovedou.

Jaký byl tedy výchozí stav?

Již označení systému vzbuzuje časté kontroverze. Často se setkáváme, především v médiích s pojmy „totalita“, či komunistický režim, což odborná literatura nepoužívá. Nejčastěji se můžeme setkat s termínem státní socialismus, od 70. let pak také reálný socialismus. Pojem státní socialismus zároveň naznačoval propojení mezi politickou a ekonomickou sférou, které nemohlo být rozděleno.²

Je potřeba jasně odlišit, že státní socialismus³ (a jeho ekonomická část: centrální plánování) procházely v různých obdobích různými problémy s různými hospodářskými výsledky. Československo přitom bylo v pozici země, v rámci východního bloku, velmi vyspělé, což se odráželo také na jeho struktuře zahraničního obchodu, či úrovni HDP na obyvatele vůči západní úrovni.

Obecně, pro stručné načrtnutí je třeba uvést, že mobilizační síla centrálního plánování se silně projevila v éře poválečné obnovy. Zde dokonce panovaly obavy, že tento systém bude efektivnější než západní (v té době zažíval Západ rozvoj sociálního státu). Zásadní zlom, a to pro *oba* systémy, přišel v 70. letech. Západ reagoval změnou paradigmatu, od keynesiánské ekonomiky a sociálního státu přechází k neoliberalnímu pojetí ekonomiky. Na politické úrovni jsou tyto změny provázeny především tehdejší britskou premiérkou M. Thatcherovou a americkým prezidentem R. Reaganem. Východní blok nezvládl pokus o základní nastavení systému centrálního plánování, směrem k větší kvalitě, technologické náročnosti a především spotřební-

mu zboží. Od 70. let se tedy dostává do stagnace (podobně jako Západ), na rozdíl od něj si ale nevytvořil žádné „odkládací“ mechanismy problému. Jednotlivé fáze bychom mohli rozdělit takto:

- Zavádění centrálního plánování, značná mobilizace zdrojů pro poválečnou obnovu, strukturální změny (industrializace v řadě zemí), vysoká míra investic, budování základních odvětví s důrazem na těžký průmysl, růst extenzivní cestou, vysoká tempa růstu.
- Pokus části elit (viz např. Pražské jaro) o intenzifikaci a rozvoj inovační aktivity spolu s aplikací částečných tržních principů. Tento pokus selhal, za vnějšího přispění.
- Stagnační fáze (cca od 70. let), mikrosféra se naučila využívat centrální plán pro své potřeby, zakonzervování struktury, obavy ze změn.

Pro dokreslení situace tabulky č. 1 a 2 s ekonomickým růstem a HDP na hlavu kromě zemí Visegrádu uvádějí také Sovětský svaz.

Povšimněme si několika důležitých čísel, které potvrzují a upřesňují výše uvedené informace. Československo sice dosahovalo ze všech komparovaných zemí, resp. skupin zemí ve fázi poválečné obnovy nejnižší ekonomický růst, zato ale poté bylo schopno si zachovat větší růst než ostatní uvedené země východního bloku až do začátku 90. let. Rovněž vidíme jak hluboký propad (transformační deprese) v roce 1990 ovlivnila celková čísla od roku 1973. Je patrné, že 70. léta představovala zpomalení ekonomiky u obou systémů, velmi výrazně ale u Sovětského svazu. Zde jistě hrál svou roli i tzv. ropný antišok v roce 1986, neboť hnacím motorem Sovětského svazu již tehdy byl vývoz primárních komodit, především ropy.

Z tabulky č. 2 pak vyvodíme, že Československo poměrně vysoce převyšovalo vybrané země východního bloku v 50. letech a tento „náskok“ si udrželo i do roku 1990. U všech zemí se nicméně

² Pro přesnost je třeba uvést, že především západní levicovní intelektuálové používají pojem státní kapitalismus, neboť se domnívají, že systém východního bloku po roce 1948 se natolik odchýlil od svých teoretických základů položených především K. Marxem, že není vhodné ho označovat za „socialismus“. Ještě větší pojmové zmatení pak vyvolává fakt, že např. současný systém Číny, částečně také dalších rozvíjejících se ekonomik bývá označován za státní kapitalismus.

³ Volně dle Myant, M., Drahokoupil, J.: *Transition economies*, str. 3–31.

Tabulka č. 1 » Ekonomický růst (v %)

Země	1950–1973	1973–1989	1973–1990
Československo	3,09	1,38	1,12
Maďarsko	3,60	1,32	0,85
Polsko	3,45	0,39	-0,25
Sovětský svaz	3,35	0,99	0,75
Západní země	4,05	2,07	1,99

Pramen: Myant, M., Drahokoupil, J.: Transition economies, str. 12

Tabulka č. 2 » HDP na hlavu (v % západní úrovně)

Země	1950	1990
Československo	76,5	53,3
Maďarsko	54,2	40,5
Polsko	53,4	32,0
Sovětský svaz	62,1	43,1

Pramen: Myant, M., Drahokoupil, J.: Transition economies, str. 13

úroveň HDP na hlavu relativně vůči Západu snižovala, procházely tedy divergencí vůči západní úrovni.

Shrňme pro přehlednost základní znaky centrálního plánování, které jsou důležité pro pochopení úkolů, které přinášel transformační proces. Plán měl přinášet oproti chaotickému trhu řadu výhod, především celkové vyrovnávání poptávky a nabídky, bez – pro kapitalismus typické – nadvýroby (resp. podspotřeby), a tedy i bez ekonomického cyklu. Základními rysy dále bylo převažující státní vlastnictví,⁴ centralizované řízení a koordinace pomocí ukazatelů kvantity.⁵

Důležité je uvést, že jak vnitřně, tak vnějšně (kurz) se ceny v centrálně plánovaných ekonomikách odchylovaly od světových – napravení této deformace bylo jedním z transformačních úkolů.

V plánovaném systému byly ceny stanoveny centrálně, řada základních potřeb byla dotována. Československo, na rozdíl od Polska a Maďarska, mělo dobré výsledky hlavních makro indikátorů i na konci 80. let, hlavní problémy se ovšem projevovaly na úrovni mikro. Plán se zvrhl do porovnávání „vyjednávacích sil“ jednotlivých podniků, přičemž pro splnění plánu bylo důležité posunovat cíle směrem dolů, ke snadněji dosažitelným. Tlak na vnitřní efektivitu tedy chyběl, což opakovaně vyúsťovalo v nedostatky základního zboží. Především od 70. let nebylo možno tyto poruchy svalovat na poválečnou obnovu. Právě nedostatek dával vzniknout nejen častým frontám, ale také sítím kontaktů, které byly v některých případech klíčové pro reálný průběh transformace.

Integrace a způsob integrace do světové ekono-

⁴ Stupeň státního vlastnictví, resp. povinného združstevňování se v různých zemích lišil, v Československu byl ale extrémní. To je důležitý fakt pro pochopení pozdějších „debat“ o podobě transformace.

⁵ Právě tento systém neumožňoval kvalitativní obrat v 70. letech. Pro masivní mobilizaci zdrojů pro poválečnou obnovu mohl být efektivní, nebyl ale sám schopen revize.

→ **Tabulka č. 3** » *Export na klíčové trhy v roce 1989 (v %)*

Země / Cílový trh	Sovětský svaz	Ostatní socialistické země	Evropské společenství + EFTA
Československo	32,9	23,1	23,5
Polsko	20,8	14,0	43,6
Maďarsko	25,1	15,9	35,6

Pramen: Myant, M., Drahokoupil, J.: *Transition economies*, str. 43

miky byl dosti problematický. Z národohospodářského hlediska byl „vnějšek“ komplikací pro plán a dosažení rovnováhy mezi poptávkou a nabídkou. Obchodní toky samozřejmě existovaly, ale např. v případě Československa měly duální podobu. V rámci východního bloku bylo Československo velmi vyspělou zemí (viz také tabulky č. 1 a 2) a rovněž disponovalo schopností vyvážet tzv. investiční celky, tedy maximální přidanou hodnotu. Na straně druhé, v případě exportu na Západ (motivováno nikoliv politicky, ale získáním deviz) byl export často méně příznivý a technologicky podstatně méně náročné struktury. Proto se někdy hovoří o duální podobě československého exportu. ČSR se podobně jako ostatní země snažila o národohospodářskou univerzalitu, kterou ovšem nelze – v současném kontextu velmi hluboké mezinárodní specializace – posuzovat výlučně negativně.

Kurz byl uměle stanoven a neplnil tedy své základní role (cenotvorná, kritériální, stimulační), což nutně znamenalo, že podniky nebyly pod vnějším tlakem efektivnosti. To bylo ještě posíleno charakterem centralizace, kdy se ztráty podniků vyrovnávaly přes státní rozpočet.

Rada vzájemné hospodářské pomoci, založená v roce 1949, měla podporovat komplementaritu importu, nikoliv konkurenci. Např. po ropných šokcích v 70. letech Sovětský svaz dovoval ropu satelitním zemím. Přestože je možno to hodnotit pozitivně (země východního bloku nebyly pod cenovým šokem), z dlouhodobého hlediska nebyly nuceny hledat energeticky méně náročné technologie, a vstupovaly tak do transformace v 90. letech s velkou energetickou náročností celého hospodářství.

Celkově pak tento způsob „integrace“ vedl k omezenému přístupu k moderním technologiím a inovacím a často nedostatečné motivaci inovace zavádět v domácí ekonomice (komplikace pro plán).

Z hlediska struktury bylo centrální plánování – také kvůli tendenci používat, resp. snazšímu používání kvantitativních ukazatelů – nakloněno spíše těžkému průmyslu, těžbě, kdy ekonomický úspěch byl měřen extenzivně (tuny oceli, uhlí...). Sektor služeb byl podceňován. V případě Sovětského svazu je nutné uvést značný podíl zdrojů do vojenství a vesmírného výzkumu, který byl ovšem na úkor civilní výroby. Lišila se ale míra možnosti zapojení soukromého sektoru (vyšší např. v Polsku, minimální v ČSR).

V centrálně plánovaných ekonomikách byla vysoká úroveň sociálního zajištění: od bezplatného vzdělávání, lékařské péče, po dotované potraviny a bydlení, důchody apod. Především Československo mělo velmi nízkou úroveň nerovnosti.

Jak již bylo uvedeno, státní socialismus nelze vnímat jako jednolitou epochu. Jak Polsko, tak Maďarsko se pokoušely o řadu reforem. Např. v Maďarsku probíhala liberalizace cen, povolení přímých zahraničních investic apod. již před rokem 1989. V Polsku byla ekonomická situace velice závažná, takže již před koncem režimu probíhaly rozhovory s opozicí. Československo bylo zemí, která Gorbačovovy reformy odmítala. Zde po pokusu Pražského jara probíhala normalizace, v ekonomické sféře charakterizovaná stagnací, v politické rovině odporem ke změnám či reformám. Proto „pád režimu“ přišel až po sousedních zemích a po-

čáteční ekonomické i politické podmínky byly stabilizovanější.

Jak je vidět z tabulky č. 3, Československo ze zemí Visegrádu ještě v roce 1989 nejméně obchodovalo se „Západem“ a bylo nejvíce napojeno na Sovětský svaz. O to větší šok samozřejmě přinesl nečekaně rychlý rozpad RVHP a nucená reorientace na západní trhy.

2. Teoretické pojetí transformačního procesu: Washingtonský konsenzus versus institucionální ekonomie

Rozpor mezi v té době dominantním Washingtonským konsenzem (který je v dnešní době do značné míry zdiskreditován) a tzv. institucionálním přístupem je někdy nahrazován rozdílem v rychlosti opatření. Na jedné straně pak stojí tzv. šoková terapie – vyjádřená např. sloganem J. Sachse „skok do tržní ekonomiky“ – a na straně druhé gradualistický, postupný přístup. Před analýzou Washington-

V případě Československa, resp. ČR zde byla tedy také snaha o rychlé vytvoření „elity“, která bude transformační proces, resp. jeho určitou podobu pod vedením V. Klause podporovat, neb na tom bude ekonomicky zainteresována. V ekonomické sféře u šokové terapie bylo přesvědčení, že tržní mechanismus je sám o sobě snadný a může být zaveden velmi rychle a stejně tak rychle povede ke změně chování klíčových aktérů. Slavný nositel Nobelovy ceny za ekonomii, J. Stiglitz, tento přístup později nazval tržním fundamentalismem a primitivní učebnicovou ekonomii, která s realitou nemá mnoho společného.

Gradualistický přístup neznamenal nutně zásadně odlišný obsah od Washingtonského konsenzu. Převládaly zde obavy ze sociálních a následně politických dopadů, podobně jako u šokové terapie ale volaly spíše po pomalejším postupu transformace. Spíše u tohoto přístupu se objevují tendence k aktivnější roli státu a pevnějšímu institucionálnímu zakotvení.⁶

Celkově vzato byl Washingtonský konsenzus velmi zjednodušeným (Stiglitzovými slovy jednoduchým, učebnicovým) pohledem na ekonomiku, která není a nemůže být homogenní. Jen postavení nadnárodních firem, které kontrolují 2/3 mezinárodního obchodu, ukazuje limity úvah o homogenní světové ekonomice. Washingtonský konsenzus se stal nejen (v současnosti zcela zdiskreditovaným) postupem, ale především mocenským nástrojem. Liberalizace vyhovuje silným. Washingtonský konsenzus ukázal, že menší země se zpožděním jsou „přinuceny“ přijmout podmínky, které je včlení do světové ekonomiky na pozici semiperiferie či přímo kolonie.

ského konsenzu a přístupu institucionálního tedy několik slov k tomuto odlišení.

Za přístupem šokové terapie bylo spojení politických a ekonomických faktorů. Na straně politické zde byla obava z možného zvrácení procesu.

U teorií je nutno podotknout, že jsou vždy ovlivňovány dobou a místem svého vzniku a stejně tak, jak politická ekonomie ozřejmuje, slouží zájmům určitých sociálních skupin.

Washingtonský konsenzus je produktem 80. let →

⁶ EHS, později EU měla poněkud širší agendu, než Washingtonský konsenzus omezený jak obsahově, tak i jednostranně na ekonomiku. Asociační dohody z roku 1991 toto dokazují. Nicméně, i když zde nebyla jasná podpora Washingtonského konsenzu a byly zde zmínky o sociální soudržnosti, EU, již v té době pod neoliberálním tlakem a hledající vlastní cestu, nebyla schopna dát určitý model jako vzor — např. sociální stát (byť v té době již upadající) a sociální dimenze byla obecně velmi slabá.

→ a nástupu neoliberálního myšlení, které navazuje na neoklasické paradigma. To tvrdí, že stačí vytvořit tržní podmínky a systém „sám od sebe“ dospěje k optimálnímu stavu. Z hlediska mezinárodních ekonomických vztahů pak dominuje úkol odstranění všech překážek, které povedou k vyrovnávání ekonomických rozdílů.

Washingtonský konsenzus sepsaný právě v roce 1989 v sobě shrnoval „recepty“ na překonání krizí, které byly použity v 80. letech v Latinské Americe. Na jeho formulace měly zásadní vliv Mezinárodní měnový fond, Světová banka a také americké ministerstvo financí. Je tedy zřejmé, že zde byly jak zájmy finanční, tak především ideologické a strategické. MMF a také SB získaly po rozpadu Bretton-Woodského systému v 70. letech novou náplň činnosti a jejich vliv rozpadem východního bloku nesmírně posílil. Především nová role MMF jako mezinárodního věřitele poslední instance, kladoucího si podmínky (tzv. conditionality) z něj učinila obávaného aktéra mezinárodní ekonomických vztahů.

Skok do tržní ekonomiky, výše zmíněný a spojovaný s J. Sachsem, měl za úkol zavést urychleně (tj. šokovou terapií)⁷ západní instituce, odmítnout veškeré třetí cesty a ideologické představy minulosti. Washingtonský konsenzus měl dovést pád Východu nejen z hlediska praktického, ale především ideologického. Navíc se země střední a východní Evropy staly určitou laboratoří (podobně jako země Latinské Ameriky) experimentu s „čistou“ neoliberální doktrínou.

Washingtonský konsenzus lze stručně shrnout do tří hlavních hesel: deregulace, privatizace a liberalizace. Vzhledem k cenové struktuře Sachs navrhoval maximální otevření se vnější konkurenci (tj. liberalizace obchodu), aby se vnější cenové struktury přenesly na domácí trh. Jedním z nástrojů, který silně ovlivnil ČR, byl kurz, resp. jeho fixace (nominální kotva) a silná devalvace. Spolu s přilákáním přímých zahraničních investic na levnou

pracovní sílu šlo o cestu cenové konkurence, která je velmi neperspektivní. Tato forma je navíc nestabilní, neb je vždy možnost (z hlediska střední a východní Evropy) se přesunout za levnější práci, typicky do jihovýchodní Asie. Pomoc zahraničních manažerů se např. v ČR vůbec neosvědčila, neboť právě zde se projevíly specifické místní podmínky, které zdůrazňuje institucionální ekonomie. Také u privatizace byl kladen velký důraz na rychlost, aniž by se dostatečně rozlišovalo mezi velkým množstvím různých podob privatizace.

Celkově vzato byl Washingtonský konsenzus velmi zjednodušeným (Stiglitzovými slovy jednoduchým, učebnicovým) pohledem na ekonomiku, která není a nemůže být homogenní. Jen postavení nadnárodních firem, které kontrolují 2/3 mezinárodního obchodu, ukazuje limity úvah o homogenní světové ekonomice. Washingtonský konsenzus se stal nejen (v současnosti zcela zdiskreditovaným) postupem, ale především mocenským nástrojem. Liberalizace vyhovuje silným. Washingtonský konsenzus ukázal, že menší země se zpožděním jsou „přinuceny“ přijmout podmínky, které je včlení do světové ekonomiky na pozici semiperiferie či přímo kolonie.

Naproti tomu přístup institucionální klade důraz na instituce – společenské uspořádání a organizaci, která vytváří specifický rámec, v němž tržní ekonomika funguje. Rámec institucí modifikuje formy tržního mechanismu, jeho efektivnost a výsledky. Existuje řada forem institucí: zvyky, tradice, formy chování, etická kritéria, a jejich kodifikace v zákonech i nástroje k jejich uplatňování a vynucování, dále to jsou typy podniků a samozřejmě i stát, jeho úloha a funkce, které plní.

Institucionální ekonomie naproti Washingtonskému konsenzu tvrdí, že charakter podniku zásadně ovlivňuje charakter celé ekonomiky. K tomu je nutno přidat organizaci trhu, politické tlaky a zájmy, institucionální opatření, úlohu státu, organizaci peněžnictví a kapitálového trhu apod.

⁷ Později se ironicky hovořilo o šoku bez terapie.

Z institucionálního hlediska pak nutně vyplývá zcela odlišná cesta transformace. Hlavní cíl je neotvírat ekonomiku ihned, ale nejdříve vybudovat a posílit konkurenceschopnou podnikovou sféru, včetně soustavy ochranných opatření a proexportních stimulů. Rychlost nehraje roli – historické příklady např. západní Evropy po druhé světové válce či jihovýchodní Asie (tzv. tygři první vlny⁸) a aktuálně samozřejmě gradualistický a nadmíru úspěšný postup Číny ukazují, proč. Institucionální přístup navíc realisticky demonstruje, že zkušenosti z jiných zemí nejsou automaticky přenositelné a že je zde vždy přítomná tzv. path dependency, neboli vliv minulých zkušeností a zděděných podmínek. Nezačíná se zkrátka „z ničeho“, od nuly.

3. Vybrané otázky transformačního procesu v ČR

Na úvod je třeba uvést, že všechny transformující se země si prošly šokem, tzv. transformační depresí. Lišila se ovšem její hloubka, načasování a souhrn příčin. Relativně rychle se zotavilo Polsko, velmi silná deprese zasáhla Rusko. Celkově byly země V4 ve srovnání s ostatními zeměmi východního bloku na tom nejlépe. V zemích Visegrádu je možno určit dva hlavní důvody transformační deprese: aplikace tzv. Washingtonského konsenzu (nejméně v Polsku) a rozpad RVHP.

Rovněž nemůže chybět informace o financování transformačního procesu. Objevily se sice úvahy o variantě Marshallova plánu pro Východ, nebyla zde ale ochota ho financovat.⁹ Je potřeba toto vnímat v celkovém politickém a mezinárodním kontextu. Pád východního bloku byl na počátku 90. let vnímán jako drtivé vítězství Západu, nebyl zde

strach z alternativy, která pomáhala bezesporu rozvíjet sociální stát v poválečném období.

3.1 Interní způsob debaty: vliv Václava Klause

Vítězství cesty Václava Klause bylo charakteristické silným příklonem k M. Friedmanovi a celkově ke konceptu neoliberalismu, byť se lišila míra slovní podpory (a obecné nastavení „debaty“ o transformační cestě) a reálná hospodářská politika. Václav Klaus silně ovlivnil „porevoluční“ diskurz odmítáním sociálních aspektů (opět: nikoliv v praktické politice) uváděním „trhu bez přívlastků“. Tímto Václav Klaus navazoval na silné neoliberální tendence M. Thatcherové či polský přístup, aniž by ovšem byl schopen reflektovat, že Polsko prošlo značným propadem a později i revizí této politiky. Za zmínku především stojí, že z hlediska společenského se termín „kapitalismus“ nijak zvlášť neobjevoval, spíše se – nepřesně a eufemisticky – hovořilo o tržním systému. Počátky debaty byly navíc ovlivněny reminiscencemi na Pražské jaro a výzkumy z tohoto období (počátku 90. let) hovoří o tom, že většina občanů si přála spíše modifikaci stávajícího systému, jakousi švédskou cestu, nikoliv ovšem kapitalismus. Sociální jistoty státního socialismu byly považovány za něco, co bude pokračovat dále, ovšem zvýší se životní standard, možnost vycestovat apod.¹⁰

Nepopíratelné charisma Václava Klause a jeho drtivé sebevědomí, které vytvářelo dojem, že „zná“ tu správnou cestu, přispělo k tomu, že hlasy hledající alternativní cesty utichly po prohraných volbách v roce 1992 (Občanské hnutí). Další konsekvencí, byť zde bylo mnoho dalších vlivů, byl rozpad

⁸ Tygři první vlny představují Jižní Korea, Singapur, Hongkong a Tchaj-wan.

⁹ 90 % Marshallova plánu bylo ve formě daru, nicméně v postkomunistické Evropě v 90. letech to platilo jen o 10 % pomoci. Jen Polsko získalo významnější pomoc Západu ve formě odpuštění poloviny dluhu a přístupu k programům EU s příznivým zacházením zemědělského importu. Naproti tomu Maďarsko mělo největší dluh na světě na osobu a muselo na obsluhu dluhu vydat velkou část příjmů, které získalo privatizací státních podniků. Dale, G. (ed.): *First the transition, then the crash. Eastern Europe in the 2000s*, Pluto Press, London, 2012, str. 11.

¹⁰ I v těchto tématech se objevuje spor, který zřejmě nebude nikdy uspokojivě rozhodnut, do jaké míry byl u „sametové revoluce“ přítomen prvek politický – tj. demokracie, svoboda, možnost voleb, cestování – a do jaké míry ekonomický – zvýšení životní úrovně, „mít se jako na Západě“ apod.

→ Československa. 1. ledna 1993 tedy vzniká Česká republika. Je nutno podotknout, že k tak závažnému kroku jako rozbití státu, nebylo uspořádáno referendum a za dostačující byly pokládány odlišné představy české a slovenské části federace o dalším, především ekonomickém, směřování.¹¹

Celkové nastavení debaty bylo silně polarizováno, jakoby z jednoho extrému do jiného. Kdo se začal stavět proti procesu transformace dle Václava Klause, stavěl se proti procesu jako takovému a byl (samozřejmě i médií) nálepkován jako „bolševik“. Jakékoliv snahy o korekci či změnu byly (a do značné míry stále jsou!) označovány za něco, „co nás vede před listopad 1989“.

Demokracie začala být ztotožňována s kapitalismem, vzniklý pojmový chaos těžko umožňoval vést alternativní debatu. Z jedné jediné správné cesty se ČR vydala další „jedinou správnou cestou“, která nesměla být zpochybňována. Mezinárodní vliv, nejvíce MMF, navíc domácí debatu omezoval a tím také participaci občanů na transformaci. Ze starého systému se tedy velmi rychle zreprodukovalo to nejhorší – od známostí a sítí kontaktů, po černobílé vidění politiky a ekonomiky. Tragické je, že toto do značné míry dominuje v české veřejné debatě dodnes.

3.2 Hospodářská politika: privatizace, vnější ekonomické vztahy

Československo a později ČR se vydalo cestou aplikace neoklasického modelu. Z hlediska mezinárodních ekonomických vztahů se preferovala cesta podhodnocení kurzu (hluboké devalvace na počátku 90. let¹²) tzv. kurzový polštář v kombinaci s re-

strikivní hospodářskou politikou. Bohužel již tento postup nebyl dostatečně reflektován v konkurenceschopnosti našich podniků, které tak nebyly pod restrukturalizačním tlakem a mohly se vrhnout na cestu cenové konkurence, přesněji pomocí tzv. práce ve mzdě. Ta je ovšem typická pro málo rozvinuté země.¹³

Československo bylo již na počátku transformace podstatně více otevřenou ekonomikou, než jiné země východního bloku, i než země západní srovnatelné velikosti (Rakousko, např.). V první fázi transformace přímé zahraniční investice nehrály velkou roli, neboť zde byla snaha o budování „lidového kapitalismu“ – byť je velmi sporné, do jaké míry tyto oficiální prohlášení byly míněny upřímně (viz dále).

Přímé zahraniční investice v kontextu koncepcí proexportní politiky a také institucionální podpory začaly markantně růst až za vlády sociální demokracie, tedy po roce 1998.

Restrukturalizace ale nebyla možná bez jasné vlastnické struktury. Dále nebyl jasný vývoj vnitřního a vnějšího trhu – i podniky s novou vlastnickou strukturou se pohybovaly v nejistém prostředí. Řada podniků byla zatížena velkými dluhy (i z privatizace), úvěry byly vzhledem k restriktivní politice vlády (a vyšší inflaci) drahé.

Kombinací těchto vlivů získala česká ekonomika v první polovině 90. let charakter rozvojové země. Poklesl podíl strojů a dopravních prostředků na vývozu, rostl podíl polotovárů (především práce ve mzdě) a surovin. Naopak, restrikce a tím pádem obtížný přístup k úvěrům poškodil možnost vyvážit investiční celky, což bylo později částečně napraveno založením České exportní banky. Peri-

¹¹ *Tlak na rozdělení Československa měl i své ekonomické implikace. Česká část už nebyla ochotna k převodu finančních toků na podporu slabší slovenské části, neboť Československo bylo svého typu měnová unie. Na druhé straně, ekonomické reformy dle Václava Klause nemohlo strukturálně slabší Slovensko unést.*

¹² *V roce 1990 byly provedeny tři hluboké devalvace, nominální hodnota koruny klesla na 57 % úroveň z roku 1989. Kurz se stal mohutně podhodnoceným vůči paritě kupní síly (vyjádřeno koeficientem ERDI). Toto podhodnocení, resp. kurzový polštář, se ale díky vyšší inflaci, rychle vyčerpávalo.*

¹³ *Miloš Pick zde hovoří hned o několika negativních jevech, spojených s hlubokou devalvací měny: odčerpávání národní práce hluboce pod cenou, zkažení kritérií efektivnosti, reprodukce zastaralých struktur (polštář), rozevírání nůžek mezi paritou kupní síly a kurzem vedoucí k asymetrii obchodní směny. V tomto ohledu jde především o krok ve prospěch zahraničí, Miloš Pick hovoří o nekoloniálním modelu tržní adaptace. Pick, M.: Stát blahobytu, nebo kapitalismus? My a svět v éře neoliberalismu 1989–2009, Grimmus, Všeň, 2009, str. 20–23.*

Institucionální ekonomie naproti Washingtonskému konsenzu tvrdí, že charakter podniku zásadně ovlivňuje charakter celé ekonomiky. K tomu je nutno přidat organizaci trhu, politické tlaky a zájmy, institucionální opatření, úlohu státu, organizaci peněžnictví a kapitálového trhu apod. Z institucionálního hlediska pak nutně vyplývá zcela odlišná cesta transformace. Hlavní cíl je neotvírat ekonomiku ihned, ale nejdříve vybudovat a posílit konkurenceschopnou podnikovou sféru, včetně soustavy ochrannářských opatření a proexportních stimulů. Rychlost nehraje roli — historické příklady např. západní Evropy po druhé světové válce či jihovýchodní Asie (tzv. tygři první vlny) a aktuálně samozřejmě gradualistický a nadmíru úspěšný postup Číny ukazují, proč. Institucionální přístup navíc realisticky demonstruje, že zkušenosti z jiných zemí nejsou automaticky přenositelné a že je zde vždy přítomná tzv. path dependency, neboli vliv minulých zkušeností a zděděných podmínek. Nezačíná se zkrátka „z ničeho“, od nuly.

ferní charakter české ekonomiky byl povzbuzován charakterem obsluhy (která do značné míry trvá dodnes), dovozem složitějších komponent, likvidací vlastní vědecko-výzkumné základny. Ukázalo se, že dostat se do zahraničních sítí (do sítí nadnárodních firem) je úkol bez státní podpory nemožný — ledaže se firmy začlení na základě cenové konkurence, jako „obsluha“, s minimální přidanou hodnotou.

Navzdory oficiálnímu odmítání „sociálního inženýrství“ naopak stát velmi silně ovlivnil sociální strukturu do daleké budoucnosti, a to jak v případě restitucí, tak i podobou privatizace.¹⁴

Malá privatizace de facto znamenala možnost jen kupovat právo k využívání (např. malého obchodu), takže se nedá přesně vzato hovořit o privatizaci. Především odstátnění maloobchodní sítě

přineslo a stále přináší značné problémy. Malá privatizace vytvořila prostor pro nástup zahraničních řetězců, které samozřejmě neměly velký zájem na tom prodávat české zboží. Čeští zemědělci a potravináři se do dnešní doby potýkají s velkým cenovým tlakem těchto zahraničních řetězců.

V případě tzv. kuponové privatizace¹⁵ se opět nebraly v úvahy institucionální faktory. Majitelé akcií neměli žádný vliv na chod podniků, neboť neměli informace a ani zkušenosti s vedením firm. Zpočátku roztržštěné vlastnictví podpořilo nekontrolovanou moc managementu, která mohla — obzvláště byla-li vhodně politicky napojena — systematicky zneužívat svého postavení. Zároveň se logicky vytvořilo velké riziko destrukce a rozprodání národního bohatství spekulantům, kteří nechtěli nikdy podnikat, ale chtěli jen rychle přijít →

¹⁴ „Ačkoliv každý pravověrný liberál se bude zapřisahat, že jeho rozhodnutí v procesu privatizace nemají vůbec charakter sociálního inženýrství, skutečnost je zcela opačná. Ten, kdo rozhodoval o formách a způsobu privatizace, rozhodoval zároveň i o konkrétní formě tvorby institucionální struktury, která nemůže být ani ekonomicky, ani sociálně neutrální. To platí, ať již si to ten, kdo o formách privatizace rozhodoval, uvědomoval, nebo ne.“ Chlumský, J.: *Integrace České republiky do světové ekonomiky*, in: Kubišta, V. a kol.: *Mezinárodní ekonomické vztahy*, HZ Editio, Praha, 1999, str. 350.

¹⁵ S ironií komentováno jako konečné dosažení stavu, o který bylo usilováno již v předchozím režimu: všechny podniky patří nám všem. Tzv. DIKů neboli držitelů investičních kuponů bylo 8,6 milionu. Miloš Píck v souvislosti s riziky kuponové privatizace používá starý vtíp: „nejenže nedokáže splnit očekávání, ale jen velice obtížně dokáže čelit i problémům, které by bez něj vůbec nevznikly“.

→ k velkým penězům. Tímto způsobem bylo obtížné vytvořit síť silných konkurenceschopných podniků a to obzvláště v prostředí, kdy v západní ekonomice dominovaly sítě nadnárodních firem. Česká verze kupónové privatizace¹⁶ přiblížila privatizaci co nejširšímu publiku, měla realizovat sociální ideje a sehrála také důležitou politickou úlohu.¹⁷ Rychlé nalezení „nějakých“ vlastníků ovšem není pravým cílem privatizace – tím je změnit chování podniků.¹⁸

Zásadní roli měli nadmíru informovaní jedinci (insiders), kteří znali pravý stav věcí v jednotlivých podnicích (a v praxi tak ukázali důležitost institucionální ekonomie). Dále to pak byly investiční fondy, zakládané často bankami, které byly naproti tomu ve státním vlastnictví. Celý proces tak získal na absurditě.

Roztříštěnost vlastnictví a sny o „lidovém kapitalismu“ ale netrvaly dlouho. Poměrně rychle došlo ke koncentraci. „Pět největších bank a pojišťovna a čtrnáct převážně jejich největších investičních společností se podílí více než čtyřiceti procenty na akciích podniků z první vlny kupónové privatizace a osmdesáti procenty na poskytovaných bankovních úvěrech. Je to nová pyramida koncentrované ekonomické moci, správců – členů představenstev – těchto několika desítek ekonomických subjektů. Možná pět set rodin dnes ovládá většinu ekonomiky, aniž ji přímo vlastní. Je to vlastně nové, rozšířené „hospodářské politbyro“, nikdy nevolené převážně rozptýlenými vlastníky a sotva kdy jimi odvolatelné. Extrémní koncentrace ekonomické moci, extrémně oddělené od extrémně rozptýlených vlastníků – to je dosavadní výsledek kupónové privatizace.“¹⁹

V rámci neoklasické ekonomie je ovšem nutno podotknout, že se od privatizace čekalo, že najde

tzv. první vlastníky. Tato první etapa nebyla považována za příliš důležitou, neb se očekávalo, že „trh to vyřeší sám“ a dospěje k ideálním vlastníkům dalším překupováním akcií. Václav Klaus zde poněkud deformoval R. Coase s tím, že konkrétní forma vlastnictví se vždy přizpůsobí tak, aby vytvářela předpoklady pro optimální alokaci zdrojů. Již se ale nebralo v úvahu, že Coase toto mohl tvrdit jen tehdy, kdy neexistovaly transakční náklady, tj. kdy veškeré jednání na trhu je racionální a všichni aktéři jsou dokonale informovaní. Tyto podmínky samozřejmě nebyly a ani nemohly být splněny. Stiglitz později zdůrazňoval, že privatizace není cílem sama o sobě, ale je pouze nástrojem k dosažení obecnějších, celospolečenských cílů, např. zvýšení životního standardu, dorovnávání úrovně vůči Západu apod.

Velmi kritické zhodnocení privatizace bylo zveřejněno v roce 2013 bývalým Klausovým spolupracovníkem J. Stráským. Řada pasáží z rozhovoru pro *Hospodářské noviny* je velice signifikantní, např. na otázku zda byl záměr nechat vybrané „narkrást“: „Záměr to jistě nebyl, ale všichni to podvědomě cítili. Už tenkrát se říkalo: nejlepší by bylo zhasnout, ať si to šikovnější rozeberou. Celý spor o privatizaci, ono vytvoření fondů, které nám pak někam utekly, bylo vedeno myšlenkou akumulovat kapitál do rukou několika lidí tak, aby si mohli sáhnout na velké podniky. Tak, aby se Škodovka nemusela dávat Volkswagenu, proti čemuž Klaus vždycky byl.“ A dále na otázku bankovního socialismu jako specifické české cesty kapitalismu řekl: „Musel bych vám odpovědět, že to tak bylo, a dokonce bych musel říct, že to tak bylo vědomě. My jsme si to spočítali, že není jiná cesta než do toho zatáhnout banky, aby našim lidem půjčily. I když to někdo zaplatí a jiný ne. A nezaplatilo se toho

¹⁶ Velmi silně kritizovaná J. Stiglitzem, který o ní vedl spory s Václavem Klausem. J. Sachs odhadoval vznik efektivní tržní restrukturalizace v rámci jedné dekády.

¹⁷ Miloš Pick považoval výprodej akcií získaných díky kupónové privatizaci za významný sociální polštář.

¹⁸ Miloš Pick rovněž uvádí, že podniky privatizované kupónovou metodou dosahovaly nejhorší výsledky (i ve srovnání se státním vlastnictvím) v rentabilitě, produktivitě a závislosti na bankovních úvěrech. Pick, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus?*, str. 80–81.

¹⁹ Pick, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus?*, str. 42. Původní článek byl napsán v roce 1995.

hodně, odepisovaly se stovky miliard. Asi v roce 1993 se banky poprvé oddlužily, poněvadž tam byly i staré úvěry, co vznikly za komunismu. To bylo prvních zhruba 50 miliard. Ale pak se ukázalo, že se za pět let kapitalismu udělaly desetkrát větší dluhy.“²⁰

Navzdory řadě negativních vlivů, kam lze zařadit rozpad RVHP či vysoká poptávka po zahraničním zboží, byly první roky transformace z hlediska obchodu pozitivní. Je ovšem třeba vidět, že např. příznivá bilance zahraničního obchodu v roce 1991 byla způsobena spíše poklesem dovozů, než nárůstem vývozu. Devalvace zafungovala jako speciální daň na dovozy, podpořena propadem HNP. To jistě nelze považovat za dlouhodobě stabilní a žádoucí stav. Devalvace se ale přes nárůst inflace nutně vyčerpává a vyvolává nutnost další restrikce, jak se projevilo v tzv. balíčcích v roce 1997. Je tedy důležité znovu zdůraznit, že ekonomika se stabilizovala na úrovni stagnace. Ekonomické oživení se přeneslo rychle do nerovnováhy vnějších vztahů (obchodní bilance a běž-

ného účtu), přičemž tato nerovnováha vyvrcholila měnovou krizí v roce 1997.

Zhoršující se obchodní bilance a běžný účet zpočátku nevyvolaly negativní politickou reakci. Václav Klaus prohlásil: „Hrozivý deficit zahraničního obchodu a běžného účtu platební bilance nemusí nás nejen znepokojovat, ale je dokonce žádoucí.“

Deficit běžného účtu z hlediska národohospodářského vyjadřoval rozpor mezi vytvořeným a užitým produktem. Tuto hlubokou vnitřní nerovnováhu, která se nutně musela odrazit také ve vnější nerovnováze, demonstruje tabulka č. 4.

Stabilizace hospodářství byla učiněna nikoliv na úrovni strukturální, ale na úrovni stagnační, konkrétně přes následující nástroje: hluboké devalvace měny, stlačením reálných mezd a hluboké makroekonomické restrikce, která se projevila na úrovni poptávky, ale i nabídky.

Opakované návrhy na „odrazení se ode dna“ neměly už onen magický efekt jako na počátku 90. let – prostor společenského konsenzu se vyčerpал

Tabulka č. 4 » Vývoj vnitřní a vnější nerovnováhy v ČR

Ukazatel	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1. pololetí 1996
Netto export (% HDP) ¹⁾	-0,4	7,0	0,1	-1,7	-6,9	-15,1	-19,8
Běžný účet (% HDP)	:	:	-1,5	2,5	-0,04	-2,9	-6,9
Jednotkové náklady práce (% HDP)	60	48	48	55	58	59	63
ERDI (DEM)	4,1	4,5	4,1	3,5	3,3	3,1	:
Deflátor HDP (%)	9,5	47,2	17,9	16,2	11,0	11,4	8,5

¹⁾ ve stálých cenách

Pramen: Pick, M.: Stát blahobytu, nebo kapitalismus?, str. 47

²⁰ Celý rozhovor, který vedl J. Šídlo, <http://dialog.ihned.cz/sidlo/c1-59481620-jan-strasky-co-klaus-sam-neciti-nikdy-neposlechne>. Se silnou kritikou přispěl v *Ekonomu* i Tomáš Ježek: „Po skončení kuponové privatizace, když vznikl kapitálový trh a začaly fungovat privatizační fondy. Tam je zakopán pes. Klíčový zákon o investičních společnostech a investičních fondech z roku 1992 byl úmyslně pokazen...“ Na otázku, kdo ho pokazil, odpovídá: „Václav Klaus, Dušan Tříška a Vladimír Rudlovčák na federálním ministerstvu financí. Šlo o takový ďábelský detail... A tak se stalo, že vedení fondů ovládlo majetek kuponových akcionářů a začalo s ním nakládat jako s vlastním. Petr Kellner a další dostali štědrú nadílku... Navíc, a to chci třikrát zdůraznit, se už neobíral stát, ale jedni občané okrádali druhé... Nechci hodnotit, co třeba pan Kellner dělá dnes. Asi to dokonce dělá dobře. Jenomže dobře hospodařit se dá i s nakradeným majetkem... Tvrším, že za všemi těmi průšvihy a šílenostmi stojí Václav Klaus. Zprvu tomu nikdo nevěřil. To musela na konci jeho kariéry přijít novoroční amnestie a abolice, aby lidé pochopili, co tu po celou dobu dělal.“ *Rozkradená republika?*, *Ekonom*, č. 14, 2013, str. 6–7.

→ a v této době již bylo jasné patrné, že společnost je rozdělena mezi vítěze transformace a většinu poražených. S tím souvisela i rostoucí popularita sociální demokracie, která o dva roky později (tj. v roce 1998) vyhrává volby a sestavuje menšinovou vládu. Vzhledem k předchozímu textu nepřekvapí, že návrhy z roku 1996 (MMF) se znovu vracely k restrikci jako k nástroji obnovení rovnováhy, tj. rovnováha na úrovni stagnace, tak jako tomu bylo na počátku transformace. V této době navíc Konsolidační banka začíná deprivatizovat, aby nedošlo k řetězovému bankrotu významných podniků – experiment s kuponovou privatizací je nákladově přenášen na stát a potažmo na daňového poplatníka.

U ČR se začínají projevovat podobné znaky jako u finanční krize mexické (1994–1995). Příliv spekulativního kapitálu v minulých letech, podpořeného jak optimistickými vyhlídkami (ČR jako tygr střední Evropy), tak také předčasnou vnější konvertibilitou, tlačil na úpravu přežitého fixního kurzu koruny. Na druhé straně ekonomické fundamenty (výše naznačený rozpor mezi poptávkou a nabídkou) vedly spíše směrem k devalvaci, než k revalvaci kurzu. Tento spor se odrazil také na vztazích mezi vládou, vedenou tehdy ještě Václavem Klausem a guvernérem ČNB Tošovským. Podobně jako v případě Mexika a dále také s rozsáhlou krizí v jihovýchodní Asii zvítězily ekonomické fundamenty. Došlo k prudkému odlivu spekulativního kapitálu, který si nakonec vynutil devalvační úpravu již dlouho nevyhovujícího fixního kurzu. Protože fixní kurz zároveň sloužil jako tzv. nominální kotva, znamenala nucená devalvace a následné opuštění fixu a přechod na řízený floating, jasnou známku nedspěchu makroekonomické politiky.

Makroekonomická restrikce navíc dávala tušit budoucí bankovní problémy, které „spadly“ až na vládu vedenou Milošem Zemanem. Vysoká úroko-

vá marže bank, jak uvádí Miloš Pick, násobně vyšší než ve vyspělých zemích, sice na jedné straně vytvářela rezervy, ale zároveň nebonitní úvěry vlastně sama vytvářela.²¹ Krize podniků se později nutně musela propojit s krizí bankovní.

Zásadní změnu v hospodářské orientaci provedla Zemanova vláda a to orientací na lákání přímých zahraničních investic, včetně konceptu proexportní politiky a posílení, resp. založení potřebných institucí a agentur. Především sanace bankovního sektoru, která stála české daňové poplatníky stovky miliard, ukončila sen o českém lidovém kuponovém kapitalismu. Nastoupila cesta silného vlivu nadnárodních firem (viz dále).

4. Způsoby integrace do světové ekonomiky: cesta ČR

Způsob integrace do světové ekonomiky je naprosto zásadním faktorem, neboť propojení vnitřního a vnějšího má svou specifickou dynamiku a ovlivňuje zpětně strukturu ekonomiky i dlouhodobou (ne)udržitelnost nastavení kurzu, mixu hospodářských politik apod.

Na počátku transformace všechny země východního bloku potřebovaly import, především modernizaci zařízení, ale byla zde také logicky poptávka, či přímo hlad po západním spotřebním zboží, což bylo západními, především evropskými zeměmi, beze zbytku využito.

Importní potřeby lze z pohledu platební bilance, resp. běžného účtu pokrýt exportem (otázka je struktura, ceny, teritoria), přílivem finančního kapitálu, remitencemi (spojeno s vývozem pracovní síly) či zahraniční pomocí. Z tohoto hlediska je nesmírně důležité vnímat saldo běžného účtu platební bilance. V ČR je toto saldo dlouhodobě záporné, což ukazuje na hlubší strukturální problém (viz dále).

²¹ Pick, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus?*, str. 55. Miloš Pick uvádí, že nebonitní úvěry vytvářely setrvalé přes 34 % domácích úvěrů a koncem prvního pololetí roku 1996 byly rezervními zdroji těchto bank kryty jen ze 62 %. Dále pak uvádí do souvislosti nízkou rentabilitu vlastního jmění podniků a podstatně — třikrát až čtyřikrát vyšší úrokovou míru z úvěrů. Před bankovní krizí: destabilizované banky se obávají poskytovat destabilizovaným podnikům další půjčky.

Nejprve ke smluvním nástrojům (re)integrace Československa a ČR. Hned na začátku transformačního období se uzavíraly nové smlouvy (JAR, Jižní Korea), případně se upravovaly podmínky (Čína). Zásadní přelom přišel samozřejmě v podobě rozpadu Československa, kdy bylo nutné upravit vztahy mezi ČR a SR tak, aby byl obchod a ekonomika obou zemí co nejméně poškozena. Mezi důležité zde patří smlouva o celní unii mezi oběma zeměmi. Brzy se ukázalo, že česká „část“ je silnější a dosahovala se SR obchodní přebytky, což platí dodnes.

Asociační dohody mezi Československem, Polskem a Maďarskem na straně jedné a Evropským společenstvím na straně druhé byly podepsány v roce 1991. Asociační dohody byly podstatně širší ujednání a nezahrnovaly jen otázky obchodní. Právě ale otázky obchodu se ukázaly být prioritní a pro jejich rychlé vyřešení se zároveň přistoupilo také k Prozatímním dohodám o obchodu a otázkách s obchodem souvisejících. Oficiálně se sice jednalo o tzv. asymetrickou liberalizaci, která měla brát v úvahu menší vyspělost ČSR a později ČR, skutečnost ale byla poněkud odlišná. Česká strana aplikovala striktní neoliberalní principy a nevyužívala ani těch možností, které měla (viz Washingtonský konsenzus – důležitost otevření ekonomiky a proniknutí cenové struktury). V Evropských společenstvích na druhou stranu vývoz českých ocelářských výrobků vyvolal odvetné reakce, např. v podobě antidumpingového cla (byť se samozřejmě o dumping v žádném případě nejednalo). Realita tedy ukázala hodně o přístupu – ideologicky dogmatickém z české strany, a silně pragmatickém, když to bylo potřeba, ze strany ES. ČR se bránila dosti neúspěšně (později v 90. letech zavedení tzv. dovozních depozit, které bylo poměrně rychle odvoláno) a ukázalo se, že v mnoha citlivých oblastech (zemědělství) nemá dostatečnou negociační sílu.

Dohoda CEFTA (Central European Free Trade Agreement), tedy Středoevropská dohoda o volném obchodu vstoupila v platnost v roce 1993 a ukázala obrys Visegrádu – ČR, srov. Polsko a Ma-

ďarsko. CEFTA měla vést k odstraňování překážek obchodu, tarifních i netarifních. Nikoliv překvapivě se velkým problémem při vyjednávání této dohody stalo zemědělství. Již zde si povšimneme, že svůj rozsáhlý agrární trh chránilo především Polsko.

Na počátku 90. let obnovilo Československo své členství v GATT (Československo bylo jednou ze zakládajících zemí, v roce 1947). Po rozdělení Československa bylo oběma nástupnickým státům schváleno členství v GATT.

Velmi důležitým prvkem pro posouzení způsobu integrace země do světové ekonomiky je institucionální podpora, někdy označovaná za proexportní politiku. Mnohem vhodnější a komplexnější termín je ovšem ekonomická diplomacie, neb export je jen jednou ze součástí toho, jak země může prosazovat své ekonomické zájmy vůči zahraničí.

Vzhledem k prosazování Washingtonského konsenzu a neoliberalního směřování české vlády není překvapivé, že podpora investic i exportu (běžná v západních zemích) se nedočkala velkého ohlasu. Oficiálně měl „stačit“ kurz, resp. hluboká devalvace a volný obchod. Na tomto, pro českou ekonomiku důležitém příkladu, se ukázal hluboký rozpor mezi onou, Stiglitzem ironizovanou, učebnicovou ekonomikou, a hospodářskou realitou.

Realita nepříznivých výsledků obchodu 90. let, která nakonec vyústila v krizi na běžném účtu a měnovou krizi v roce 1997, si vyžádala přehodnocení neoliberalních úvah. Již v roce 1992 započala svou činnost EGAP – Exportní garanční a pojišťovací společnost –, jejímž hlavním úkolem, jak již název napovídá, bylo pojišťovat vývoz proti politickým rizikům, včetně zajištění. Paradoxně až později (1995) vznikla „sesterská organizace“ ČEB – Česká exportní banka. Jejím hlavním úkolem bylo financovat vývozní úvěry.

Po rozpadu PZO se exportéři potýkali s nedostatkem informací o trzích, podmínkách vývozu apod. Ve všech vyspělých zemích za těmito účely, tedy poskytováním speciálních informačních služeb, existuje agentura. CzechTradu se podařilo tuto potřebu naplnit, jeho vznik ale nebyl v rámci neo-

liberální doktríny snadný.²² Je nutno opět zdůraznit, že česká ekonomická diplomacie (pokud se o ní vůbec dá v první polovině 90. let hovořit) ignorovala a nevyužívala ani možnosti daných GATT (ochranářská opatření), ani netarifní opatření, tzv. neviditelné překážky (různé certifikáty, povolení atd.).

Nelze ale očekávat, že pouhá podpora vlády či celá Proexportní koncepce²³ zaručí úspěch na zahraničních trzích. V průběhu transformace se ukázalo ignorování strukturálních dimenzí ekonomiky, jako je otázka zapojení technologií, vědy a výzkumu, včetně již výše uvedených institucionálních prvků, jako např. vymáhání práva. Je jasné prokázáno, že jednorázové obchody zvyšují oportunní chování, kdežto dlouhodobé vazby stojí na trvalém budování důvěry. Nejenže této strukturální dimenze nebyla věnována dostatečná pozornost – transformace byla primárně orientována cenově (viz hluboké devalvace), ale chaotický rozpad PZO²⁴ přispěl ke zničení koncentrace znalostí a vědomostí o mezinárodních trzích a celkově ztrátami v odborné kvalifikaci. CzechTrade se později snažil tyto negativní trendy zvrátit.

Podívejme se nyní na vývoj důležitých indikátorů otevřenosti a konkurenceschopnosti československé, resp. české ekonomiky na počátku 90. let.²⁵

Od počátku transformace rostl objem vývozu

na jednoho obyvatele (v USD), ale ani v roce 1997 nedosahoval úroveň např. Rakouska. V roce 1992 byl objem vývozu pro ČR na obyvatele 2024 USD, zatímco v Rakousku 7346 USD. Teritoriální reorientace obchodu již byla uvedena, v roce 1998 dosahoval export do EU již 64,2 %, přičemž se dále zvýšil po vstupu do EU. Dnes má ČR extrémně vysoké napojení právě na EU, přičemž se hovoří o jednom z problémů koncentrace v tom, že přes 80 % českého exportu jde na trhy EU. Spolu s posilováním vlivu nadnárodních firem v ČR (obzvláště po roce 1998) se měnil charakter obchodu z mezi-odvětvového na vnitroodborový, především provázanosti importu a exportu (tj. importní náročností exportu). Z hlediska strukturálního se spíše jedná o posílení struktury, než o její zásadní změnu (nemyslíme-li ovšem katastrofální úpadek českého zemědělství). Dle klasifikace SITC byl podíl třídy 7 (tedy strojů a zařízení) na československém exportu přes 44 %.²⁶ Je ale potřeba zmínit, že zde byly velké rozdíly mezi vývozem těchto výrobků do vyspělých zemí (cca 12 %) a do centrálně plánovaných ekonomik (téměř 60 %). Toto rozdělení demonstrovalo tzv. duální strukturu exportu. Nicméně, podílu nad 40 % dosáhla třída 7 opět až v roce 1998, dnes se její podíl pohybuje přes 50 % exportu. Z hlediska dovozu klesl více než o polovinu podíl tříd 2 a 3, tedy surovin a paliv, z 26 % na

²² CzechTrade vznikl v roce 1997, jeho první generální ředitelkou se stala paní docentka Judita Štouračová.

²³ Skutečně koncepčně se problematice vnějších ekonomických vztahů věnovala až Zemanova vláda.

²⁴ Podniky zahraničního obchodu. S časovým odstupem není možno je posuzovat čistě negativně. Monopol zahraničního obchodu a monopol devizový vedly k odtržení domácích výrobců od zahraničních trhů — a také vlivů. K tomu dále přispěl i umělý kurz, silná orientace na země RVHP znamenala uplatnění na cenově a často i strukturálně deformovaných trzích. Na straně druhé v sobě PZO koncentrovaly vysoce kvalifikovanou a znalou pracovní sílu, která se ovšem rozpadem monopolu PZO rozptýlila do menších firem, či přímo přišla do firem zahraničních. Řada menších firem si později uvědomila, že realizovat mezinárodní obchod „na vlastní pěst“, je procesem nelehkým a chtěla se k PZO, či její nově modifikované podobě vrátit. Bez koncentrace (viz později vznik CzechTrade) je vývoz např. investičních celků zcela nemožný. Podotkneme naposledy, že roztržštění trhu bylo (opět!) v přímém rozporu se stavem světové ekonomiky, která již od 80. let spěla k silné koncentraci — od vzniku nadnárodních firem, až po trend fúzí a akvizic.

²⁵ Tato část volně dle Kubišta, V. a kol.: Mezinárodní ekonomické vztahy, str. 217–235.

²⁶ Při hlubším pohledu zjistíme, že v polovině 90. let rostl rychle podíl jednoduchých výrobků, v rámci třídy 7, dominovaly středně složité výrobky a high-tech tvořily dosti malý podíl. Tato tendence, tedy převažující střední přidaná hodnota převažuje dodnes. Je dána také značným napojením na německou ekonomiku, pro níž je právě střední přidaná hodnota typická. Nízká přidaná hodnota se ovšem projevuje také v zemědělství a potravinářství. ČR vyváží produkty bez přidané hodnoty (mléko, obiloviny) a dováží např. jogurty (zpracované mléčné výrobky). Třída nula je tedy záporná, a je paradoxní, že největší dovozy se uskutečňují ze země stejného klimatického pásma, z Německa a Polska. Opět to ukazuje na hlubší strukturální problémy, tentokrát našeho zemědělství a potravinářství. Zde bylo od roku 2000 ztraceno okolo 110 000 pracovních míst.

dovozu v roce 1989 na 10,4% v roce 1998. To ukazuje nejen na restrukturalizaci průmyslu, ale bohužel spíše na zavírání řady výrob a s tím související nižší poptávku na surovinách a palivech. Stále se potýkáme, podobně jako v 90. letech, s nedostatečnou finalitou a přidanou hodnotou českého exportu. Nedostatečný tlak na restrukturalizaci potvrzuje i dovoz z tohoto období (tj. do měnové krize 1997). Zatímco Václav Klaus hodnotil vzrůstající deficit obchodní bilance a běžného účtu kladně, realita a statistiky ukazovaly, že nárůst dovozů třídy 7 se týkal spíše spotřebního zboží. Konkrétně se jednalo o elektrické spotřebiče a přístroje a silniční dopravní prostředky. Naopak výrobní vstupy (tj. skupina 71–74) jako celkem spíše stagnovaly či klesaly.

Z hlediska tzv. transformačního efektu, který ukazuje na stupeň finality vyvážených výrobků, jsme v roce 1994 dosahovali 15% vůči průměru šesti malých (tj. srovnatelných) zemí OECD. To opět potvrzuje, že restrukturalizace ekonomiky byla ve skutečnosti dosti slabá, neb se politika Washingtonského konsenzu orientovala dominantně na cenovou konkurenci.

Kontinuálním problémem, který vyjadřuje i strukturální slabosti české ekonomiky, jsou směnné relace. Na jedné straně jsme jako země surovinově chudá pod tlakem mezinárodních cen ropy a zemního plynu, na straně druhé pak nedostatečná dynamika cen vývozu ukazuje, že „české dcery“ jsou pod tlakem svých matek na cenu. Zařazení „českých“ firem do řetězce nadnárodních je obvyklé v pozici středně přidané hodnoty, což ma-

névrovací prostor pro cenu (a také mzdy samozřejmě) dosti omezuje.

Jaká je současná podoba integrace ČR do světové ekonomiky? Jak již uvedeno, ČR je silně navázána na EU. Přestože se již roky hovoří o nutnosti diverzifikace²⁷ teritoriální i zbožové, nebylo zatím dosaženo příliš velkých úspěchů na tomto poli. Jedním z důvodů je bezesporu způsob transformace a následná reakce Zemanovy vlády, která „řešení“ špatné struktury české ekonomiky chtěla překonat intenzivnějším zapojením nadnárodních firem. Milníkem se také stal vstup do EU v roce 2004, neboť až od roku 2005 je česká obchodní soustavně kladná.²⁸ V posledních měsících navíc plnil čistý export (tedy bilance výkonová) růstovou roli, neboť ostatní komponenty HDP klesají.

Kladná obchodní bilance a způsob zapojení ČR do, především evropské ekonomiky pomocí včlenění do nadnárodních řetězců na pozici subdodavatele, má ovšem svá rizika a negativa. Hlavní z nich se dlouhodobě projevuje na bilanci výnosů. Spolu s tím, jak přímé zahraniční investice „dozrávají“ se zvyšuje odliv zisků ze země. Od roku 2006 je odliv zisků a dividend vyšší než reinvestovaný zisk. Nejenže tímto způsobem země ztrácí to, co vytvořila, ale prohlubuje se tím závislost na zahraničních vlivech, které mohou mít také dopad na charakter národohospodářské politiky státu.

„Částečným ukazatelem výše této daně²⁹ může být bilance výnosů, která především vyjadřuje podíl zahraničních investorů na hrubém domácím produktu. U rekordmanů v této oblasti, jako je Irsko, dosahuje tento ukazatel v posledních letech

²⁷ Nejčastěji se hovoří o tzv. problému trojí koncentrace. Koncentrace na trhy EU (cca 83% našeho exportu) zároveň vyjadřuje, do jaké míry se „české“ firmy stáhly z jiných, perspektivních trhů. Na některé z nich, především postsovětský prostor se nyní snaží vracet. Další dynamicky vyvíjející se země, především Latinské Ameriky jsou ovšem dosti ignorovány. Druhý problém koncentrace se týká dominance třídy 7, která tvoří téměř 55% našeho exportu. Jak již uvedeno, jedná se převážně o zboží se střední přidanou hodnotou. Třetí problém koncentrace firemní, kde v případě vývozu převažují velké (často do nadnárodních řetězců zařazené) firmy.

²⁸ Existují nicméně značné rozdíly v rámci metodiky zahraničního obchodu. Dle přeshraniční statistiky dosahuje ČR podstatně vyšších kladných sald, zatímco dle národního pojetí jsou salda mnohem nižší. Zde se následně i nabízí otázka, jaká je tedy „skutečná“ bilance obchodu ČR a její reálný vliv na HDP.

²⁹ Docent Chlumský zde hovoří o dani za zaostalost, tj. jakými (nekoloniálními) způsoby země platí za to, že nejsou nejnávyšší. Jedním ze způsobu je právě odliv zisků, dále je to tlak na lacinost pracovní síly či kurzová devalvace a kurzové odchýlení od parity kupní síly vyjádřené koeficientem ERDI.

→ až 20 % HDP. V ČR je tento podíl doposud daleko mírnější, kolem 5 % HDP,³⁰ ale po uvedení do chodu některých velkých investic bude zřejmě v blízké budoucnosti i u nás přesahovat 10 % HDP.³¹

Vysoce záporná bilance výnosů (v roce 2012 téměř 290 mld. Kč) strhává do minusu celý běžný účet. Je pravda, že záporné saldo nedosahuje kritických hodnot (v poměru k HDP) jako v roce 1997, vypovídá nicméně o zásadní strukturální slabosti české ekonomiky. Toto záporné saldo běžného účtu je kryto – tak jak uvedeno v úvodu do této části – způsobem, který nebývá přímo asociován s propuknutím krize,³² a sice přílivem přímých zahraničních investic, také ve formě reinvestovaného zisku. Tímto způsobem se česká ekonomika dostala do bludného kruhu: odlivů zisků ze země – záporný běžný účet – kryto finančním účtem (PZI) – další odlivů zisků v budoucnu – ???

Hlavními nositeli PZI jsou Nizozemsko, Německo a Rakousko. U Nizozemska je ovšem nutno upřesnit, že se často nejedná o holandské firmy, ale o firmy, které Nizozemsko využívají jako specifický daňový ráj. V řadě případů to tedy budou původně české firmy, které přesídlily do Nizozemska.

Vliv nadnárodních firem na českou ekonomiku shrnuje materiál ČSÚ *Firmy se zahraniční majetkovou účastí v ekonomice ČR: oslabily, nebo dále sílí?* (rok 2012).

Ze souhrnu vyplývá, že celkový příliv do roku 2011 činil téměř 2,5 bilionu korun. Zhruba do vstupu ČR do EU dominovali evropští investoři, později i mimoevropští. Počáteční investice do zpracova-

telského průmyslu byly od roku 1999 doplněny také investicemi do dalších sektorů a služeb. Váha firem pod zahraniční kontrolou stoupala, z počátečních malých podílů na současných 42,5 % celkové produkce, 47,7 % u mezispotřeby a 30,6 % hrubé přidané hodnoty. Nejsilnější zahraniční firmy dominují ve finančnictví. Podíl zahraničních firem na hrubé přidané hodnotě sektoru je 97 %. Banky vykazují vysokou ziskovost, jejich návratnost kapitálu je značně nad evropským průměrem.³³

Nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou zažívaly silný růst, dynamičtější než celý sektor. Hodnota jejich produkce se v letech 1995–2009 zvýšila 14×. Výše zisků u těchto firem vzrostla více než 20× a jejich celkový podíl na ziscích u nefinančních podniků dosáhl téměř dvou třetin. Nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou byly rovněž velice významnými investory. Jejich investorská dynamika výrazně překračovala úroveň ekonomiky jako celku. Z odvětvového hlediska dominuje již výše uvedené finančnictví a pojišťovnictví, následováno automobilovým průmyslem. Z hlediska zaměstnanosti dominuje automobilový průmysl a maloobchod. Rozdíly ve mzdách, ziscích, dynamice tržeb, investic apod. pak vedou k tomu, že česká ekonomika má určité rysy duality. Tedy na jedné straně firmy pod zahraniční kontrolou, napojené do nadnárodních sítí, na straně druhé pak firmy české s nižšími mzdami, podstatně nižším podílem na exportu apod. Ve zpracovatelském průmyslu nicméně klesá podíl na tržbách,

³⁰ V současné době se bilance výnosů (deficit) podílí na HDP cca 7%. Tento typ daně za zaostávání tedy roste, přesně jak doc. Chlumský předpokládal.

³¹ Chlumský, J.: *Daň států za ekonomické zaostávání*, in: Klvačová, E., Malý, J., Mráček, K., Dostálová, I., Chlumský, J.: *Státní pomoc, nebo dobývání renty?*, Professional Publishing, Praha, 2005, str. 196.

³² Typickými krizovými symptomy jsou situace, kdy je běžný účet kryt přílivem krátkodobého, často spekulativního kapitálu. To je znak finančních krizí (Mexiko, jihovýchodní Asie apod.), nebo kapitálu dluhového (tj. půjčky, či portfoliové investice dluhopisového charakteru — např. Řecko). V poslední fázi pak nastupují devizové rezervy, které, snad s výjimkou Číny, nedokáží vzdorovat příliš dlouho soustavnému ataku spekulantů. Nevyhnutelně pak následuje devalvace měny (v případě Řecka interní devalvace), která má na běžném účtu obnovit rovnováhu. Je ovšem nástrojem riskantním a zcela nedostatečným, neboť je pouze cenová a neřeší hlubší strukturální problém. V ČR je problém, že páté české ekonomiky je v zahraničních rukou, nemluvě o cca 98% podílu zahraničních bank na celém bankovním sektoru.

³³ Podotkneme, že tyto „české“ dcery jsou zároveň velmi konzervativní, neuchylovaly se k rizikovým finančním operacím apod. Tato, sama o sobě pozitivní situace, nicméně vyústila v to, že české dcery od počátku krize přesouvaly své zisky tak, aby zachránily mateřské firmy v zahraničí.

Tabulka č. 5 » Běžný účet a bilance výnosů ČR v poměru k HDP (v %)

Ukazatel	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Běžný účet/HDP	-2,0	-4,3	-2,1	-2,4	-3,9	-2,7	-2,4
Bilance výnosů/HDP	-4,9	-6,9	-4,5	-6,6	-7,5	-6,6	-7,5

Poznámka: Za limitní hodnotu bývá považován poměr deficitu běžného účtu k HDP ve výši 5 % a více. ČR tuto hodnotu významně překročila např. v roce 1996, tedy těsně před vypuknutím měnové krize v roce 1997, jež vedla k opuštění fixního kurzu. Pramen: ČSÚ: Makroekonomické indikátory; ČNB (zaokrouhlováno)

i na příjmech z exportu. Je možno to vysvětlit jak krizí, tak i tím, že česká ekonomika je z hlediska zpracovatelského průmyslu nasycena. Tím by se otevíral silnější prostor pro sektor služeb, který by ovšem neměl zřejmě silnější pozitivní dopady na zaměstnanost. Je navíc silně infrastrukturně a vzdělanostně vázán.

„Negativa spojená se vstupem PZI se týkala především předprivatizační fáze ve finančním sektoru, kdy český stát před prodejem svých podílů zahraničním investorům velmi nákladně sanoval největší české banky, buď ve formě převedení špatných aktiv anebo formou poskytnutých garancí. Tato sanace se pohybovala v řádu stamiliard korun. Další spornou věcí je z jisté části přepracování³⁴ charakter produkce u nefinančních firem pod zahraniční kontrolou, který lze vyzporovat z jejich vyššího podílu na produkci a mezispotřebě než na hrubé přidané hodnotě sektoru.“³⁵

5. Současný stav: konvergence, či divergence?

Hospodářský růst ČR mezi lety 2001 a 2010 (HDP) dosahoval ročně v průměru 3,4%, což bylo více než průměr EU-27. Nejsilnějšího ekonomického růstu ČR dosáhla v letech 2005–2007. I ČR byla samozřejmě zasažena krizí a ekonomika již na konci roku 2008 značně zpomalila. Navzdory „očekává-

ním“ ministra financí Kalouska, který tvrdil, že se nás krize nedotkne, se do ČR krize „dostala“ nikoliv přes kanál primárně bankovní/finanční, nýbrž ekonomický, dominantně exportní. HDP v roce 2009 poklesl o 4,7%. Následující divergence české ekonomiky je již způsobena domácími faktory, především silně přehnanou fiskální restrikcí. Tato restrikce vedla k silnému propadu spotřeby domácností, která může být porovnána jen se zeměmi, které procházejí dluhovou krizí. Na rozdíl od sousedních zemí se Česká republika dosud nedostala na úroveň roku 2008, a pokračuje v recesi, která v prvním čtvrtletí roku 2013 dále pokračovala -1,9%.

Pro ČR je v průběhu jejího „konvergování“ typické, že hrubý národní důchod (HND) je nižší než HDP, jak je již uvedeno v předchozí části a demonstrováno v tabulce běžného účtu a bilance výnosů. Jak uvádí materiál *Konkurenční schopnost České republiky 2010–2011*,³⁶ Česká republika v uplynulých letech patřila k zemím s největším odlivem prvotních důchodů. Tato ztráta není jen fiktivní, neboť se odráží na konečné spotřebě i vytváření úspor. Ještě méně příznivý, ale realističtější pohled nabízí analýzy „čistých“ ukazatelů, tj. čistého produktu a důchodu. Spotřeba fixního kapitálu rostla rychleji než HDP (což je dominantně dáno průmyslovým charakterem České republiky), a tak tento ukazatel rostl pomaleji než HDP.³⁷ Vidí-

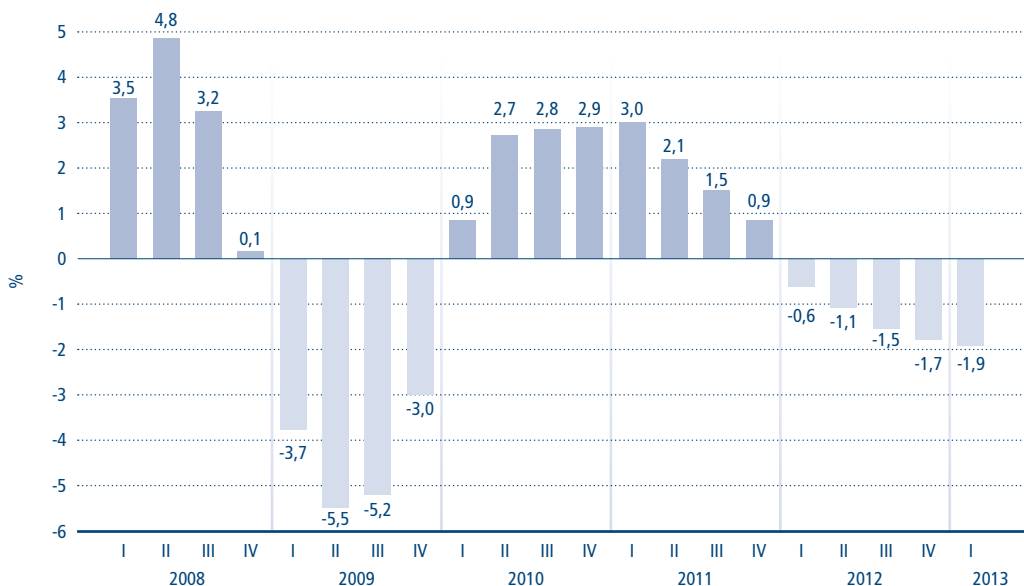
³⁴ *Míněna tzv. práce ve mzdě, někdy také nazývána aktivní zušlechťovací styk.*

³⁵ *Dubská, D.: Firmy se zahraniční majetkovou účastí v ekonomice ČR: oslabily, nebo dále sílí?, ČSÚ, 2012.*

³⁶ *Volně dle stran 69–72.*

³⁷ *V relaci k zemím EU-15 byl ČND na obyvatele v roce 2010 o 10 procentních bodů menší než HDP na obyvatele.*

→ **Graf č. 1** » Meziroční vývoj hrubého domácího produktu ČR, 2008–I. čtvrtletí 2013 (ve stálých cenách, v %)

Pramen: ČSÚ

me tedy, že pro posouzení konvergence je pouhý pohled na HDP nedostatečný.

Z makroekonomického hlediska se ČR vyznačuje několika zvláštnostmi.³⁸ Jednak je to poměrně dosti nízký podíl soukromé spotřeby, kolísající kolem 50 %.³⁹ Individuální spotřeba vlády byla rovněž dosti nízká, pokud ji porovnáme s vyspělými zeměmi. Větší roli naopak hrají vnější ekonomické vztahy. V pokrízových letech to byl právě zahraniční obchod (výkonová bilance), který hrál roli jediné růstové komponenty. Jak se ale ukázalo v roce 2012, propad domácí poptávky daný příliš silnou fiskální restrikcí, tento pozitivní moment zvrátil.⁴⁰ Zahraniční zadluženost se zača-

la zvyšovat a ve stagnačních letech byla hranice 40 % HDP překročena.⁴¹

Jak hodnotí *Konkurenční schopnost České republiky 2010–2011* konvergenci ČR? Zatímco první pokles na počátku 90. let (tzv. transformační šok, viz výše) byl společným znakem transformujících se ekonomik, ČR si prožila další propad na konci 90. let, spolu s menší měnovou krizí v květnu 1997 a především později krizí bankovní. Tyto problémy ovšem jasně vyplývaly z nedostatků transformačního procesu, ať již to byl fixní kurz jako nominální kotva za situace reálné apreciacie (zhodnocení kurzu), či nevhodně zvolená privatizace a nedostatečná restrukturalizace české ekonomiky. Výchozí ekono-

³⁸ Z hlediska mikroekonomického např. silný podíl průmyslu jak na HDP, tak na zaměstnanosti.

³⁹ Druhým extrémem jsou např. Spojené státy, kde se spotřeba domácností podílí na HDP okolo 70 %.

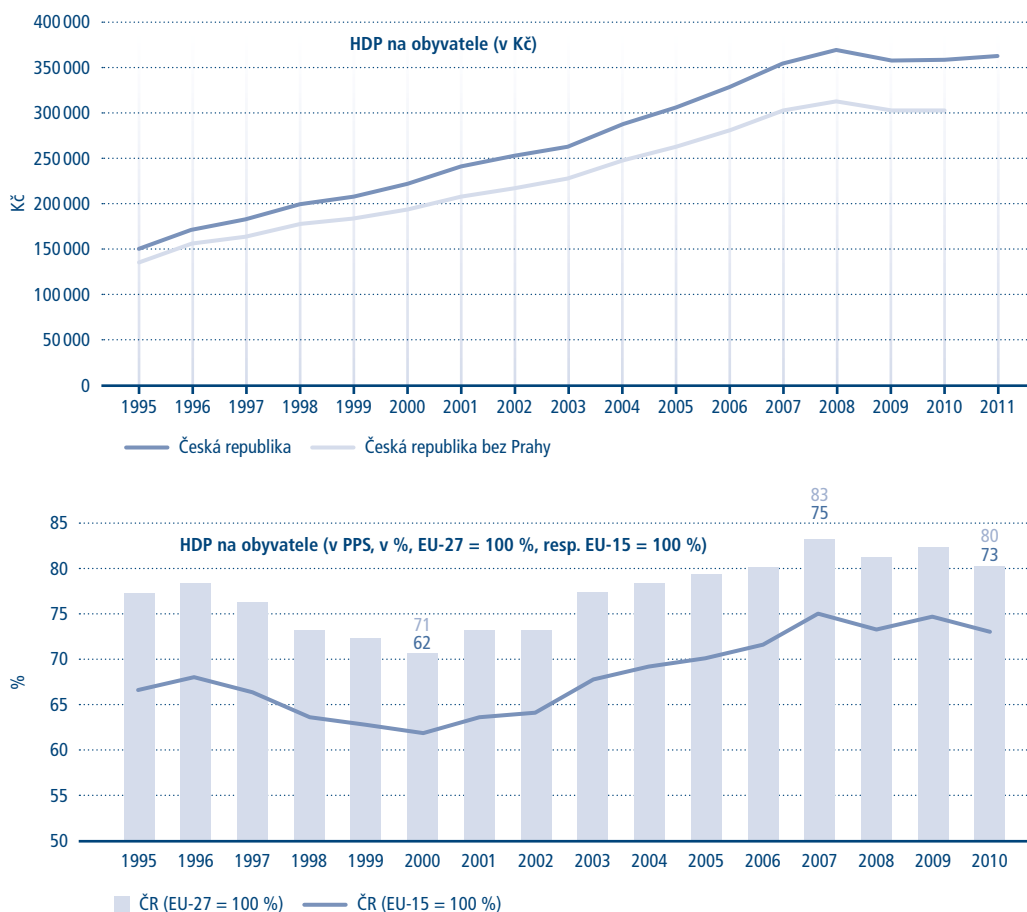
⁴⁰ V letech 2005–2010 dosahoval čistý vývoz zboží a služeb průměrně ročně 3 % HDP. I zde je ovšem nutno připomenout, že dle národní metodiky by tato salda byla podstatně nižší.

⁴¹ V komparaci s jinými transformujícími se zeměmi je ovšem velice nízká. Je nutno také zmínit, že z hlediska tzv. komplexní zadluženosti, tj. dluh vládního sektoru i soukromý dluh, patří ČR mezi nejlepší země v EU, na druhém místě za Rumunskem.

mická úroveň byla vzhledem k EU-15 překonána až v roce 2004! Konvergence k vyspělým zemím byla ovšem brzy přerušena krizí a dále opět nevhodnou hospodářskou politikou pravicových vlád, zejména vlády Nečasovy, tedy přehnanou fiskální restrikcí. Současný stav konvergence ČR, měřeno v HDP na obyvatele a paritě kupní síly, ve srovnání s vyspělými zeměmi se pohybuje cca na úrovni 75–80 % (viz

graf č. 2). Je ovšem třeba uvést, že existují značné regionální rozdíly, kdy pozice Prahy je zcela výjimečná. Jak uvádí analýzy ČSÚ, v Praze vzrostl HDP na obyvatele v paritě kupní síly v porovnání k EU-27, v letech 1995–2010 o 40 procentních bodů. Mimo Prahu jen o 0,8 procentního bodu! Tento obrovský rozdíl není ovšem dostatečně reflektován v regionální a strukturální politice.⁴²

Graf č. 2 » Konvergence ČR

Pramen: Dubská, D.: *Ekonomika ČR v trendech: byl rok 2011 opět zlomový?*, ČSÚ, 2012

⁴² V procentuálním vyjádření má Praha 172% k průměru EU-27, ostatní regiony pak 67%. Dubská, D.: *Ekonomika ČR v trendech: byl rok 2011 opět zlomový?*, ČSÚ, 2012.

Z hlediska využití pracovních zdrojů je ČR nadprůměrná, je ovšem třeba uvést, že především v posledních letech roste podíl netradičních úvazků (OSVČ – švarcsystém, smlouvy na dobu určitou apod.), které se negativně projeví nejen v sociální situaci, ale také ve veřejných rozpočtech. Rovněž roste chudoba, včetně tzv. pracující chudoby – to jsou postiženy především ženy.

Pokud se týká nominální konvergence, kterou vyjadřujeme cenovou úrovní a jež je samozřejmě spjata s konvergencí reálnou, má Česká republika stále k dispozici dva kanály. Jak kanál cenový, tak kanál kurzový. Cenová úroveň vzhledem k zemím EU-15 dosahuje zhruba dvou třetin. Jsou zde ovšem výrazné rozdíly mezi statky. Některé potraviny a spotřební zboží jsou např. na německém trhu podstatně výhodnější, cenová úroveň strojů a zařízení je vyrovnaná. Na straně druhé velké cenové rozdíly přetrvávají i ve veřejných služeb. Mzdová úroveň zaostává ještě více než úroveň cenová. Analýza tedy konstatuje, že ČR se v konceptech konkurenceschopnosti stále drží fáze efektivity. Tlak na náklady, resp. nákladová konkurenční schopnost je dána především nízkými mzdami, spíše než kurzem. Je rovněž pravděpodobné, že způsob, jakým je ČR integrována do světové, zejména evropské ekonomiky, ji nedává příliš mnoho prostoru pro zvýšení mezd a naopak ji drží pod mzdovým a celkově nákladovým tlakem.

Z hlediska konkurenceschopnosti již bylo uvedeno setrvávání ČR ve fázi efektivity, kde se zvyšuje počet zemí konkurujících cenou. Země, které se dříve integrovaly do světové ekonomiky na bázi jednoduchých prací s minimální přidanou hodnotou, nyní postupují výše (řada zemí jihovýchodní Asie, Čína, Latinská Amerika). Jak vyplývá z materiálu ČSÚ *Česká republika v trendech*, zmenšují se

přírůstky podílu ČR na světovém exportu. To by naznačovalo, že ČR není schopná držet krok s rozvojem řady dynamických trhů a podporovalo by tezi o přílišné koncentraci na evropský trh. ČR zároveň postupně ztrácí nákladovou konkurenceschopnost, což, jak zpráva uvádí, nelze hodnotit výlučně negativně, neboť v dlouhodobé perspektivě konkurence nákladovou cestou znamená tlak na snížení životní úrovně obyvatel. Neschopnost přesunout se do fáze inovační, když fáze nákladová ztrácí svůj potenciál, je vyjádřena např. nízkým podílem pracovníků (třetina) v aktivitách náročných na znalosti. Dlouhodobě diskutovaným problémem je podfinancování vědy a výzkumu.⁴³ Zmenšuje se sice, především u mladších rozdílu, mezera u ČR a EU-15 v dosaženém terciárním vzdělání, je ovšem třeba také analyzovat, jakou úroveň a upotřebitelnost toto vzdělání často má a zda je v souladu s potřebami české ekonomiky.

Závěrem je možno shrnout, že je dosti netypické, aby se od sebe tak značně lišily základní ukazatele konvergence. Je velkým tématem na diskusi, proč existuje, např. ve vztahu k Německu tak velký rozdíl mezi ekonomickou výkonností (cca ⅔) a mezi úrovní mezd (cca 40 %). Je tedy zcela legitimní se ptát, kde je oněch 26 procentních bodů.⁴⁴

6. Závěr

„Ve srovnání s ostatními tranzitivními zeměmi středoevropského regionu však měla ČR významný předstih výkonnosti. Měla nízkou zahraniční zadluženost a poměrně malou nerovnováhu na domácím trhu i velmi nízkou inflaci. Její dlouhodobě působící „komparativní výhodu“ představoval aku-

⁴³ Již v roce 1999 Miloš Pick uváděl, že jen malá část investic šla do technologické modernizace, negativně hodnotil útlum odborného a učňovského školství a především utlumení výzkumu. „Místo racionální restrukturalizace však po roce 1990 došlo k zániku, nebo k výraznému zmenšení většiny institucí aplikovaného výzkumu a vývoje a ke snížení počtu pracovníků výzkumu a vývoje na méně než 40 % původního stavu v rozporu s potřebami ekonomiky a společnosti.“ Pick, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus?*, str. 77.

⁴⁴ Za upozornění na tuto zásadní disparitu děkuji emeritnímu profesoru VŠE D. Chomovi.

mulovaný civilizační potenciál – vzdělanostní a kvalifikační úroveň obyvatelstva, vyznačující se značnou mírou přizpůsobivosti. Tyto výhodné

startovní podmínky ČR při zvolené strategii transformace nejen nebyly dostatečně využity, ale v malé míře byly promarněny.⁴⁵

LITERATURA A PRAMENY

1. DALE, G. (ed.): *First the transition, then the crash. Eastern Europe in the 2000s*. Pluto Press, London, 2011
2. DUBSKÁ, D.: *Ekonomika ČR v trendech: byl rok 2011 opět zlomový?* ČSÚ, 2012
3. DUBSKÁ, D.: *Firmy se zahraniční majetkovou účastí v ekonomice ČR: oslabily, nebo dále sílí?* ČSÚ, 2012
4. KLVAČOVÁ, E., MALÝ, J., MRÁČEK, K., DOSTÁLOVÁ, I., CHLUMSKÝ, J.: *Státní pomoc, nebo dobývání renty?* Professional Publishing, Praha, 2005
5. KOLEKTIV CES VŠEM, NOZV NVF: *Konkurenční schopnost České republiky 2010–2011*. Linde, Praha, 2011
6. KUBIŠTA, V. a kol.: *Mezinárodní ekonomické vztahy*. HZ Editio, Praha, 1999
7. MYANT, M., DRAHOKOUPIL, J.: *Transition economies. Political economy in Russia, Eastern Europe and Central Asia*. John Wiley and Sons, 2011
8. PICK, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus? My a svět v éře neoliberalismu 1989–2009*. Grimmus, Všeň, 2009
9. ŠTOURAČOVÁ, J. a kol.: *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. Professional Publishing, Praha, 2012

KLÍČOVÁ SLOVA

transformace, kuponová privatizace, konvergence, odliv zisků, vnější rovnováha, integrace do světové ekonomiky

Transformation process of the Czech Republic

ABSTRACT

The paper introduces the transformation process in Czechoslovakia, later in the Czech Republic. It concentrates on political and external influences of the process, including the process and impacts of the voucher privatization, integration of the Czech Republic into the world economy and the current state of convergence, especially regarding the average EU level.

KEYWORDS

transformation, voucher privatization, convergence, profit outflow, external balance, integration into the world economy

JEL CLASSIFICATION

O11, O12, P16, P31

x

⁴⁵ Pick, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus?*, str. 72.

Transformace automobilového průmyslu

► Ing. Petra Kadlecová » Katedra mezinárodního obchodu, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze

* Práce na téma transformace automobilového průmyslu na území dnešní České republiky popisuje situaci po roce 1989, kdy se systém centrálně plánované ekonomiky měnil v tržní systém. Dále se zabývá porovnáním úspěšnosti transformace automobilového průmyslu v oblasti osobních a nákladních automobilů.

Důraz je kladen na joint venture Škoda Auto a Volkswagenu v roce 1991 a aspekty, které vedly k úspěšnému vývoji automobilky až do dnešní doby, více než dvacet let po transformaci. Za úspěch vděčí Škoda Auto prodeji zahraničnímu německému investorovi, který dokázal nastartovat inovace, avšak i vládě, která podnik před prodejem „očistila“ a věnovala mu náležitou pozornost i po prodeji. Dalším bodem pro úspěšný rozvoj podniku je i podpora německého státu a známá německá preciznost, vytvářející koncernu Volkswagen podmínky k rozvoji. Pokud by se Volkswagenu nedařilo, rozvoj českého osobního automobilového průmyslu by mohl skončit podobně jako průmysl nákladních automobilů.

Podklady pro tuto práci byly získávány ze sekundárních dat, vycházejících z původních odborných statí autorů transformace (Klaus, V., Tříška, D., Ježek, T.), doplněna o Usnesení vlády České republiky a názory odborníků uveřejněných v novi-

nových článcích v odborném tisku a v internetových článcích.

1. Obecná situace v období transformace

Centrálně plánovanou ekonomiku lze popsat jako ekonomiku nedostatku, kdy poptávka převyšuje nabídku. Ceny byly před rokem 1989 administrativně stanoveny. Dlouhé čekací doby a fronty zákazníků poukazují na fakt, že ceny byly stanoveny na příliš nízké úrovni. Liberalizace přinesla rovnováhu cen. Došlo ke zrealnění, cenová hladina se zvýšila o 57 %.¹ Pokud dochází k liberalizaci cen a současně se neprivatizuje, vytváří se opět jen monopol. Ceny musí v první fázi růst, přizpůsobení je poté rychlejší.

Dne 17. září 1990 byl schválen Federálním shromážděním ČSR reformní program, který řešil změnu hospodářského systému z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Přeměna měla proběhnout v krátkém časovém úseku několika let. Dne 26. února 1991 byl přijat zákon o velké privatizaci, tzv. transformační zákon, 16. dubna téhož roku byl dokončen privatizační projekt – spojení AZNP Mladá Boleslav s automobilkou Volkswagen. Od 1. října 1991 je zahájen prodej kuponových knížek a jejich následná registrace o měsíc později.

¹ Toušek, V., Vančura, M., Viturka, M.: *Geographical Aspects of Industrial Transformation in the Czech Republic. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 2000, roč. 105, č. 2, s. 155–165, ISSN 1212-0014, s. 157.*

Tato první vlna kuponové privatizace končí spolu s československou federací v prosinci 1992.²

Po únoru 1948 proběhla transformace kapitalismu na reálný socialismus celkem snadno, pro její provedení na ideové úrovni byl aplikován vědecký socialismus, na realizační úrovni byly k dispozici zkušenosti ze Sovětského svazu. Oproti tomu pro transformaci reálného socialismu ke kapitalismu žádné know-how neexistovalo.³

O způsobu a cílech transformace probíhala diskuse, kam se má společnost dostat a zda je cílem kapitalismus. Po určení cíle následovala otázka, jakými metodami stanoveného cíle dosáhnout, aby bylo nalezeno optimum a došlo ke zvýšení efektivity celé ekonomiky.

Scénář ekonomické reformy obsahoval hlavní pilíře transformace, kterými byly:⁴

- ekonomická deregulace, to znamená zrušení institucí centrálně plánované ekonomiky, příkazů a zákazů a možnost vstupu na trh pro privátní sektor a zahraniční investory;
- liberalizace cen a zahraničního obchodu;
- privatizace státních podniků, kontrola makroekonomické situace a snaha vyhnout se vysoké inflaci;
- tvorba tržní infrastruktury, institucí a legislativy.

Důležitým prvkem při minimalizaci transformačních ztrát byla opatrná rozpočtová a měnová politika, což mělo umožnit vyhnout se roztočení cenových a kurzových spirál, způsobených liberalizací cen a zahraničního obchodu.

Shrnutí zásad ekonomické transformace:⁵

- provedení rychlé transformace je možné;
- privatizace znamená konečnou dělicí čáru mezi starým a novým systémem;

- čím je proces transformace pomalejší, tím je nákladnější a s menší šancí na úspěch;
- pokles HDP je součástí ozdravujícího procesu;
- liberalizace cen po dlouhé cenové rigiditě nutně vyvolává jednorázový cenový vzestup a následnou mírnou inflaci;
- čím rychlejší je proces transformace, tím nižší bude míra nezaměstnanosti;
- klíčová je privatizace;
- vyvarování se vybudování nových bariér ekonomické svobody.

Privatizace měla být protipólem znárodnění po roce 1948. Zánikem komunistického systému v roce 1989 skončil systém centrálního plánování a společného socialistického trhu – RVHP. Bylo nutné provést rychlé ekonomické reformy, které by převedly bývalý státní majetek a vytvořily tržní systém na bázi soukromého vlastnictví a svobodného podnikání. Toto měla zajistit rychlá privatizace, při které měly být během několika let zprivatizovány desítky tisíc podniků. Pokud se neudělají reformy ihned, je velmi těžké je uskutečnit. Příkladem může být Rumunsko a Bulharsko, kde vláda zaváhala a reformy, které se u nás uskutečnily, tam začaly provádět o mnoho let později. Naopak radikální bylo ve svých reformách Estonsko, které se díky tomu úspěšně rozvíjelo a stalo se rychle členem EU.

Na rozdíl od Maďarska a Polska byla v Československu privatizace již od počátku centralizovaným procesem, řízeným vládou, probíhala dle privatizačních zákonů a byla pod vládní kontrolou.⁶

Po roce 1990 bylo využito následujících pět metod privatizace:

- malá privatizace,
- standardní privatizace,

² Trška, D.: *Dvacet let od zahájení velké privatizace. Newsletter Centra pro ekonomiku a politiku, říjen 2011, s. 1.*

³ Trška, D.: *Dvacet let od zahájení velké privatizace. Newsletter Centra pro ekonomiku a politiku, říjen 2011, s. 1.*

⁴ Klaus, V.: *Patnáct let od zahájení ekonomické transformace. In: Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi. 1. vydání. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 180 s., ISBN 80-86547-52-3, s. 14–15.*

⁵ Klaus, V.: *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů. 1. vydání. Praha: Management Press, 1995, 179 s., ISBN 80-85943-05-0, s. 22–26.*

⁶ Trška, D.: *Privatizace při zakládání kapitalismu v ČR. In: Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi. 1. vydání. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 180 s., ISBN 80-86547-52-3, s. 39.*

- kuponová privatizace,
- municipalizace a transformace jednotných zemědělských družstev,
- restituce.

Metody privatizace navrátily majetek do soukromých rukou a umožnily podnikat téměř každému, kdo byl k podnikání způsobilý. Na trhu se však udrželi jen ti neefektivnější a nejdisciplinovanější. Hrozba neúspěchu, ztráty financí a bankrot jsou největší motivací pro všechny podnikatele.

Malá privatizace pomohla v Československu vystavět znovu živnostenský sektor, který v ČSSR na rozdíl od jiných komunistických zemí vůbec neexistoval. Jednalo se o převody malých provozoven, maloobchodu a služeb z vlastnictví státu nestátním subjektům. Majetek bylo možné získat výhodně za peníze na veřejných aukcích.

Během tří let práce okresních privatizačních komisí bylo zprivatizováno přibližně 30 tisíc provozních jednotek v účetní hodnotě 31,8 miliardy korun. Celkové náklady na provoz těchto komisí byly pouze 266,4 milionu korun a byly financovány z příjmů z malé privatizace, nikoliv ze státního rozpočtu. Příjmy z malé privatizace činily 30,7 miliardy korun, což znamená, že se prodávala zhruba za účetní hodnotu.⁷

Nejrychlejší metodou privatizace byly restituce majetku, které byly, až na církevní restituce, nekonzfliktní. Dle zákona č. 403/1990 Sb. se nejprve začal vydávat drobný majetek, který byl v roce 1959 znárodněn. Byla pětikrát úspěšnější, než malá privatizace, která převáděla do soukromých rukou srovnatelný typ majetku. Malá privatizace a restituce spolu se zakládáním živností a malých podniků obnovily třídu podnikatelů a daly základ soukromému sektoru. To vysvětluje spolu s devalvací

koruny nízkou nezaměstnanost během transformace.⁸

Velká privatizace se týkala středních a velkých podniků, kromě majetku, který byl z privatizace vyřazen — například státní správa, přírodní zdroje, pošta, zdravotnická zařízení apod. Metody použité při velké privatizaci byly aukce, prodej předem vybraným zájemcům (prosperující podniky) a transformace na akciové společnosti. Důraz byl kladen na rychlost privatizace. Pro rychlou privatizaci je několik důvodů. Pokud se zavede tržní hospodářství a tisíce podniků zůstanou ve státních rukou, jejich manažeři je vytunelují. Odprodají lukrativní části podniků, pronajmou je, budou pod cenou prodávat svoji produkci — vše spřízněným firmám. Vzhledem k velkému počtu podniků toto stát nebude schopný uhlídat. Druhým důvodem je, že státní podniky držely ve svých rukou všechny výrobní zdroje a pokud by se měla restrukturalizovat ekonomika, muselo by dojít k restrukturalizaci státních podniků, aby se zdroje uvolnily. To však nemohou dělat státní úředníci, ale noví vlastníci. Třetím důvodem je postavení státních podniků, které se při potížích obrátí na stát a budou žádat dotace. Jelikož ve státních podnicích by ještě pracovala většina lidí, jejich vedení a odbory by si masivní dotace prosadili a výsledkem by byla podpora upadajících podniků.⁹

Zákon o velké privatizaci se netýkal pouze movitých a nemovitých věcí, k nimž měly právo hospodaření státní organizace, týkal se veškerého majetku, včetně majetkových účastí státu na podnikání jiných osob, a závazků. Tento zákon ve srovnání s malou privatizací nediskriminoval mezi domácími a zahraničními účastníky privatizace.¹⁰

⁷ Ježek, T.: *Zrození ze zkumavky. Svědectví o české privatizaci 1990–1997*. 1. vydání. Praha : Prostor, 2007, 224 s., ISBN 978-80-7260-183-7, s. 75–76.

⁸ Ježek, T.: *Privatizace české ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky*. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Oeconomica, 2006, 142 s., ISBN 80-245-1069-3, s. 24.

⁹ Jaklín, J.: *Transformace ekonomiky — 15 let poté*. 2005. [online] [cit. 10. prosince 2012]. Dostupné na: <http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jj-transformace>.

¹⁰ Ježek, T.: *Zrození ze zkumavky. Svědectví o české privatizaci 1990–1997*. 1. vydání. Praha : Prostor, 2007, 224 s., ISBN 978-80-7260-183-7, s. 78.

Pro celkovou privatizaci měla velký význam kuponová privatizace. Kuponová privatizace nebyla převládající privatizační metodou (co do počtu podniků a hodnoty privatizovaných aktiv), ani samostatným procesem, probíhajícím odděleně od jiných privatizačních metod. Základním prvkem byly tzv. privatizační projekty, které předkládali manažeři podniků nebo vnější zájemci o podnik, nebo jeho část. Ministerstvo privatizace projekty posuzovalo a vybíralo z nich. Bylo obvyklé, že podnik byl zčásti privatizován na kupony a zčásti některou standardní metodou. Některé významné podniky byly zčásti prodány kuponově a část aktiv si stát ponechal pro pozdější prodej strategickému investorovi.

V samotné kuponové privatizaci bylo prodáno jen 1800 podniků, zatímco standardními metodami bylo privatizováno 14 000 podniků (kromě malé privatizace a restitucí). Z celkem privatizovaného majetku v účetní hodnotě 780 miliard korun bylo jen 333 miliard korun privatizováno kuponově. Význam kuponové privatizace byl v tom, že zásadně urychlila celkový proces privatizace.

Kuponová privatizace začala prodejem kuponových knížek k 1. listopadu 1991. Kuponová privatizace proběhla ve dvou vlnách a stát v ní privatizoval částečně nebo úplně téměř dva tisíce podniků. Proces skončil završením druhé vlny 3. prosince 1994. Kuponová privatizace byla rychlá, pro každého dostupná, nebyl potřeba domácí kapitál a podniky nebyly zatíženy úvěrem.¹¹ Většina účastníků první vlny privatizace svěřila své body investičním fondům a velká část lidí, kteří investovali své body do podniků, své akcie brzy prodala. Asi padesát procent akcií z kuponové privatizace se dostalo do

rukou investičních fondů, většinu z nich kontroloují naše velké banky. Majorita kuponově privatizovaných podniků měla do konce roku 1997 konkrétní a dominantní vlastníky.

Cílem privatizace není zvýšení efektivity každého podniku, cílem je zvýšení efektivity ekonomiky jako celku. Po kuponové privatizaci záleželo na schopnostech nových vlastníků, jak se vypořádají s novými podmínkami. Soukromý podnik nemá obranné nástroje jako státní – dotace, veřejné zakázky –, proto musí zvýšit svoji efektivnost, nebo odejít z trhu.¹²

Přibližně 27 procent majetku státu nevstoupilo do kuponové privatizace, ale bylo prodáno novým majitelům za peníze. Tyto příjmy sloužily k uhrazení starých dluhů, včetně nákladů na opravu životního prostředí.¹³

Během krátké doby 11 měsíců, v rozmezí srpna 1991 až června 1992, bylo privatizováno přes 60 velkých podniků do rukou zahraničních investorů. Největší z nich, Škoda Mladá Boleslav, byla privatizována ještě v době před přijetím privatizačních zákonů.

Významné podniky navázaly na sebe mnohé další a umožnily vznik sítě subdodavatelů. Zahraniční kapitál vstoupil do České republiky i bez investičních pobídek. Za úspěch se považuje práce poradců financovaných americkou vládou US AID, kteří měli zkušenosti s rozsáhlými transakcemi. Jejich cílem bylo přivést do České republiky dlouhodobé investice se zaměřením na export a udržení zaměstnanosti.¹⁴

Českou privatizaci lze hodnotit na základě:¹⁵

1. vlastnosti samotného procesu (např. transparentnost);

¹¹ ČTK: Před dvaceti lety začala kuponová privatizace. 2011. [online] [cit. 22. srpna 2012]. Dostupné na: http://ekonomika.idnes.cz/pred-dvaceti-lety-zacala-kuponova-privatizace-podivejte-se-p4z-/ekonomika.aspx?c=A111031_111505_ekonomika_vern.

¹² Klaus, V., Tříška, D.: Polemika se Svetozařem Pejovíchem o transformační, tedy neklasické privatizaci. 2006. [online] [cit. 2. srpna 2012]. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/1292>.

¹³ Ježek, T.: Privatizace České ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2006, 142 s., ISBN 80-245-1069-3, s. 62–63.

¹⁴ Ježek, T.: Privatizace České ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2006, 142 s., ISBN 80-245-1069-3, s. 65.

¹⁵ Loužek, M.: Nazrál čas pro vyvážené hodnocení české privatizace? In: Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi. 1. vydání. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 180 s., ISBN 80-86547-52-3, s. 126.

- 2. následného dopadu privatizace na efektivnost privatizovaných podniků a ekonomiky jako celku.

Česká transformační privatizace byla rychlejší a procesně čistší ve srovnání s Maďarskem a Polskem. V Maďarsku a Polsku probíhala v prvních letech ekonomické reformy decentralizovaná privatizace (v Maďarsku tzv. „spontánní privatizace“ a v Polsku tzv. „divoká privatizace“), v níž se bývalé státní podniky, vládou přeměněné na státní akci-

Československo se nemohlo inspirovat v zemích s vyspělou ekonomikou, protože žádná z nich nezažila privatizaci centrálně plánovaného hospodářství. Například Velká Británie privatizovala několik málo velkých společností a mohla se při svém rozhodování opírat o fungující trh a stabilní právní řád. Privatizace v Československu mohla probíhat jen v účetních cenách. Tržní cena byla stanovena pouze expertním odhadem, neboť ne-

Rozhodnutí prodat Škodu Auto koncernu Volkswagen lze hodnotit nyní s odstupem 20 let pozitivně. Společnost Volkswagen přinesla do společnosti Škoda Auto kvalitní standardy, rozšířila dodavatelsko-odběratelský řetězec a rozšířila portfolio nabízených vozů pod značkou Škoda. Původní ztráta Škody Auto z roku 1991 se přeměnila v konstantní rostoucí zisk, společnost přispívá velkou měrou k českému HDP (7 procenty) a růstu zaměstnanosti. Konkrétně transformace výroby osobních automobilů byla zdařilá, to samé se bohužel nedá říci o výrobě nákladních automobilů, kdy většina z původních značek zkrachovala, či vyrábí jen velmi omezené množství automobilů za rok.

ové společnosti, dostávaly do rukou svých manažerů. Toto bylo pro mnoho lidí morálně a politicky nepřijatelné, protože tito manažeré se do svých funkcí dostali ještě za komunistického režimu. Teprve po silné kritice začala vláda získávat nad privatizací kontrolu, ta se však zpomalila.

Maďarsko privatizovalo převážně do rukou zahraničních investorů, protože vláda pod tlakem velkých schodků ve státním rozpočtu potřebovala získat z privatizace finanční prostředky, což nebyla pozice naší vlády. Výsledkem bylo, že v Maďarsku byli nalezeni pravděpodobně lepší vlastníci.

Polsko zvolilo cestu holdingů, do kterých vložilo velké průmyslové podniky a jejich řízení svěřilo státním úředníkům a zahraničním expertům, kteří měli podnik restrukturalizovat a připravit na privatizaci. Tato cesta nebyla zřejmě efektivní, protože v Polsku ještě dnes není u mnoha podniků privatizace úspěšně dokončena.

existovaly tržní subjekty, které by cenu utvořily vzájemným obchodováním. Privatizace tak probíhala na základě speciálních zákonů ve formě vládních norem, nikoli dle vynutitelných zákonů. Dalším rozdílem v privatizaci Československa a ostatních zemí byla velikost privatizovaného majetku v poměru k úsporám. Úspory československých obyvatel byly jen v omezeném množství, vláda tedy nemohla maximalizovat své výnosy při prodeji českým soukromým subjektům. Vláda mohla maximalizovat výnos z privatizace prodejem zahraničním subjektům.¹⁶

2. Transformace automobilového průmyslu

V období před rokem 1989 Škoda Auto vyvíjela produkty, které byly již v době uvedení na trh zastaralé v porovnání s produkty vyráběnými na zá-

¹⁶ Ježek, T.: *Privatizace české ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky*. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Oeconomica, 2006, 142 s., ISBN 80-245-1069-3, s. 18–21.

padních trzích, a to z pohledu designu, technologie a kvality.

Z grafu 1 lze vyčíst, že počet vyrobených osobních automobilů od roku 1989 stoupá, k mírnému útlumu došlo pouze v době transformace, kdy čeští výrobci automobilů zaznamenali úbytek poptávky kvůli rostoucím cenám automobilů a stagnujícím mzdám. Dalším důvodem poklesu byla snížená poptávka po zastaralých českých automobilech ve srovnání se západní, mnohem vyvinutější konkurencí, která se dostala na náš trh.

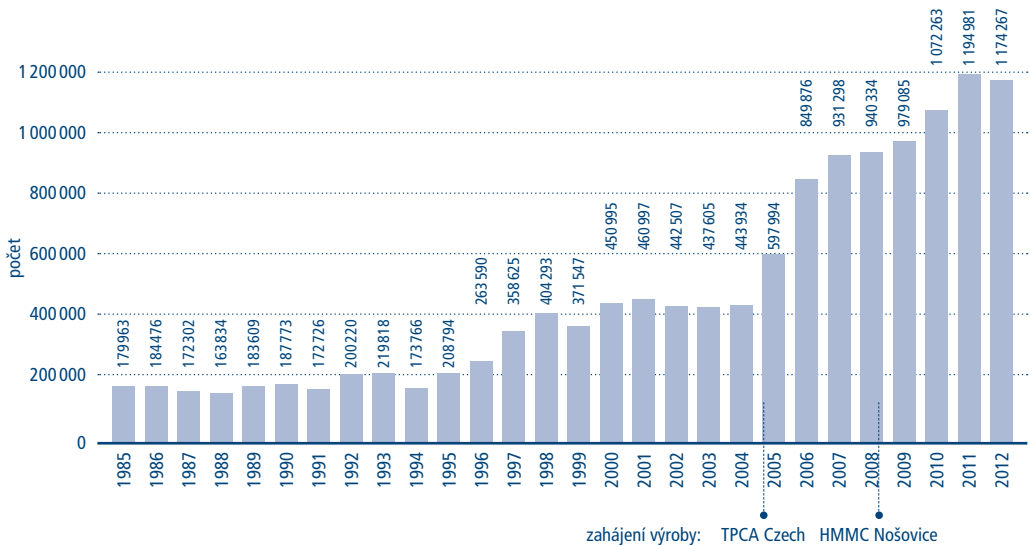
Následný postupný nárůst prodeje osobních automobilů lze přičítat také zvýšení příjmů zaměstnanců. Dle Ministerstva průmyslu a obchodu se od roku 1993 zečtyřnásobil průměrný příjem zaměstnaných Čechů z 3751 Kč na 12 902 Kč. Každý zaměstnanec v průměru měsíčně utratí 11 366 Kč, v roce 1993 to bylo 3374 Kč. Poměr pří-

jmů a výdajů jako celek se příliš nezměnil.¹⁷ Došlo však k výraznému zlevnění automobilů ve srovnání s průměrným příjmem. Zákazník Škody Auto potřeboval v roce 1992 čtyřicet průměrných měsíčních platů k nákupu Škody Favorit, v dnešní době již stačí pouze deset průměrných měsíčních platů k nákupu nové Škody Fabia. Pokud by zákazník v dnešní době investoval čtyřicet platů, místo Favorita by si mohl vybrat např. limuzínu Superb, hybridní Toyota Prius či jiné luxusní vozidlo.

Nejúspěšnějším příkladem transformace v automobilovém průmyslu je Škoda Auto. Jednalo se o tzv. joint venture, založený ještě na základě předlistopadového zákona o podniku se zahraniční účastí.¹⁸

V Československu se v roce 1991 uvažovalo o dvou možnostech privatizace Škody Auto – prodeje přes kupony soukromým vlastníkům, kteří by

Graf č. 1 » Celková výroba osobních a malých užitkových automobilů na území ČR

Pramen: AutoSAP, dostupné na: <http://www.autosap.cz/zakladni-prehledy-a-udaje/vyroba-a-odbyt-tuzemskych-vyrobcu-vozidel/#osobni>, 19. 1. 2014

¹⁷ ČTK: Příjem domácností zaměstnanců loni poprvé od roku 1993 klesl. 2012. [online] [cit. 1. srpna 2012]. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/ekonomika/274924-prijem-domacnosti-zamestnancu-loni-poprve-od-roku-1993-klesl.html>.

¹⁸ Trška, D.: Dvacet let od zahájení velké privatizace. Newsletter Centra pro ekonomiku a politiku, říjen 2011, s. 1.

→ se soukromým majetkem naložili dle vlastního uvážení anebo pomocí strategické aliance prodejem zahraničnímu partnerovi. Kromě Volkswagenu se uvažovalo i o francouzském Renaultu a společnosti BMW, která nakonec svůj zájem zrušila. I přesto, že byla Škoda Auto ve ztrátě 6 miliard korun, byla nakonec prodána za 12 miliard korun. Konečným rozhodnutím bylo spojení s německou společností Volkswagen.

Při privatizaci sehrála významnou roli privatizační aktivita státu. Státem byla provedena náročná finanční restrukturalizace firmy. Do privatizace šel podnik ve stavu, v jakém se žádná firma nikdy nevyskytuje. Základem transformace podniku byly kroky započaté již komunistickou stranou a vládou roku 1988. Z AZNP Mladá Boleslav se stal „Automobilový koncern Škoda n. p.“, posléze přetransformovaný do podoby státní a. s. (Škoda, automobilový koncern a. s.). Její aktiva byla vložena do nově vznikající akciové společnosti „Škoda automobilová a. s.“ (20. 11. 1990) a proces kroků formování nové společnosti vyvrcholil naplněním řady usnesení, zejména zaplacením ze strany Volkswagenu českému státu, resp. vládě, zastoupené ministerstvem strojírenství (15.–16. 4. 1991). Když na počátku devadesátých let Volkswagen vstupoval do mladoboleslavské Škodovky, stát k tomu účelu vytvořil Škodu Auto a. s. Všechny dluhy a závazky byly převedeny do účelově založené státní akciové společnosti PRISKO (= privatizace Škoda). Společnost PRISKO měla v době privatizace bankovní dluh 4,5 miliardy korun a pasiva 7,2 miliardy korun. PRISKO (vlastnila Konsolidační banka, která jej získala od Fondu národního majetku) drželo akcie Škody Auto, jež představovaly 69 procent základního jmění. Kromě PRISKO

vznikl ještě zbytkový státní podnik STASKO Mladá Boleslav (= stará Škoda, státní podnik).¹⁹

Usnesením vlády ze dne 14. prosince 1994 vláda souhlasila s prodejem 19 983 akcií Škoda Auto, které jsou v držení akciové společnosti PRISKO firmě Volkswagen v rámci třetího kapitálového vkladu s tím, že smlouva byla uzavřena ve prospěch Fondu národního majetku a s tím, že získané prostředky budou použity k úhradě nákladů na likvidaci starých ekologických zátěží. Místopředseda vlády a ministr financí byli zmocněni zastupovat vládu a vládního akcionáře vůči firmám Volkswagen AG a Škoda Auto. Konsolidační banka Praha byla pověřena převzetím záruky za platby akciové společnosti PRISKO, vyplývající z odpovědnosti za výrobek.²⁰

Usnesením vlády ze dne 6. prosince 1995 vláda souhlasila s přímým prodejem 100 % akcií společnosti PRISKO, které vlastnil Fond národního majetku České republiky, státnímu peněžnímu ústavu Konsolidační banka Praha za cenu 1 Kč.²¹

Usnesením vlády ze dne 13. srpna 1997 došlo dle podmínek pro převod majetku státu jiným osobám k převodu majetku státu (státní podnik STASKO) s tím, že takto získané finanční prostředky budou přednostně použity k úhradě pohledávek státního rozpočtu, případně státních fondů.²²

Ani po privatizaci se vláda o finanční zdraví Škody Volkswagen nepřestala zajímat. Takový předprivatizační a poprivatizační servis nebylo možné poskytnout každému privatizovanému podniku.²³

Z výrobce podprůměrných aut se tak postupně, i díky předávání znalostí a zkušeností německé společnosti (např. počáteční zdvojení managementu) stala kvalitní celosvětově uznávaná značka

¹⁹ Nachtmann, L.: EOH — Archiv společnosti Škoda Auto. Mladá Boleslav, 4. 10. 2012, osobní komunikace.

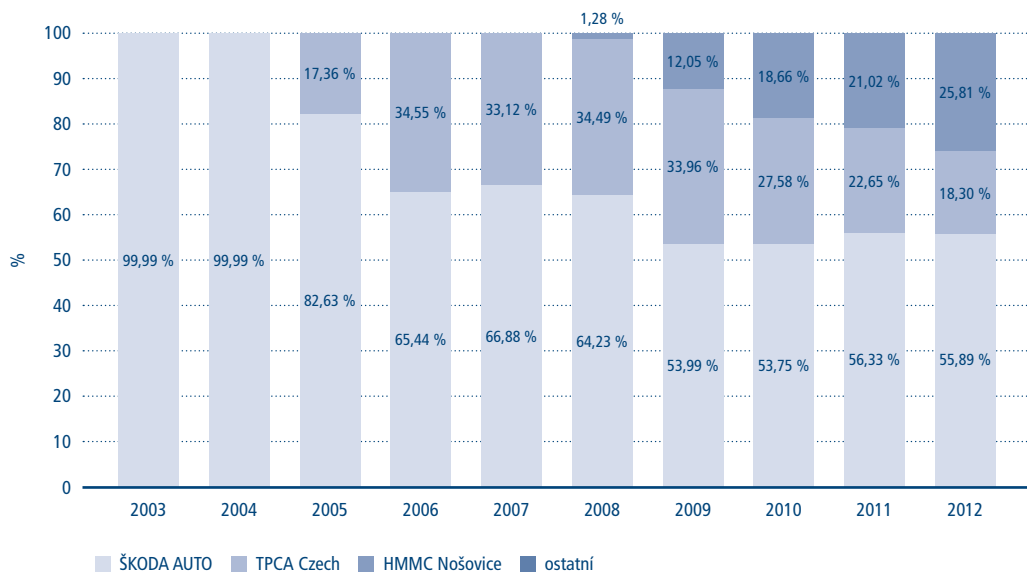
²⁰ Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 14. prosince 1994 č. 710. 1994. [online] [cit. 16. října 2012]. Dostupné na: http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/B97A3CD1D7DC3E0CC12571B6006CDF66.

²¹ Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 6. prosince 1995 č. 708. 1995. [online] [cit. 16. října 2012]. Dostupné na: http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&1995&12-06.

²² Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 13. srpna 1997 č. 485. 1997. [online] [cit. 16. října 2012]. Dostupné na: http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/34254E0092EB10D9C12571B60070AA97.

²³ Klaus, V., Tríska, D.: Polemika se Svetozareem Pejovicem o transformační, tedy neklasické privatizaci. 2006. [online] [cit. 2. srpna 2012]. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/1292>.

Graf č. 2 » Podíly tuzemských výrobců na výrobě osobních automobilů v ČR (včetně malých užitkových)

Pramen: AutoSAP, dostupné na: <http://www.autosap.cz/zakladni-prehledy-a-udaje/vyroba-a-odbyt-tuzemskych-vyrobcu-vozidel/#osobni>, 19. 1. 2014

a její prodeje se zmnohonásobily. Automobilový průmysl tvoří asi 7 procent českého HDP. Pozitivně ovlivňuje vývoj nezaměstnanosti a podporuje dodavatelské firmy, které se díky svým dodávkám pro Škoda Auto zařadily k významným výrobcům automobilových součástek po celém světě.²⁴

Tento významný procentní podíl na HDP by mohl být riskantní pro českou ekonomiku, velká jednostranná závislost na jednom odvětví, respektive společnosti, může v případě poklesu v důsledku krize, či zhoršené finanční situace společnosti Škoda Auto, případně koncernu Volkswagen vést k negativnímu vlivu na celou českou ekonomiku. Další otázkou zůstává, zda takto významná jednostranná závislost na vývoji jedné společnosti neovlivňuje demokracii v České republice a případné problémy společnosti Škoda Auto by nenutily vládu k politické podpoře společnosti a tím zhoršení

ekonomické situace České republiky namísto bankrotu případně neefektivní společnosti.

To, zda bude privatizace AZNP Mladá Boleslav úspěšná, či nikoliv, nemohl v roce 1991 nikdo vědět. Dnešní postavení společnosti je odvislé i na štěstí, že se společnosti Volkswagen neustále daří a na německé automobilové tradici a preciznosti. Pokud se podíváme na jiné výrobce osobních automobilů nelze o stálém úspěchu hovořit a krize v roce 2008 až 2009 způsobila těmto společnostem velké potíže. Dalším bodem, který mohl zajistit Škodě Auto pozitivní vývoj, byla použitá metoda privatizace. K úspěchu Škody Auto mohla také napomoci povaha trhu s osobními automobily.

Škodě Auto se dostává značné podpory koncernu Volkswagen a podařilo se jí tak z velké části překonat negativní vliv ekonomické a finanční krize z přelomu let 2008 a 2009. Zatímco světový trh

²⁴ Škoda Auto: Výroční zpráva 2010 Škoda Auto a. s. 2011. [online] [cit. 5. srpna 2012]. Dostupné na: http://www.skoda-auto.cz/company/CZE/Documents/Pro_investory/Vyrocní_zpravy/SkodaAuto_AnnualReport_2010_CZ.pdf.

→ v roce 2011 vzrostl o 5,1 %, zlepšila se Škoda o nadprůměrných 15,3 %. Automobilce se dařilo ve všech regionech světa zvýšit počet dodávek zákazníkům.

Na rozdíl od úspěšné transformace výroby osobních automobilů se transformace nepodařila u nákladních automobilů, ať již šlo o značku Tatra, Liaz, či Avia, kdy v době socialismu vyráběla Tatra s 16 000 zaměstnanci 15 000 vozů ročně, Liaz např. v roce 1975 zaměstnával 11 000 pracovníků a vyráběl 13 600 vozů ročně. Nákladních automobilů Tatra či Avia se vyrábí v současnosti jen minimální množství, značka nákladních vozů Praga zmizela z české výroby již v roce 2003.

Průmysl nákladních automobilů byl ještě více izolován od západu než výroba osobních vozů. Většina vyrobených vozů se dříve exportovala do zemí RVHP — SSSR, Polska, NDR a Bulharska. Po revoluci došlo ke ztrátě většiny dosavadních trhů a nepodařilo se získat zahraniční kapitál pro přímý prodej. Nákladní automobily byly privatizovány formou kuponové privatizace, přičemž nový management se nedokázal vyrovnat s reorientací na západní trh, s liberalizací trhu a cen.

Lze konstatovat, že ve výrobě nákladních automobilů došlo k oddělení neúspěšných a neefektivních firem od těch kvalitních, které si dokážou poradit s konkurencí ze západních trhů a Číny. V konkurenci obstáli jen ti nejsilnější. Zánik některých firem, vyrábějících nákladní automobily nelze považovat za neúspěch, došlo jen k zefektivnění celého trhu.

3. Závěr

Práce se zabývá tématem transformace automobilového průmyslu na území České republiky, kdy

docházelo ke změnám státních podniků ve společnosti soukromé. Privatizaci bylo nutné provést co nejrychleji a nejúspěšněji, aby mohl být dokončen celý proces transformace z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Liberalizace cen a otevření ekonomiky zapříčinilo pokles ve výkonu ekonomiky. Celá ekonomika se ocitla pod tlakem konkurence ze strany západních vyvinutých zemí a zároveň trpěla poklesem poptávky z původních zemí východního bloku. Bylo nutné investovat do inovací a podpořit vstup zahraničního kapitálu do původních státních společností tak, aby si udržely svou konkurenceschopnost i ve volném tržním prostředí. Rozhodnutí prodat Škodu Auto koncernu Volkswagen lze hodnotit nyní s odstupem 20 let pozitivně. Společnost Volkswagen přinesla do společnosti Škoda Auto kvalitní standardy, rozšířila dodavatelsko-odběratelský řetězec a rozšířila portfolio nabízených vozů pod značkou Škoda. Původní ztráta Škody Auto z roku 1991 se přeměnila v konstantní rostoucí zisk, společnost přispívá velkou měrou k českému HDP (7 procenty) a růstu zaměstnanosti. Konkrétně transformace výroby osobních automobilů byla zdařilá, to samé se bohužel nedá říci o výrobě nákladních automobilů, kdy většina z původních značek zkrachovala, či vyrábí jen velmi omezené množství automobilů za rok.

V době transformace, vzhledem k potřebné rychlosti jejího průběhu, nemohla být všechna politická rozhodnutí jednoznačně zcela správná. Nikdo nedokázal v té době určit, jaké negativní či pozitivní dopady mohou mít jednotlivá rozhodnutí. Náš postup transformace může však být poučením pro další země, které před tímto rozhodnutím teprve stojí.

LITERATURA A PRAMENY

1. JEŽEK, T.: *Zrození ze zkumavky. Svědectví o české privatizaci 1990-1997*. 1. vydání. Praha : Prostor, 2007, 224 s., ISBN 978-80-7260-183-7
2. JEŽEK, T.: *Privatizace české ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky*. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Oeconomica, 2006, 142 s., ISBN 80-245-1069-3
3. KLAUS, V.: Patnáct let od zahájení ekonomické transformace. In: *Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi*. 1. vydání. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 180 s., ISBN 80-86547-52-3

4. KLAUS, V.: *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů*. 1. vydání. Praha : Management Press, 1995, 179 s., ISBN 80-85943-05-0
5. LOUŽEK, M.: Nazrál čas pro vyvážené hodnocení české privatizace? In: *Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi*. 1. vydání. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 180 s., ISBN 80-86547-52-3
6. TOUŠEK, V., VANČURA, M., VITURKA, M.: Geographical Aspects of Industrial Transformation in the Czech Republic. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 2000, roč. 105, č. 2, s. 155–165, ISSN 1212-0014
7. TRÍSKA, D.: Privatizace při zakládání kapitalismu v ČR. In: *Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi*. 1. vydání. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 180 s., ISBN 80-86547-52-3
8. TRÍSKA, D.: Dvacet let od zahájení velké privatizace. *Newsletter Centra pro ekonomiku a politiku*, říjen 2011
9. ČTK: *Příjem domácností zaměstnanců loni poprvé od roku 1993 klesl*. 2012. [online] [cit. 1. srpna 2012]. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/ekonomika/274924-prijem-domacnosti-zamestnancu-loni-poprve-od-roku-1993-klesl.html>
10. ČTK: *Před dvaceti lety začala kuponová privatizace*. 2011. [online] [cit. 22. srpna 2012]. Dostupné na: http://ekonomika.idnes.cz/pred-dvaceti-lety-zacala-kuponova-privatizace-podivejte-se-p4z-/ekonomika.aspx?c=A111031_111505_ekonomika_vem
11. JAKLÍN, J.: *Transformace ekonomiky – 15 let poté*. 2005. [online] [cit. 10. prosince 2012]. Dostupné na: <http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jj-transformace>
12. KLAUS, V., TRÍSKA, D.: *Polemika se Svetozarem Pejovichem o transformační, tedy neklasické privatizaci*. 2006. [online] [cit. 2. srpna 2012]. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/1292>
13. ŠKODA AUTO: *Výroční zpráva 2010 Škoda Auto a. s.* 2011. [online] [cit. 5. srpna 2012]. Dostupné na: http://www.skoda-auto.cz/company/CZE/Documents/Pro_investory/Vyrocní_zpravy/SkodaAuto_AnnualReport_2010_CZ.pdf
14. VLÁDA ČR: *Usnesení vlády České republiky ze dne 6. prosince 1995 č. 708*. 1995. [online] [cit. 16. října 2012]. Dostupné na: http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&1995&12-06
15. VLÁDA ČR: *Usnesení vlády České republiky ze dne 13. srpna 1997 č. 485*. 1997. [online] [cit. 16. října 2012]. Dostupné na: http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/34254E0092EB10D9C12571B60070AA97
16. VLÁDA ČR: *Usnesení vlády České republiky ze dne 14. prosince 1994 č. 710*. 1994. [online] [cit. 16. října 2012]. Dostupné na: http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/B97A3CD1D7DC3E0CC12571B6006CDF66
17. NACHTMANN, L.: *EOH – Archiv společnosti Škoda Auto*. Mladá Boleslav, 4. 10. 2012, osobní komunikace

KLÍČOVÁ SLOVA

automobilový průmysl, transformace, privatizace, AZNP Mladá Boleslav, Škoda Auto

Transformation of automotive industry

ABSTRACT

The goal of this work is to introduce readers to the process of transformation of automotive industry in the territory of today's Czech Republic. The work presents the general situation of transformation and compares →

- *the methods of privatization used in different European countries. The second chapter analyses the transformation of automotive industry in the 1990s in the Czech Republic. The emphasis is placed on the joint venture of Škoda Auto and Volkswagen in 1991. This cooperation led to successful development of automotive industry till today's date, more than twenty years after the transformation.*

KEYWORDS

automotive industry, transformation, privatization, AZNP Mladá Boleslav, Škoda Auto

JEL CLASSIFICATION

L60, L62

Hospodářská spolupráce SRN a NDR: *Conditio sine qua non* sjednocení, či pouhá platforma pro dialog?

► PhDr. Ing. Martin Janíčko, Ph.D., doc. Ing. Pavel Janíčko, CSc. » Bankovní institut vysoká škola¹

* 1. Úvod

Cílem statí je pojednání o charakteru ekonomické spolupráce Spolkové republiky Německo (SRN) a Německé demokratické republiky (NDR) především v 80. letech 20. století, a to zejména v souvislosti s jejich budoucím sjednocením. Lze konstatovat, že v konečném důsledku proběhlo toto sjednocení – i přes značné problémy v jeho začátcích – relativně úspěšně (alespoň pokud vezmeme v úvahu potíže ostatních tzv. postkomunistických zemí v průběhu jejich vlastní transformace) a jeho krátkodobé i dlouhodobé ekonomické náklady byly poměrně vyvážené. Ačkoli předešlé tvrzení nemusí být stoprocentně platné, pokud výrazně zohledníme existující rozdíly mezi západními a východními spolkovými zeměmi, většina současné literatury se s ním ztotožňuje. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že si stať neklade za cíl analyzovat všechny vlivy, které hrály ve sjednocovacím procesu roli, a od nichž nelze při nejlepší vůli abstrahovat. Těmi bezesporu jsou mj. převzetí hospodářského a sociálního systému Spolkové republiky novými spolkovými zeměmi, finanční transfery ze západního Německa do východního, nebo např. skutečnost, že se východní země hned staly součástí Evropského společenství.

Spolková republika a její sesterský socialistický soused, jejichž vztah bylo možno vnímat mimo jiné také jako určitý „lakmusový papírek“ vztahů mezi tzv. Západem a tzv. Východem, udržovaly hospodářské vztahy i v období výrazného útlumu jejich vztahů „čistě“ diplomatických, resp. obecněji řečeno „čistě“ politických. Jak významnou roli ovšem tyto vztahy určovaly v realitě; zda šlo o určitou platformu pro dialog, či přímo jednu z „podmínek“ budoucího sjednocovacího procesu, to je otázka, již se také zabývá tento příspěvek. Ačkoli není možné v rámci daného rozsahu popsat celý vzorec ekonomických vztahů mezi SRN a NDR v 70. a 80. letech 20. století, i jen nastínění problematiky rozdílnosti struktury daných ekonomik, a z ní vyplývající struktury a intenzity vzájemných vztahů, může být jistě velice zajímavé. Je tomu i z toho důvodu, že k danému tématu příliš explikativní literatury neexistuje, příp. není tolik dostupná širší ani odbornější veřejnosti. Německo-německé hospodářské vztahy jsou ovšem samozřejmě zmiňovány v obecněji zaměřených publikacích např. k historii Německa apod.

Důvodů, proč lze tento stav pozorovat, je několik; tím primárním by mohl být fakt, že nikdo nepřipisuje německo-německým hospodářským vztahům zásadnější důležitost, tedy alespoň nad

¹ Stať spadá do cyklu vědeckých projektů Bankovního institutu vysoké školy (BIVŠ) pro rok 2014 a její vytvoření bylo podpořeno prostředky poskytnutými v rámci tohoto cyklu. E-mail: martin.janicko@moodys.com; janicko.pavel@cmkos.cz.

→ rámeček pouhých statistických údajů a tezí o obecné prospěšnosti mezinárodního obchodu, bez ohledu na příslušnosti k rozdílným ideologickým bázím. Přesto bychom zde rádi některé autory, podobným tématem se zabývající, zmínili. V první řadě Nielse Myginda, dánského ekonoma, jenž se obecněji zabývá ekonomikami v průběhu transformace a jejich předtransformačními podmínkami (*Ten Years of Transition from Plan to Market*, 2000), dále Karla Maie, německého statistika a ekonoma, zabývajícího se rozdílným vývojem ekonomik NDR a SRN v letech 1950 až 1989 (*DDR-BRD im ökonomisch-statistischen Vergleich 1950 bis 1989*, 2009) a také ekonomikou NDR samostatně (*War die DDR bankrott und total marode?*, 2006). V poněkud obecnější rovině lze jistě zmínit i Hanse Georga Lehmana, podrobněji zkoumajícího vztahy mezi SRN a NDR v ekonomické, sociální, politické i kulturní dimenzi (*Deutschland-Chronik 1945 bis 2000*, 2002) a podobně taktéž Hermanna Webera, který zase naopak zpracoval unikátní a velice ucelené dílo pod názvem *Geschichte der DDR* s posledním vydáním v roce 2004.

Všechny výše uvedené příspěvky k tomuto tématu slouží taktéž jako jistá primární inspirace této stati, přičemž v roli zdrojů jsou doplněny i o jistý pohled „zvenčí“, zejména zdroji anglosaskými a francouzskými. V českém, potažmo československém prostředí, nebylo bohužel této oblasti věnováno příliš prostoru, a pokud již ano, nelze dané zdroje považovat za přesvědčivě relevantní zejména vlivem jejich příliš jednoznačného ideologického zabarvení v duchu reálného socialismu.

2. Historické pozadí

Není žádnou historickou kontroverzí, že Německá demokratická republika vznikla v kontextu výsledků 2. světové války, a to původně ze sovětské oku-

pační zóny, která se v této oblasti ustavila. Její vznik se datuje k 7. 10. 1949, ačkoliv některými subjekty nebyla jako samostatný stát uznána nikdy (zejména pravíciové západoněmečtí politici považovali NDR za skutečně čistě „východní Německo“, pouze dočasně pod správou sovětské okupační autority²). V tomto duchu byla v roce 1955 vyhlášena i tzv. Hallsteinova doktrína, která kodifikovala nenavazování, resp. přerušování, styků SRN se všemi zeměmi, které NDR uznaly. Samotná SRN upustila postupně od této doktríny až v 70. letech, přičemž NDR uznala teprve 21. 12. 1972.³

NDR přejala marxisticko-leninskou doktrínu po vzoru Sovětského svazu (SSSR) prakticky se všemi jejími základními atributy, přičemž zemi vládla Sjednocená socialistická strana Německa,⁴ která vznikla sloučením Komunistické strany Německa a německé sociální demokracie v SOZ v roce 1946. NDR byla již jako SOZ prakticky ihned po skončení války postupně „integrována“ do východního hospodářského bloku – v září roku 1950 se stala členem Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a následně pak i podepsala dohody o vědeckotechnické spolupráci prakticky se všemi jejími členy (1950–1951). I tato skutečnost nakonec vedla k tomu, že v období mezi léty 1950–1955 se zvýšil obrat zahraničního obchodu s těmito státy přibližně trojnásobně (Weber, 2003). Tato první, a zároveň velice rychlá integrační fáze, měla za následek, že východnímu bloku připadalo v daném období 75 % objemu zahraničního obchodu NDR, kteréžto číslo se mělo postupem času snižovat (viz dále). I přes události typu Korejská válka nebo násilné potlačení demonstrací ve východním Německu v roce 1953 zároveň ovšem došlo ve stejném období ke zdvojnásobení obratu tzv. vnitroněmeckého obchodu (Gey, 2005).⁵

Nový stát ovšem také rychle přejal principy plánovaného hospodářství po vzoru zavedenějších

² Sovětská okupační zóna; SOZ. Za toto si pak od východoněmeckých politiků častokrát vysloužili přívlastek „arcireakcionáři“ či „ultrareakcionáři“.

³ Ačkoliv názny uvolnění doktríny nastaly již v polovině let šedesátých.

⁴ Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, neboli SED.

⁵ Nutno podotknout, že ovšem ke zdvojnásobení došlo z velice nízké báze.

socialistických států. Již v roce 1951 byla vyhlášená první pětiletka, v jejímž rámci měla být např. průmyslová výroba navýšena o 190 % oproti roku 1950. Takovéto navýšení bylo zároveň dvoustupňovým oproti roku 1936 (Weber, 2004). Na druhou stranu se symptomatičtým ukázal fakt, že i při dosahování určitého ekonomického růstu nedocházelo k proporcionálnímu zvyšování životní

ci ani znárodnování v takovém rozsahu jako v ostatních státech východního bloku,⁸ podíl tzv. národních podniků (Volkseigener Betrieb, VEB) rostl natolik, že již v roce 1953 zaměstnávaly 1,7 milionu zaměstnanců v celé NDR, když počet obyvatel NDR se v této době pohyboval okolo 15 milionů (Weber, 2004). „Budování socialismu“ tak dostalo analogické kontury, jako tomu bylo např. i v sou-

Vzorec německo-německých obchodních a investičních vztahů se odehrával zejména v oblasti výměny přidané hodnoty: zatímco NDR vyvážela převážně průmyslové zboží, mezivýrobu a strojírenské výrobky, SRN naopak byla schopna vyvážet statky vysoké kvality, navíc s vysokou přidanou hodnotou. Toto bylo mj. umožněno také otevřeností SRN vůči zahraničnímu soukromému kapitálu. Otevřenost NDR vůči zahraničnímu kapitálu byla prakticky nulová, vyjma některých bilaterálních smluv se SSSR, na jejichž základě fungovala výměna.

úrovně obyvatelstva, a to zejména z důvodu výrazné orientace na výrobky čistě průmyslového charakteru (zejména z oblasti těžkého průmyslu), na úkor zboží charakteru „čistě“ spotřebního. Ve stejném období ovšem Spolková republika dosahovala hospodářského růstu podstatně rychlejšího.⁶

Obecně lze ovšem zřejmě postulovat, že NDR prakticky po celou dobu své relativně krátké existence, tedy mezi léty 1949 a 1990, představovala zejména spolu s Československem a potažmo i Kádárovským Maďarskem jistou „výkladní skříň“ socialistického bloku. Bylo tomu tak zejména proto, že si udržovala relativně vysokou ekonomickou úroveň v rámci všech socialistických zemí, ale také z toho důvodu, že zároveň po vzoru jejích východních sousedů dokázaly její hospodářsko-politické autority do značné míry nivelizovat⁷ distribuci důchodu podstatě v celé její společnosti. Ačkoli v zemi nejdříve nedocházelo ke kolektiviza-

sedním Československu. Je velice zajímavé a do jisté míry i symptomatičtější, že v předvečer sjednocení německých států byl podíl státního sektoru v NDR na 95 % a podíl soukromého pouze 3%. Striktnost a jednotvárnost státního vlastnictví zde byla paradoxně nakonec tedy jedna z nejvyšších ze všech států RVHP.

Teoretický pohled na hospodářství jako celek, jeho fungování a účel (a potažmo i hospodářskou politiku) se tehdy mezi dvěma německými státy diametrálně lišil. Zatímco v NDR byla doktrína marxismu-leninismu prosazována (jakkoli s jistými nuancemi) až do jejího zániku, sousední SRN si v tomto ohledu prošlo určitou evolucí: částečně v rámci poválečné vlny hospodářské etatizace rozvinuli tamní ekonomové paradigma tzv. sociálně-tržního hospodářství, neboli řádu (tzv. ordoliberalismus), a dokázali své myšlenky uplatnit i v praxi hospodářské politiky. Unikum tohoto systému spo-

⁶ Důvody, proč tomu tak bylo, nejsou předmětem tohoto příspěvku.

⁷ Tehdejší jazykem bychom patrně řekli „přizpůsobit úroveň příjmů skutečnému pracovnímu aj. ekonomickému výkonu a odstranit parazitní typy důchodů“.

⁸ Zejména z toho důvodu, že kolektivní a jiné než čistě soukromé vlastnictví bylo již do značné míry proponováno nacistickým režimem.

čivalo zejména v jeho aplikaci na německé hospodářství a také v jeho relativně respektovaných úspěších (např. Erhardova hospodářská politika). Tato doktrína měla své místo na výsluní prakticky až do 80. let, kdy došlo v globálním duchu k celkové ekonomické liberalizaci (jakkoli v mnohem nižší intenzitě, než tomu bylo v anglosaských zemích). Hlavní rysy ordoliberalismu lze shrnout jako 1) princip konkurence, 2) fungující měnový systém a 3) sociální řád. Tento směr se navíc odkazoval na individuální principy osobnosti (individuality), solidarity a subsidiarity. Ve svém důsledku ovšem nakonec ordoliberalismus vedl, jakkoli pro někoho do jisté míry paradoxně, k vytvoření tzv. německého státu blahobytu (Goldschmidt, Wohlgemuth, eds., 2008).

I přes zásadní ideologické rozdíly mezi německými státy ovšem nadále existovala obchodní výměna, která ač pomalou, měla v absolutním měřítku vzrůstající tendenci. Tedy ani v 50., ani v 60. letech „...události jako (...) vstup vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968, na němž se podílely také vojenské jednotky NDR, nebo výstavba Berlínské zdi v roce 1961, nemohly vnitroněmecké hospodářské vztahy dlouhodoběji poškodit.“ (Gey, 2005) Ačkoli podle Nakatha (1993) byly roky 1960 a 1961 pravděpodobně nejtěžší zkouškou pro vnitroněmecké hospodářské vztahy v celé jejich existenci, obchodní výměna zájmena u dlouhodobých kontraktů, jakož i v sousedících oblastech, se ukázala být na politickém dění poměrně autonomní.⁹

3. Německo-německé ekonomické vztahy v 70. a 80. letech 20. století

Ačkoli bylo po vzoru SSSR a ČSSR i v NDR vyhlášen cíl přechodu k rozvinuté socialistické společnosti, což by v tehdejší rétorice znamenalo podmínku nastolení komunistického uspořádání,¹⁰

situace ve východoněmecké ekonomice se naopak začala zhoršovat. Extenzivní růst hospodářství, typický zejména pro léta poválečné obnovy, se zpomalil poměrně brzy, neboť došlo k opětovnému nasycení a rozvinutí výrobních kapacit. Z mnoha důvodů pak nebyla NDR schopna konkurovat svěmu německému sousedovi v podstatě v žádném z produktivních hledisek.

Neschopnost transformace na intenzivní hospodářský růst byla dobově typická v podstatě pro všechny centrálně plánované ekonomiky, ovšem NDR byla v tomto ohledu až přespříliš citlivým tématem. Neustálé srovnávání SRN a NDR nebylo vládnoucímu režimu příjemné, neboť z velice podobných vstupních hospodářských podmínek (pokud se jedná o vytvořenou produkci na obyvatele) se SRN dostala výrazněji před NDR již v 50. letech. Pravdou ovšem je, že některé charakteristiky měla NDR mírně nepříznivější (např. válkou více poničená výrobní zařízení a infrastruktura¹¹), obecně ovšem ve vybavení fyzickým kapitálem nebyl zásadní rozdíl.

Následné ropné šoky, které byly charakteristické pro polovinu 70. let 20. století, zasáhly sice primárně státy kapitalistické, nicméně ani NDR nezůstala ušetřena, a to zejména v důsledku její výrazné závislosti na dovozu primárních surovin. SSSR byl totiž – paradoxně motivován veskrze tržními faktory – nucen zvýšit cenu svých surovin, které vyvážel do celého tehdejšího socialistického bloku. Pro zajímavost lze uvést, že z hlediska primárních surovin dovážela NDR ze Sovětského svazu zemní plyn, pokrývající její národní spotřebu z dnešních hledisek těžko uvěřitelných 100 %, dále ropu (pokrývající až 90 %) a další primární suroviny, typu dřeva či bazálních nerostů (Weber, 2004).

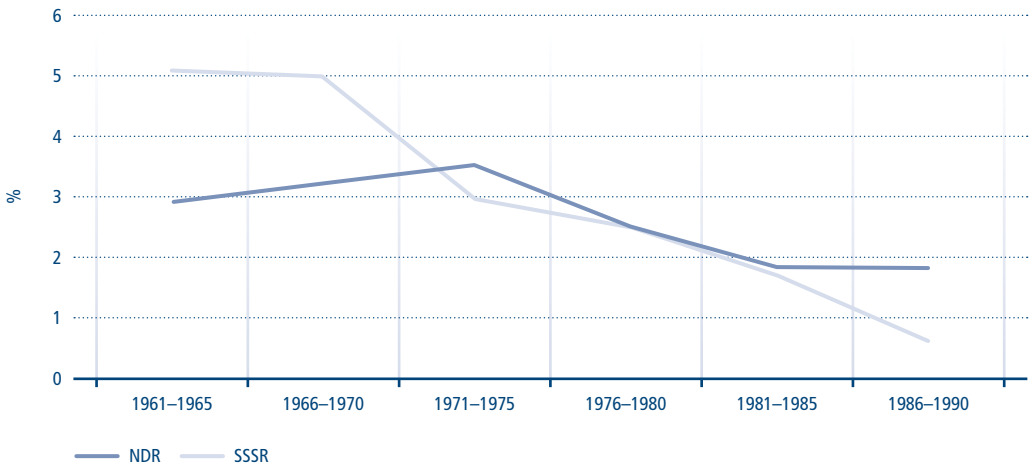
Ačkoliv tedy ekonomika NDR stále vykazovala, a to i podle západních zdrojů, růstové tendence, její výkonnost výrazně decelerovala.¹² Navíc nadá-

⁹ Srov. s Maier, Maier, 1989.

¹⁰ Aneb podle upravené marxistické definice „každému podle jeho potřeb“.

¹¹ Určitou roli mohly hrát i větší množství demontáží a odvozů německých zařízení ze sovětské zóny v porovnání s ostatními.

¹² I z tohoto důvodu byla NDR schopna udržovat financování sociální politiky pouze díky zadlužování, privilegovaného vývozu do východního bloku a odběrem surovin ze SSSR za jejich nižší než tržní cenu.

Graf č. 1 » Vývoj růstu HDP v NDR a SSSR v letech 1961–1990 (průměr meziročních odhadů, v %, s. c.)

Pramen: Vlastní zpracování na základě Mygind, 2003

le existoval problém mezi tzv. výrobou pro výrobu (tedy výroba, která sama sebe financovala) a typicky výrobou pro „blahobyt“ obyvatel. Také zde proto došlo k jevu známému pod názvem „měnový (monetární) převis“, tedy situaci, kdy jsou v držení obyvatelstva peněžní zůstatky, které ovšem není možno rozumným způsobem využít.

Když došlo v roce 1990 ke sjednocení Německa, hlavním ekonomickou výzvou bylo přeměnit nepřítomnou moderní hospodářství NDR podle obrazu tržního hospodářství SRN. Zdaleka nebyla přítomna debata o charakteru budoucího systému;¹³ jednoduše a prakticky i jednohlasně byl zvolen kapitalismus.¹⁴ Pravdou je, že západoněmecká ekonomika dosahovala před sjednocením opravdu velice výrazného ekonomického růstu; v letech 1980–1990 to bylo v průměru 4,2% ročně, což byl tehdy v kontextu celé Evropy naprosto nevídaný jev. Na druhou stranu, a bylo to tehdy jisté německé

specifikum, i u tohoto růstu přetrvávala relativně vysoká míra nezaměstnanosti, a to v průměru 8,2% (Gosselin, 2006).

Pokud jde o domácí produkt, odhady hovoří o tom, že v průběhu 80. let došlo k mírné konvergenci NDR k SRN, kdy v roce 1980 dosahovala NDR přibližně 14% domácí absorpce¹⁵ SRN, kdežto v roce 1989 to bylo již 15% (Mai, 2009). Připomeňme, že podíl obyvatelstva NDR na SRN dosahoval celkem konstantně přibližně 30%. Tento poměrně značný rozdíl (tedy dvojnásobný produkt na obyvatele v SRN) je dále umocněn faktem, že hrubé investice NDR byly relativně vůči domácí absorpci vyšší, než tomu bylo u SRN. Z tohoto důvodu byla soukromá spotřeba obyvatelstva takto dále snížena. NDR v době unifikace byla vystavena zejména potížím technologického charakteru a produktivity práce. Rigidita státního aparátu a vysoká míra státní ingerence měly za následek →

¹³ Dodejme ovšem, že počátku se počítalo s postupným spojením německých států během přibližně jedné dekády, v rámci níž by se systém nově nastavil. Ovšem silící proud emigrantů z východního Německa byl důvodem, proč se oba subjekty shodly na nutnosti rychlého řešení, což vedlo k přistoupení zemí bývalé NDR ke Spolkové republice a ne k vytvoření nového státu.

¹⁴ Dodejme, že se jednalo o kapitalismus „německého typu“, nikoliv o liberální variantu systému podobnou např. USA či jiným anglosaským oblastem.

¹⁵ Pojem domácí absorpce je konvenčně chápán jako produkt očištěný o příspěvek zahraničního obchodu.

→ i rigiditu hospodářství a neschopnost výrazné progrese. Vysoké zastoupení průmyslu bylo sice do určité míry pozitivním znakem, ovšem na druhou stranu intenzivní emigrace do SRN, která měla zejména intelektuální a velice výběrový ráz, připravovala NDR o značnou část růstového potenciálu.

Dalším problematickým bodem pak bylo zahraniční zadlužení, které svazovalo pozici NDR v zahraničně-ekonomických vztazích. Markantní bylo v tomto směru zejména zadlužení u západoevropských bank, které se v 80. letech pohybovalo okolo 5 mld. dolarů (Weber, 2004). Celkově však kleslo z původních 22 mld. DM v roce 1981 na pouhých 14,4 mld. DM v roce 1989, což bylo zejména důsledkem zlepšení zahraničně-ekonomické pozice vůči západoevropským zemím o přibližně 40 % (Mai, 2006). NDR vstupovala proto do sjednocovacího procesu v bezesporu méně výhodné pozici než její německý soused. Na druhou stranu mohla také hodně očekávat. Opačná byla logicky situace Spolkové republiky; vidina nutnosti sanace jejího východního souseda vyvolávala vlnu obav, jaké náklady bude třeba na tuto sanaci vynaložit.

Vzorec německo-německých obchodních a investičních vztahů se odehrával zejména v oblasti výměny přidané hodnoty: zatímco NDR vyvážela převážně průmyslové zboží, mezivýrobu a strojírenské výrobky, SRN naopak byla schopna vyvážet statky vysoké kvality, navíc s vysokou přidanou hodnotou. Toto bylo mj. umožněno také otevřeností SRN vůči zahraničnímu soukromému kapitálu. Otevřenost NDR vůči zahraničnímu kapitálu byla prakticky nulová, vyjma některých bilaterálních smluv se SSSR, na jejichž základě fungovala výměna.

Významným milníkem mezi sousedy bylo uzavření smlouvy o vzájemných vztazích v prosinci 1972 a její následný vstup v platnost dne 21. 6. 1973. Uzavírání smluv pak pokračovalo o rok později, kdy byly v prosinci roku 1974 uzavřeny doho-

dy týkající se vzájemných hospodářských a obchodních vztahů. Smlouvy byly zcela zásadního charakteru, neboť upravovaly vzájemné vztahy po zbytek existence obou států. Z hlediska NDR byl největším problémem nedostatek kvalitního spotřebního zboží, přičemž při srovnání s nabídkou spotřebního a průmyslového zboží v SRN nemohla NDR prakticky jakýmkoli způsobem konkurovat: jediné artikly, které lze označit za levnější při zachování stejné kvality, byly neobchodovatelné služby, typu čistírny oděvů, kadeřnictví, jízdné v dopravních prostředcích atp. (Weber, 2004). V tomto smyslu realizovala navíc NDR většinu svého obchodu se členy RVHP (až 66 %).¹⁶

V 80. letech pokračovalo zlepšování německo-německých vztahů, mj. se vstřícnou politikou SRN v oblasti financování východoněmeckého zahraničního dluhu. Jako příklady mohou sloužit zavedení letecké linky mezi Frankfurtem nad Mohanem a Lipskem, spolupráce německých mládežnických skupin či úlevy východoněmeckým důchodcům při nucené výměně deviz při cestách do SRN. To všechno, spolu s jistým mezinárodním tlakem (uznání NDR více než 130 státy světa) vedlo nakonec k několika bilaterálním politickým setkáním na nejvyšší úrovni (Weber, 2004). I přes ingerenci SSSR, který v této době stále považoval za nutné vměšovat se svému ideologickému spojenci do jeho vztahů, se německo-německé vztahy do značné míry normalizovaly, a to do té míry, že roku 1983 přijala NDR miliardový úvěr od SRN, který měl pomoci překlenout východoněmeckou devizovou nedostatečnost.¹⁷

Intenzivnější německo-německé vztahy lze vyzorovat i z obrovského nárůstu bilaterálního cestovního ruchu (tedy importů a exportů služeb z obou stran). Bezesporu se tento cestovní ruch odehrával zejména v oblasti rodinných záležitostí. Cynicky řečeno, došlo k nárůstu obchodní výměny v tomto směru o 3000 % mezi léty 1980 a 1987,¹⁸

¹⁶ Blíže k tomuto viz Lehman, 2000.

¹⁷ Plánu, který vyvolal obecnou senzací, se začalo také přezdívat „Kasse gegen Hoffnung“, neboli „peníze výměnou za naději“.

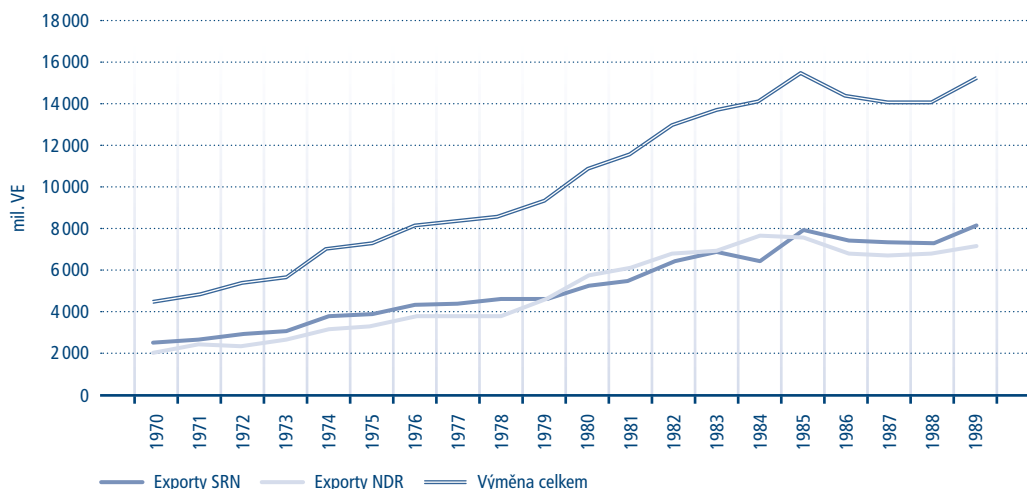
¹⁸ Blíže viz Mai, 2009.

což byl zcela ojedinělý úkaz jednoznačně poukazující na nový rozměr vzájemných vztahů. K typickému obchodu s turistickými službami, který samozřejmě měl v reálném vyjádření podstatně větší význam pro Německo západní než pro Německo východní (přibližně o 120%; Mai, 2009) zejména z důvodu podstatně větší kupní síly západoněmeckého obyvatelstva, se navíc přidávala tzv. ekonomická emigrace. Ekonomická emigrace, která je jakousi podmožinou celkové emigrace, byla výrazná zejména po faktickém rozdělení státu (což byl zřejmě i hlavní důvod stavby Berlínské zdi). Opětovný výrazný nárůst celkové emigrace z NDR do SRN byl zaznamenán právě v 80. letech, kdy od roku 1980 až 1989 emigrovalo celkově až 210 tis. východních Němců (podle Deutsch-deutsche Übersiedlungsstatistik 1961–1990, 2013). Ačkoli má ekonomická emigrace prakticky vždy výběrový charakter (tzn., že tendenci emigrovat mají obvyk-

le více výděleční a více vzdělaní lidé), v 80. letech se její výběrovost ovšem oslabovala.

K výraznému zvýšení vzájemného obchodu došlo mezi léty 1975 a 1989, a to až o 207% (Mai, 2009). S rostoucí otevřeností SRN, která byla mj. zapříčiněna zejména jejím fungováním v ES a naprosto unikátní konkurenceschopností jejích výrobků¹⁹ rostla recipročně i otevřenost NDR.²⁰ Jakkoli nemohla být řeč o přímých zahraničních investicích ani z jedné strany, bilaterální obchod a ekonomická emigrace toto manko alespoň do jisté míry smazávala. Ani vysoký nárůst obchodních vazeb ovšem neměnil příliš relace: nejvýznamnějším faktem je, že NDR realizovala s SRN v průměru pouze 1–2% ze své celkové obchodní výměny v letech 1980–1989, přičemž pro SRN platilo obráceně totéž. Dodejme, že SRN v tomto období realizovala pouze 3–4% své obchodní výměny se členy RVHP, kdežto se členy ES více než polovinu.²¹

Graf č. 2 » Vývoj obchodní výměny mezi SRN a NDR v letech 1970–1989, v mil. zúčtovací jednotky — Verrechnungseinheit (VE)

Pramen: Vlastní zpracování na základě Gey, 2005

¹⁹ Zde pouze připomeňme, že sjednocené Německo na bývalou SRN jednoznačně navázalo, když ještě do roku 2008 bylo v pozici největšího absolutního exportéra na světě; v roce 2009 bylo v této pozici vystřídáno Čínou.

²⁰ Mj. díky efektu tzv. zpětné poptávky.

²¹ Celou problematikou geografického rozdělení obchodu se zabývá velice detailně Schumacher, 1992.

Z hlediska struktury obchodu se nedělo nic překvapivého: NDR vyvážela do SRN zejména průmyslové výrobky se střední přidanou hodnotou, dále některé primární suroviny a v neposlední řadě také primární zemědělské produkty (Schumacher, 1992). Toto mj. odráželo relativně nízkou inovační aktivitu ve východním Německu, které tak nebylo s některými produkty v západním Německu prakticky vůbec konkurenceschopné. Při bližším pohledu na strukturu německo-německého obchodu lze proto zjistit, a opět nikoli překvapivě, že východoněmecké exporty byly často zaměřeny na jednodušší průmyslové zboží a chemikálie, které měly hrát roli mezivýroby či vybavení, kdežto typickým rysem exportů západoněmeckých byl jejich spotřební charakter. Toto samozřejmě výrazně koreponduje s celkovou strukturou obou ekonomik: průmysl s nižší přidanou hodnotou v NDR a vyspělé, na technologiích a inženýrství založené západoněmecké hospodářství. Podle uvedených charakteristik, včetně charakteristik relativního bohatství, bylo zcela evidentní, kdo bude později hrát významnější roli hospodářského sjednocení, jakož i kdo ponese většinu jeho nákladů.²²

V době sjednocení se ovšem nový stát musel tak jako tak v ekonomické rovině vyrovnávat s velice závažnými problémy, mezi něž lze zařadit např. problém s rozdílnou hodnotou západoněmecké a východoněmecké marky, rozdílné cenové hladiny (kdy zejména u neobchodovatelného zboží byla cenová hladina v NDR podstatně nižší než v SRN, což i zde poukazuje na vliv jejich bilaterální obchodní výměny) a v neposlední řadě pak velice rozdílnými produktivitami v průmyslu, resp. v zemědělství.

Jakkoli se nakonec nepotvrdily inflační obavy (zejména institucionální faktory zde hrály svou roli, spolu s obavou východních Němců z vysoké nezaměstnanosti), obrovské investice bylo nutné uskutečnit ve prospěch východoněmecké infrastruktury, která naprosto nesplňovala západoev-

ropské standardy. Restrukturalizace byla nakonec nutná poměrně v mnoha sektorech: NDR navyklá na systém plánovaného hospodářství, v němž se ceny i množství zboží a služeb určovaly z větší části administrativně, nebyla schopna okamžitě přijmout jiné principy existence. Transfery ze SRN ve prospěch NDR, stejně jako vysoká míra nezaměstnanosti ve východních, nově spolkových, zemích a nekonvertibilita východoněmecké marky tak jednoznačně představovaly hlavní ekonomické potíže unifikace (Harris, 1991).

Jak jsou v ekonomice důležité sentimenty, se jasně ukázalo vzápětí po sjednocení, kdy nově vzniklé Německo zaznamenalo nevídaný růst HDP ve výši 5,7 % (1990), respektive 5,1 % (1991). Toto bylo ovšem na dlouhou dobu zcela výjimečný stav a do dnešní doby neopakující se. Následující léta jsou charakterizována nízkým ekonomickým růstem (v průměru kolem 1,9 %) a vysokou mírou nezaměstnanosti zejména ve východních zemích (až k 19 %; Gosselin, 2006). Celkové hospodářské náklady německé reunifikace lze tak označit za poměrně významné, jakkoli lze donekonečna vést debatu o tom, které všechny náklady jí přiřadit. Nelze dostatečně abstrahovat od jednotlivých událostí a od jejich synergického efektu, a to včetně jeho pozitiv, neboť by to mělo za následek značnou redukci sociální reality, včetně zanedbání její komplexnosti.

4. Závěr

Německo se sjednotilo podle smlouvy o státní suverenitě a sjednocení Německa z 12. 9. 1990, přičemž již ale od 1. 7. 1990 začala fungovat měnová, hospodářská a sociální unie. Sjednocení zároveň znamenalo zánik práv 4 vítězných spojeneckých mocností z druhé světové války. K naprosto faktickému sjednocení došlo 3. 10. 1990 připojením NDR k SRN. Od tohoto bodu zažívá německá ekonomika zcela rozdílný vývoj, než zažívala před

²² Samozřejmě za předpokladu, že abstrahujeme od výrazně zvýšené nezaměstnanosti ve východních oblastech, která může být také považována za náklad sjednocení. Navíc její persistence do dnešních let ukazuje, že se jedná o náklad dlouhodobý.

ním: pro bývalou NDR se jedná o návrat k principům tržního hospodářství spolu s nutností přijímat zvýšené vyrovnávací dotace, naopak pro bývalou SRN znamenalo nové období nutnost přizpůsobit se svému méně vyspělému „sousedovi“ a obětovat část ze své ekonomické prosperity v jeho prospěch.

Bez vzájemných hospodářských vztahů v období existence železné opony by zřejmě problémy, kterými musel ve svých začátcích nový stát procházet, byly ještě výraznější a neodrazily by se pouze v nízkém hospodářském růstu, vyšší nezaměstnanosti a intenzivní infrastrukturní přeměně východních oblastí. Jisté ovšem na druhou stranu je, že se rozhodně o nutnou podmínku sjednocení nejednalo. Oba státy měly geografické těžiště ekonomických vztahů zcela jinde, rozhodně nikoliv tedy mezi sebou. A ačkoli byl jejich hospodářský vývoj výrazně odlišný po dobu jejich samostatné existence, lze tvrdit, že patrně netrval nato-

lik dlouho, aby mohl neslučitelné odlišnosti mezi nimi skutečně vytvořit.

Zároveň lze tvrdit, že existence obchodní výměny a ekonomická migrace (přesněji řečeno převážně emigrace z NDR) se stala postupem času natolik standardní, že v 80. letech byla nazývána jako typická platforma vzájemných vztahů. Jakkoli její intenzita nebyla příliš výrazná, omezená zejména rozdílným pohledem na ekonomiku, a tedy i hospodářskou politiku, a z ní vyplývajícím účel, který má sledovat. Obecně platí, že politická a ekonomická spolupráce jdou často ruku v ruce. V případě těchto dvou německých států ono toto platí zcela nepochybně pouze z části, nicméně i zde se nakonec ukázalo, že se jedná o výrazné vzájemné determinanty, minimálně ve smyslu platformy pro dialog. O tom, jak by se situace vyvíjela v případě, že by nakonec z jakéhokoli důvodu ke sjednocení nedošlo, se lze dnes již jen pouze dohadovat.

LITERATURA A PRAMENY

1. DEUTSCHE HISTORISCHE INSTITUT IN WASHINGTON: *Deutsch-deutsche Übersiedlungsstatistik (1961-1990)*. Washington: Deutsche Historische Institut, 2013. [cit. 2013-09-10]. http://germanhistory-docs.ghidc.org/sub_document.cfm?document_id=925&language=german
2. GEY, P.: *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik 1949-1989*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2005
3. GOLDSCHMIDT, N., WOHLGEMUTH, M. (eds.): *Grundtexte zur Freiburger Tradition der Ordnungsökonomik*. Tübingen: Walter Eucken Institut, 2008
4. GOSELIN, R.: *L'Allemagne réunifiée: réussite ou échec économique?* Québec: University of Sherbrook, 2006
5. HARRIS, C. D.: *Unification of Germany in 1990*. Chicago: University of Chicago, 1991
6. LEHMAN, H. G.: *Deutschland-Chronik 1945-2000*. Bonn: Bouvier, 2000
7. MAI, K.: *DDR-BRD im ökonomisch-statistischen Vergleich 1950 bis 1989*. Köln: Zentrums für Historische Sozialforschung, 2009
8. MAI, K.: *War die DDR bankrott und total marode? Fiktion und Wirklichkeit 1989*. Köln: Zentrums für Historische Sozialforschung, 2006
9. MAIER, H., MAIER, S.: *Innerdeutscher Handel zwischen Stagnation und Erneuerung*. Köln: Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialpolitik des Instituts der deutschen Wirtschaft, 1989
10. MYGIND, N.: *Ten Years of Transition from Plan to Market*. Copenhagen: CBS, 2000
11. NAKATH, D.: *Zur Geschichte der deutsch-deutschen Handelsbeziehungen. Die besondere Bedeutung der Krisenjahre 1960/61 für die Entwicklung des innerdeutschen Handels*. Berlin: Gesellschaftswissenschaftliches Forum e. V., 1993

- 12. SCHUMACHER, D.: *Lohnerhöhungen, internationale Wettbewerbsfähigkeit und Ostdeutschland*. Discussion Paper No. 52. Berlin: German Institute for Economic Research, 1992
- 13. WEBER, H.: *Geschichte der DDR*. Erfurtstadt: Area Verlag, 2004

KLÍČOVÁ SLOVA

sjednocení Německa, struktura ekonomiky, ordoliberalismus, Sjednocená socialistická strana Německa, Rada vzájemné hospodářské pomoci, Evropské společenství

Economic cooperation between West and East Germany: *Conditio sine qua non* of the unification, or a mere platform for dialogue?

ABSTRACT

The article deals with certain facets of economic relations between West and East Germany before their unification in 1990. The authors present several important facts and figures about how the platform for negotiations between the two states was built up, in what way their relations evolved even during the periods of imminent political drawbacks, and what were the key motivations and driving forces that kept them in motion. The main focus is put on the 1970s and 1980s, and demonstrates how two different economic systems were keeping substantial trade relations which helped them facilitate their unification, and thanks to which the transition of the East German economy turned out to be relatively smooth and flawless. The text thus eloquently illustrates how even seemingly insurmountable political and/or ideological barriers may finally not impede economic exchange in any disastrous manner. It also further supports the notion about how can at the same time economic and commercial relations serve political elites in maintaining certain level of political relations, despite often relatively unfavourable broader international context.

KEYWORDS

German unification, economic structure, Ordoliberalism, Socialist Unity Party of Germany, Comecon, European Community

JEL CLASSIFICATION

N14, O11, P10, P20, P33

Důchodový systém Číny a jeho reforma v důsledku populačního vývoje Číny

► Ing. Eliška Kačírková » Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze¹

* Čína je definována jako **rozvojová země**, přestože její růst převyšuje průměrný hospodářský růst zemí rozvinutých více než trojnásobně. Jak je toto možné? O klasifikaci zemí světa se pokouší vesměs všechny mezinárodní instituce, které při hodnocení vyspělosti zemí a jejich zařazení do skupiny zemí rozvojových a rozvinutých používají jiné metodiky a jiných kritérií. Například Mezinárodní měnový fond a Světová banka používají výhradně kritéria ekonomického, tedy podíl hrubého domácího produktu na obyvatele, respektive hrubého národního příjmu na obyvatele (HNP/obyvatele). Naopak OSN (UNCTAD) posuzuje země na základě nejrůznějších ekonomických, sociálních a politických kritérií. V rámci ekonomického kritéria je tedy kromě produktivity země posuzována země z hlediska indexu lidského rozvoje (HDI), který reflektuje vliv hospodářské výkonnosti země na společnost, na její životní úroveň, zdraví a gramotnost. Dále je často reflektována i míra industrializace země, která širokou kategorii rozvojových zemí dělí dále na země nejméně rozvinuté (tzv. LDCs) a země nově se industrializující.

Předkládaná stať si klade za cíl ověřit, zda je zařazení Číny mezi země rozvojové oprávněné, a to na základě analýzy výše zmiňovaných kritérií. Dále chce stať upozornit na populační tendence

Číny, které dnes odpovídají spíše charakteristikám zemí rozvinutých a na dopady populačního problému na sociální systém Číny, a to hlavně na systém důchodový. Zde v rámci komparativní studie stať uvádí srovnání důchodových systémů Číny a tří vybraných zemí EU. Tyto země byly vybrány tak, že Velká Británie představuje sociální model reziduální, Švédsko je zástupce modelu redistributivního a jako poslední byla vybrána Česká republika, jako zástupce postkomunistických států EU.

1. Analýza „rozvojovosti“ čínské ekonomiky

Jak již bylo zmíněno, klasifikace zemí z hlediska rozvojovosti či rozvinutosti země je podmíněna testem hospodářské vyspělosti země, tedy testem hrubého domácího produktu. Kritérium hrubého domácího produktu, respektive hrubého národního příjmu, jako výhradního kritéria pro klasifikaci zemí, používá Mezinárodní měnový fond a Světová banka. Pro ověření zařazení země do rozvojových zemí bude stať používat hranice příjmů stanovené Světovou bankou. Světová banka nepoužívá indikátoru HDP/obyvatele, ale hrubého národního příjmu na obyvatele (GNI/capita) a metodu výpočtu zvanou Atlas. Určující jsou však hranice hrubé- ➔

¹ Článek byl napsán v rámci projektu IGA č. 15/2013 „Vliv ekonomického rozvoje Číny na vybrané rozvojové a rozvinuté regiony“ Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze.

→ ho národního příjmu, které dělí země na 1) země s vysokým příjmem (12 616 USD a více), tj. rozvinuté země, 2) země se středním vyšším příjmem (4086–12615 USD), 3) země se středním nižším příjmem (1036–4085 USD) a 4) země s nízkým příjmem (1035 USD a méně), tedy rozvojové země.

Ačkoli se Čína svým hrubým národním příjmem nachází v kategorii zemí se středním vyšším příjmem, její rychlý hospodářský růst brzy povede k tomu, že bude zařazena mezi země rozvinuté. Ještě v roce 2005 byla Čína řazena do kategorie zemí se středním nižším příjmem. Během pouhých šesti let dokázala produkt na jednoho obyvatele navýšit na dvojnásobek (z cca 4100 USD na 8400 USD), což je neuvěřitelné i z toho hlediska, že se na tvorbě tohoto produktu podílelo především obyvatelstvo měst.

Dalším zmiňovaným kritériem je míra industrializace. Tabulka č. 1 dokazuje vysokou míru industrializace Číny, která se na tvorbě přidané hodnoty, tedy produktu Číny, podílí kolem čtyřiceti procent.

Již je jasné, že míra industrializace Číny a tvorba HDP (v absolutní hodnotě) jsou kritéria, která by Čínu řadila spíše mezi země rozvinuté. Pro kla-

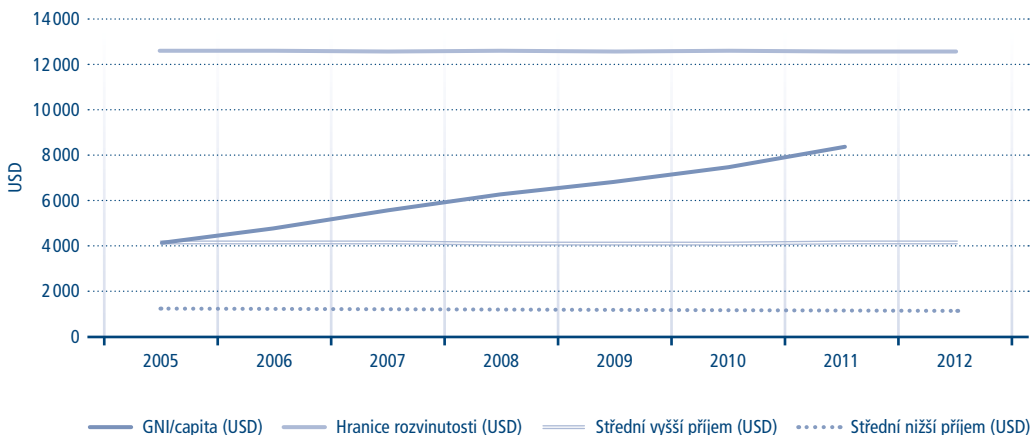
sifikaci zemí je však třeba tuto hodnotu HDP vyjádřit relativně, tedy vztáhnout tento údaj k obyvatelstvu země (HDP/obyvatele). Čína má však tak obrovský růst, že se i přes tento fakt mezi rozvinuté země brzy zařadí.

Posledním užívaným kritériem je Index lidského rozvoje (Human development index, HDI). Tento index kombinuje ekonomickou výkonnost země a její dopady na společnost, tedy kritéria ekonomická a sociální. Z pohledu sociálních je v indexu zohledňována například míra gramotnosti obyvatelstva prostřednictvím průměrné doby vzdělávání, zdraví obyvatelstva prostřednictvím délky dožití obyvatelstva a životní úroveň obyvatelstva.

Pokud je tento index velmi vysoký, pak jde o zemi rozvinutou, země rozvojové mají vysoký, střední a nízký index rozvoje. Jelikož má Čína HDI 0,699 (rok 2013), je z tohoto hlediska správně považována za zemi rozvojovou.

Dalšími sociálními charakteristikami, které jsou pro země rozvojové typické, je vysoká míra porodnosti, rychlý populační růst, rozložení populace ve prospěch mladého obyvatelstva, chudoba obyvatelstva, či nízká domácí spotřeba. Z těchto charak-

Graf č. 1 » Vývoj HNP/obyvatele Číny a hranice příjmů dle Světové banky

Pramen: OECD, Country statistical profile

Tabulka č. 1 » Podíl sektorů ekonomiky Číny na tvorbě přidané hodnoty (v %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
I. sektor	12,1	11,1	10,8	10,7	10,3	10,1	10,0	10,1
II. sektor	41,8	42,2	41,6	41,5	39,7	40,0	39,8	38,5
III. sektor	7,9	8,5	9,8	9,4	10,7	10,9	10,9	11,1

Pramen: OECD, Country statistical profile

Tabulka č. 2 » HDI a jeho složky

Index lidského rozvoje	HDI	Střední délka dožití (roky)	Průměrná doba trvání základní školní docházky (roky)	Očekávaná průměrná doba vzdělávání (roky)	Hrubý národní příjem na obyvatele (PPP USD, 2005)
Velmi vysoký	0,905	80,1	11,5	16,3	33 391
Vysoký	0,758	73,4	8,8	13,9	11 501
Střední	0,640	69,9	6,3	11,4	5 428
Nízký	0,466	59,1	4,2	8,5	1 633

Pramen: OSN, Human development report 2013

teristik se stať zaměřuje na populační tendence v Číně. I z tohoto hlediska Čína přestává dostávat svému zařazení mezi země rozvojové a začínají se zde projevovat problémy zemí rozvojových, jako je stárnutí populace a nízká porodnost. Právě tendence ve vývoji populace Číny jsou hlavním důvodem, proč země nikdy nedosáhne takového produktu, který by ji zařadil mezi země rozvinuté. Siri Tellierová, představitelka OSN, která se zabývá problematikou populace v Číně, varuje, že „Čína zestárne dříve, než zbohatne“ (Stárová, 2006). Z grafu č. 2 je patrné, že populační růst Číny se zpomaluje (viz také tabulka č. 3).

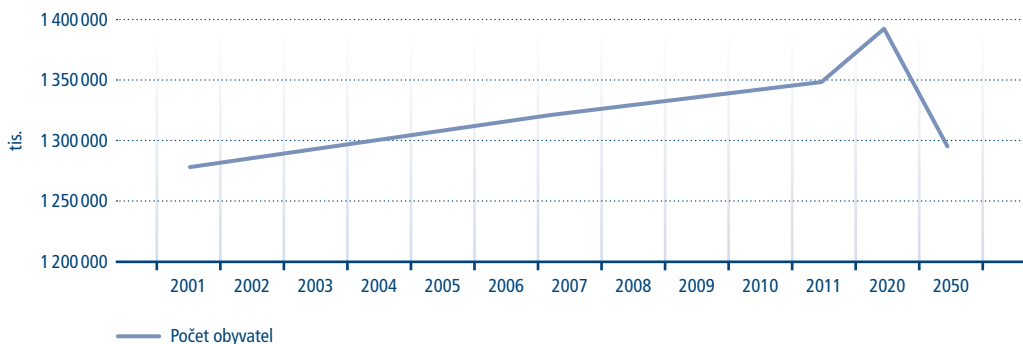
Problém nízkého populačního růstu zapříčinila především populační politika Číny, známá též jako „politika jednoho dítěte“. Ta byla zavedena po pádu komunistického režimu vedeného Mao Ce-tungem. Během jeho vlády byla populace a její růst považována za nejdůležitější determinant růstu hospodářství. Jen mezi lety 1949 a 1976 vzrostla čínská populace o téměř na dvojnásobek. Po smrti Mao Ce-tunga roku 1976 se k vládě dostalo reformované křídlo komunistické strany Číny, v čele

s Teng Siao-pchingem, které považovalo nekontrolovatelný populační růst za hrozbu a začalo plánovat novou populační politiku Číny. Politika jednoho dítěte byla uzákoněna roku 1979. Tato politika nebyla nikdy povinná, občané si mohli vybrat, zda ji budou dodržovat, ovšem velké množství podpor, ale i zdanění příjmů rodin bylo na tuto politiku vázáno a jedním dítětem podmíněno, proto se rodinám nevyplatilo politiku nedodržovat a mít více dětí. Politika byla více striktně dodržována ve městech, na venkově bylo povoleno mít děti více. Dalším faktem je, že v Číně je preferován spíše mužský potomek, a to z důvodu věna, které musí rodina nevěsty vyplatit rodině ženicha.

Ačkoli byla politika jednoho dítěte roku 2013 zrušena, s jejími následky se bude Čína potýkat minimálně následujících sto let, jelikož „k vyrovnání nějakého výkyvu dochází zpravidla až za 4 generace“ (Kotous, 2003).

Jde o takové následky, jako je nerovnoměrné rozložené obyvatelstvo, jak geograficky, tak genderově, a dále dochází v důsledku dlouhodobé snížené porodnosti k problematice stárnutí obyvatel

→ Graf č. 2 » Vývoj populace Číny a její predikce na roky 2020 a 2050 (v tisících)

Pramen: OECD

Tabulka č. 3 » Meziroční míra růstu populace Číny (v %)

	1997	1999	2001	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Míra růstu	0,96	0,84	0,69	0,58	0,54	0,53	0,52	0,51	0,50	0,48

Pramen: OECD

stva, tedy ke změně rozložení populačního stromu (viz graf č. 3).

Právě proces stárnutí obyvatelstva je hrozbou pro hospodářský růst Číny, stejně jako pro sociální aspekty čínského hospodářství, tedy pro jeho socioekonomický systém. „Rozsah a náplň sociální politiky musí respektovat různé okolnosti, z nichž nejvýznamnější jsou ekonomické možnosti a demografické procesy, které stanovují okruh osob využívajících sociálních výhod.“ (Kotous, 2003) Vývoj demografických ukazatelů a ekonomických veličin má hlavní vliv na sociální sféru, na míru sociálna a používané nástroje, které mají řešit sociální nerovnosti a retorze.

Z grafu č. 3 vyplývá, že již v roce 2010 byla největší část populace Číny v rozmezí 20 až 50 let. Tato část populace se postupně přesune do důchodového věku, a k největšímu zatížení sociálního systému Číny dojde za 30–40 let, tedy v roce 2050. Čínská vláda si uvědomila, že bude nutné přijmout

nápravná opatření a zavést reformy sociálního systému Číny. Kromě zrušení restrikcí porodnosti doplnila Čína svou rodinnou politiku, či populační politiku o nejrůznější nástroje podpory porodnosti, ale především adaptovala svůj sociální systém, především důchodový systém a systém sociální péče na populační změny. Následující text uvádí změny důchodového systému Číny po roce 2011, kdy byl v Číně přijat tzv. sociální zákon.

2. Reforma sociálního systému Číny

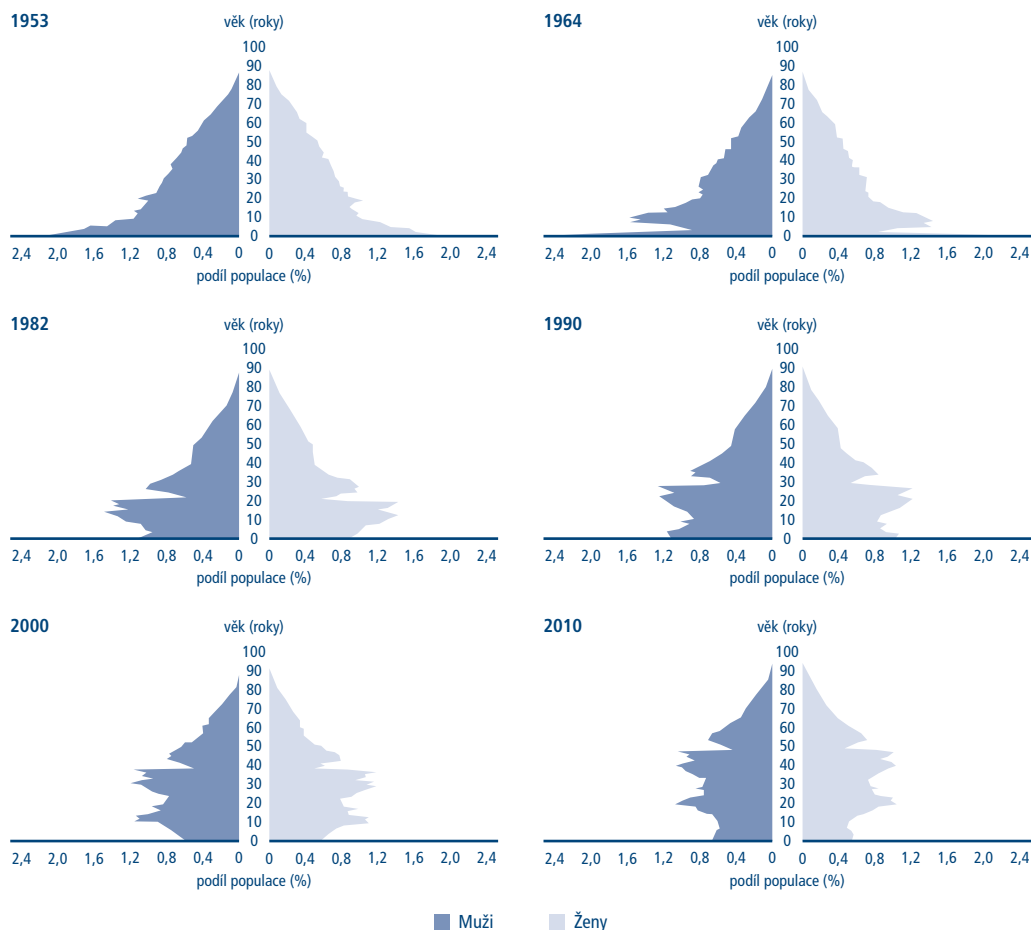
Jak již bylo řečeno, Čína přijala roku 2010 zákon o sociálním zabezpečení. Byl to první zákon, který zavedl **celostátní systém sociálního zabezpečení v Číně**. Tento zákon vstoupil v platnost 1. července roku 2011. V rámci příprav nového „Sociálního zákona“ došlo na úrovni EU a Číny k vytvoření projektu s názvem „EU-China Social Security Reform Co-operation Project“. Tento pětiletý mezivládní

projekt, který započal roku 2006, měl za cíl podpořit přechod k modernímu a udržitelnému systému sociálního zabezpečení v ČLR a především zavést takový systém sociálního zabezpečení, který by unifikoval všechny sociální systémy existující v jednotlivých provinciích země. V rámci tohoto projektu se jednou ročně pořádaly tzv. kulaté stoly, na kterých se scházeli vládní zástupci evropských zemí a ČLR. Cílem bylo předat zkušenosti se zavá-

děním systémů sociálního zabezpečení v zemích EU, představit politická doporučení EU, a především „rozšířit a posílit jednání mezi EU a Čínou o otázkách sociálního zabezpečení“ (Tisková zpráva MPSV, 2013).

Čína prostřednictvím účasti na „kulatých stolech“ chtěla získat jakýsi návod k dlouhodobě udržitelnému sociálnímu systému. Sama totiž neměla se systémy sociálního zabezpečení velké zkuše-

Graf č. 3 » Věková struktura obyvatelstva Číny, tzv. populační strom

Pramen: OECD report, The silver and white economy: The Chinese demographic challenge

nosti. Do roku 1978, kdy byla ekonomika centrálně plánovaná, poskytovaly veškeré sociální služby, podpory a výhody státní podniky. K těmto státním podnikům, označovaných jako „danwei“, neboli pracovní jednotka, byli obyvatelé Číny přiřazováni a pracovní místo tak měli zaručené doživotně. Tento pracovní vztah dostal označení „železná miska rýže“. Zaměstnanec nikdy nemohl být propuštěn (pouze v případě spáchání trestného činu) a za svou práci obdržel nejen mzdu, která tvořila zhruba polovinu odměny, ale i nejrůznější kupóny na služby, průmyslové produkty, ale i jídlo. Podnik za své zaměstnance odváděl i sociální a zdravotní pojištění a vyplácel jim nejrůznější dávky, jako je nemocenská, mateřská, porodné či pohřebné. Stejně tak byla podnikem vyplácena penze, pokud pracovník odešel do důchodu, a proto říkáme, že pracovníka podnik zabezpečil od kolébky až po hrob.

Zavedení tržního principu do ekonomiky po roce 1978 znamenalo pro podniky a jejich zaměstnance konec poskytování veškerých sociálních výhod a vyvolalo rozevírání příjmových nůžek, nárůstu počtu nezaměstnaných, ale i nastartování procesu stárnutí obyvatelstva, a to v důsledku již zmiňované řízené rodinné politiky (tzv. politiky jednoho dítěte). Čína si uvědomila, že je třeba zavést nový sociální systém, jenž by vyhovoval nejen tržnímu hospodářství, ale i důsledkům dlouholetého komunistického režimu s centrálně plánovanou ekonomikou, s centrálně a plošně poskytovanými sociálními výhodami. A kdo jiný, než právě postsocialistické evropské státy mohly Číně předat své zkušenosti se zaváděním sociálního systému v tržním hospodářství, v němž se odrážely následky více než 40 let komunistického režimu. Jedním z těchto států účastnících se kulatých stolů v rámci projektu „EU-China Social Security Reform Co-operation Project“ byla i Česká republika. Proto v následující kapitole bude jednou ze zemí v rámci komparace důchodového systému Číny.

3. Důchodový systém Číny

První normou upravující starobní penze v Číně byl zákon z roku 1951. Od té doby bylo přijato několik směrnic a nařízení (v letech 1978, 1995, 1997, 1999 a 2005). V roce 2009 byl zaveden penzijní systém pro venkovské obyvatelstvo a v roce 2011 byl v rámci nové právní úpravy sociálního zabezpečení přijat zákon o sociálním pojištění, který se snaží o unifikaci systému důchodového pojištění.

Ačkoli byla snaha o unifikaci systémů existujících na úrovni jednotlivých provincií, stále v Číně existují tři varianty důchodového pojištění:

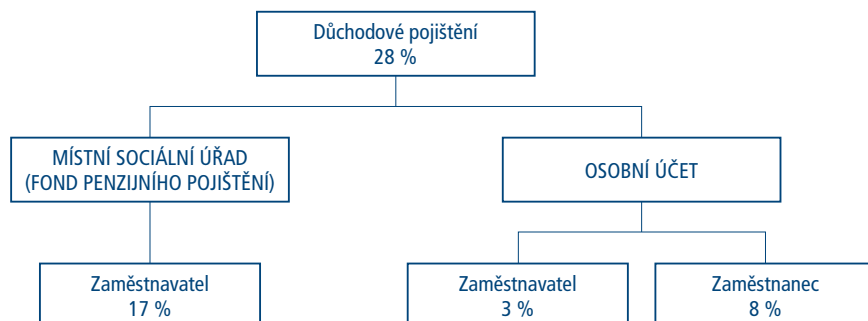
- 1) **Základní důchodové pojištění kombinované s osobními účty (Basic pension instance and mandatory individual account)** – toto pojištění je pro občany měst, jež jsou zaměstnanci, stejně tak pro osoby samostatně výdělečně činné.
- 2) **Důchodový systém pro venkovské obyvatelstvo a občany bez stálého příjmu (Pension schemes for rural and nonsalaried urban residents).**
- 3) **Zvláštní důchodový systém pro zaměstnance a členy vlády, komunistické strany a zaměstnance kulturních, vzdělávacích a výzkumných institucí.**

Důchodové pojištění je jedna z částí sociálního pojištění, které by mělo pokrýt 100 % obyvatelstva Číny. Bohužel ani dnes tomu tak není. Důvodem je existence státních podniků a pracovní vztahy obdobné těm, které existovaly před rokem 1978, nedostatečná aplikace zákona ve venkovských oblastech a dále velký počet obyvatel pracujících v tzv. neformálním sektoru.²

Financování systému je zajištěno odvody pojistného ze strany zaměstnavatele i zaměstnance. Nedochází však k odvodům do státního rozpočtu, tak jak to známe z většiny důchodových systémů evropských zemí, ale na osobní účty zaměstnance a dále do fondů, jež jsou vytvořeny

² Zaměstnanci v pracovních rezervách využívají sociální systém, nepřiznávají, že jsou zaměstnaní, dle nového smluvního principu zaměstnávání by tyto nároky a jistoty ztratily, proto jsou oficiálně raději v pracovních rezervách podniků. Dále nelegální přistěhovalci z vesnic, kteří nenabýlí oprávnění registrace dle „hukou“.

Schéma č. 1 » Odvody pojistného důchodového pojištění v rámci zaměstnaneckého poměru

Pramen: Vlastní tvorba na základě dat ISSA

k jednotlivým druhům pojištění místními sociálními úřady.

Pojištěné osoby neboli zaměstnanci odvádí na osobní účet 8 % svého hrubého výdělku. (Pro výpočet minimální výše pojistného se použije 60 % průměrné místní mzdy za předchozí rok. Maximální platba pojistného se rovná až 300 % průměrné místní mzdy.) **Zaměstnavatelé** v programu základního důchodového pojištění odvádí až 20 % svých mzdových nákladů. Výše odvodu pojistného se pohybuje rozdílně dle jednotlivých provincií.

V rámci jednoho zaměstnaneckého poměru je tedy celkem odvedeno 28 % ze mzdy, na osobní účet putuje 11 % a do fondu 17 %.

Osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ), neboli občané mimo zaměstnanecký poměr, osoby podnikající, odvádí v programu základního důchodového pojištění 12 % průměrné lokální mzdy, z toho 8 % putuje na jejich osobní účty, a zbytek, tedy 4 %, do společných fondů.

Pokud jde o **podmínky vzniku nároku na důchodové dávky**, u důchodového pojištění je snaha o větší zainteresovanost zaměstnance o účast v systému, proto se výše penze odvíjí od doby trvání účasti v systému pojištění, neboli od doby placení pojistného. Jelikož existují tři varianty důchodového pojištění, existují i rozdílné podmínky nároku na poskytování důchodových dávek dle jednotlivých variant pojištění:

- 1) **Základní důchodové pojištění kombinované s osobními účty (Basic pension instance and mandatory individual account):** Věk odchodu do důchodu je stanoven na 60 let (muži), 60 let (ženy „profesionálky“), 55 let (ženy neprofesně placené), 50 let (jiné kategorie žen). Minimální doba pojištění je však vždy 15 let. Specifické podmínky platí v případě, že byl daný zaměstnanec vystaven extrémně náročné a zdraví ohrožující práci. V tomto případě je jeho věk odchodu do důchodu stanoven na 55 let (muži) nebo 45 let (ženy). Minimální dobou pojištění zůstává stejná, tedy 15 let.

Pokud jde o možnost **předčasného odchodu do důchodu**, mohou muži odcházet do důchodu ve věku 50 let, ženy ve věku 45 let, avšak za dodržení minimální doby pojištění 10 let. Ve věku 55 let (muži) a 45 let (ženy) mohou po 8 až 10 letech účasti v systému pojištění odcházet občané, kteří byli zaměstnáni v extrémně náročné a zdraví ohrožující práci.

Pokud osoby nedosáhnou těchto 15 let účasti v systému pojištění v době, kdy mají dle věku odejít do důchodu, mohou pokračovat v odvedech pojistného, dokud těchto 15 let nedosáhnou, nebo pokud je to možné, přejdou do systému pro venkovské a dlouhodobě nezaměstnané obyvatelstvo měst. Pokud není dosaženo 15 let pojištění a pojištěný nadále nechce platit pojiš-

- tění, zaplatí jednorázové pojistné tak, aby splnil podmínky nároku na penzi v daném typu pojištění.
- 2) **Důchodový systém pro venkovské obyvatelstvo a občany bez stálého příjmu (Pension schemes for rural and nonsalaried urban residents):** Věk odchodu do důchodu je stanoven opět na 60 let, pojištěnec nesplní jiné podmínky pro přiznání nároků ze základního penzijního pojištění. Minimální doba pojištění je opět 15 let. Pokud osoby nedosáhnou těchto 15 let v době, kdy mají dle věku odejít do důchodu (60 let), mohou pokračovat v odvedech pojistného na osobní účet, dokud těchto 15 let nedosáhnou, nebo pokud je to možné, zaplatí jednorázové pojistné tak, aby dosáhli do systému pro venkovské a dlouhodobě nezaměstnané obyvatelstvo měst.

Nyní se podívejme na **výše dávek** neboli výši důchodů:

- 1) **Základní důchodové pojištění kombinované s osobními účty (Basic pension instance and mandatory individual account):** Penze je tvo-

řena dvěma složkami. Fixní složka je vyplácena z fondů důchodového pojištění, a to ve výši průměrné lokální mzdy za předchozí rok. Variabilní složku tvoří částka, která se odvíjí od měsíční průměrné mzdy, z níž se vypočítávají odvody pojistného vydělené dvěma. Výsledek je násoben 1 % za každý rok, v němž bylo pojistné placeno. Z osobního účtu je vyplácena měsíční dávka, která je vypočtená jako pojištěncovo odvedené pojistné plus úrok, děleno číslem, které vyjadřuje aktuální pojistně matematický rok. V roce 2012 toto číslo bylo 139. Matematicky pojistný rok je determinován pojištěncovo věkem odchodu do důchodu, průměrným věkem dožití a úrokovou mírou.

- 2) **Důchodový systém pro venkovské obyvatelstvo a občany bez stálého příjmu (Pension schemes for rural and nonsalaried urban residents):** V této variantě je důležité, že vyplácené důchody nejsou dotovány státem, jelikož nedocházelo k odvodům do společných fondů. Nevznikl zde proto nárok na příspěvky státu. Penze je vyplácena pouze z osobních účtů.

Tabulka č. 4 » Náhradový poměr v Číně v „městském systému“ / „venkovském systému“

Příjem (% průměrné národní mzdy)	50	100	150
Náhradový poměr (% průměrného příjmu před odchodem do důchodu)	97,9 / 78,5	77,9 / 61,0	71,2 / 55,2

Pramen: OECD, Pensions at a Glance 2013

Čína zavedla systém „osobních účtů“ a penzijních fondů, a to v každé provincii zvlášť. Občané státu si tak přímo spoří na vlastní důchody prostřednictvím osobních účtů a část odvádí do specializovaného fondu. Díky specializovanému fondu nedochází k odvodům pojistného do státního rozpočtu na principu neadresnosti, neboli neúčelovosti dávek a k zpětnému účelovému přerozdělování. Odpadají zde značné administrativní náklady. Podobným způsobem funguje důchodový systém Švédska, který je v Evropě považován za nejefektivnější především díky faktu, že je finančně zcela soběstačný (není součástí státního rozpočtu).

Přesto je stanovena minimální výše důchodu – 55 jüanů za měsíc. V některých oblastech výše důchodu roste s věkem důchodce.

V tabulce č. 4 je uveden tzv. náhradový poměr, který vypovídá o tom, jaké procento z průměrného příjmu dosahovaného během aktivního života pracovníka, bude vypláceno jako důchodová dávka. Tento náhradový poměr se odvíjí od míry účasti v systému důchodového pojištění, neboli od výše mzdy, respektive od výše odvodů pojistného.

Co se týče **organizace či administrativy systému důchodového pojištění** v Číně, zde je kompetentním orgánem Ministerstvo pro lidské zdroje a sociální zabezpečení, kde existuje oddělení důchodového pojištění, které vydává obecně závazná pravidla v daném segmentu sociálního pojištění a kontroluje jejich plnění.

Provinciální a místní úřady sociálního pojištění spravují fondy důchodového pojištění a osobní účty pojištěnců. Tyto „lokální“ fondy by měly být do roku 2015 konsolidovány Národním sociálním fondem. Peníze na osobních účtech jsou uloženy ve státem vlastněných bankách, nebo využity k nákupu státních dluhopisů.

Kromě těchto lokálních fondů a Národního sociálního fondu jsou místní úřady práce a sociálního zabezpečení povinny vytvářet zvláštní rezervní fondy, do kterých je zákonná povinnost přesouvat část zisků z místních fondů.

Místní vlády spravují jak základní systém důchodového pojištění, tak systém pojištění pro venkovské obyvatelstvo a obyvatelstvo měst, které je nezaměstnané.

Veškeré podniky se registrují do daného fondu důchodového pojištění, který poté poskytuje podnikům zpět platby na výplatu důchodů zaměstnancům, kteří nastoupí na penzi, či jinou formu důchodu.

Pro případ, že by prostředky fondu nebyly dostačující na výplatu důchodů, byl v roce 2000 založen již zmiňovaný „Národní sociální fond“, ze kterého by měly místním fondům plynout chybějící prostředky na výplatu penzí.

4. Důchodový systém Velké Británie, Švédska a České republiky

4.1 Česká republika

Povinné (základní) důchodové pojištění spadá pod pojištění na sociální zabezpečení, spolu s nemo-cenským pojištěním a příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti. Podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Z důchodového pojištění jsou vypláceny nejen důchody starobní, ale i invalidní, vdovské či vdovecké a důchody sirotčí.

Tento základní systém doplňuje tzv. druhý (penzijní fondy) a třetí pilíř důchodového systému (doplňkové penzijní spoření, dříve penzijní připojištění), který je prozatím založen na dobrovolné bázi a je upraven zákony č. 426/2011 Sb., č. 427/2011 Sb. „*Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, neexistují speciální odvětvová či profesní schémata apod.*“ (MPSV ČR, 2014)

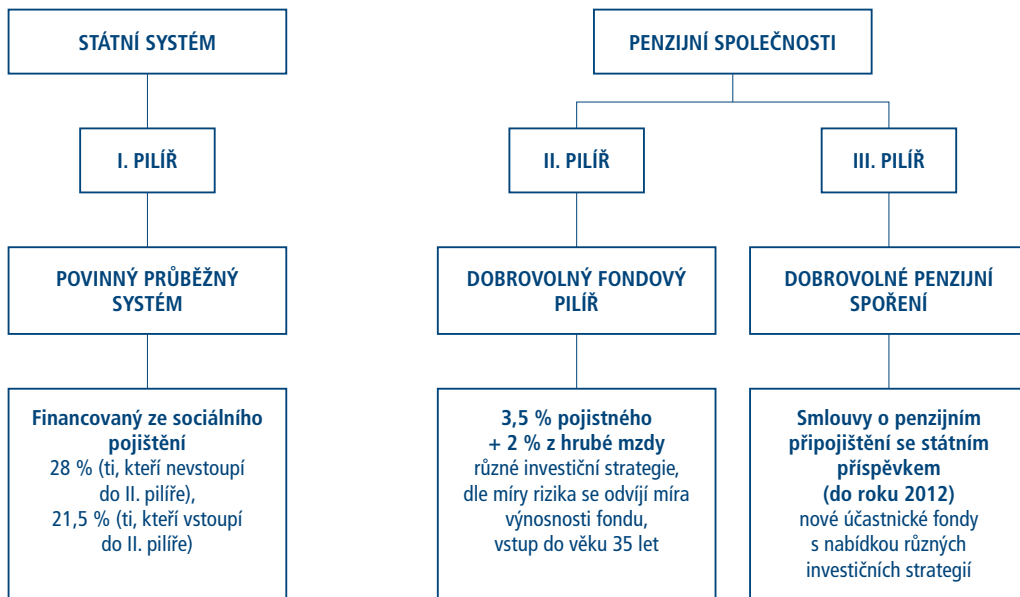
Co se týče **působnosti systému**, vztahuje se pojištění na všechny zaměstnance, osoby samostatně výdělečně činné, včetně studentů, nezaměstnané i vojáky z povolání.

Základní důchodové pojištění probíhá na principu **průběžného financování** (PAYGO), je univerzální pro všechny ekonomicky aktivní obyvatele. Nesmíme zapomenout, že důchodové pojištění spadá pod společnou kategorii pojistného na sociální zabezpečení, to je však uvnitř diferencováno dle účelů odvodů na pojištění důchodové, nemo-censké a státní politiky zaměstnanosti.

Pojištěnci (zaměstnanci) odvádí 6,5% z měsíční mzdy. Pokud je účasten II. důchodového pilíře, pak odvádí ze své mzdy 5,5% (s platností od 1. 1. 2014). Maximální platba pojistného se rovná až 75násobku průměrné mzdy v ČR. **Zaměstnavatel** pak odvádí za zaměstnance 21,5% z celkových mzdových nákladů, ať je již zaměstnanec účasten II. pilíře, či nikoli. Celkem je tedy za jeden zaměstnanec poměr měsíčně odváděno 28%. **OSVČ** odvádí 28% z vykázaných měsíčních příjmů, nebo 26,2%, pokud je v II. pilíři.

Aby vznikl **nárok na výplatu důchodu**, je třeba →

→ Schéma č. 2 » *Tři pilíře důchodového systému ČR*

Pramen: Vlastní tvorba na základě dat MPSV ČR (platnost dat od 1. 1. 2014)

Tabulka č. 5 » *Náhradový poměr v České republice*

Příjem (% průměrné národní mzdy)	50	100	150
Náhradový poměr (% průměrného příjmu před odchodem do důchodu)	85,2	52,2	41,2

Pramen: OECD, Pensions at a Glance 2013

dosáhnout minimální věkové hranice odchodu do důchodu a minimální dobu pojištění. Dříve byla věková hranice pro odchod do důchodu diferenciována dle pohlaví a dále u žen dle počtu dětí. V současnosti je pro muže i ženy narozené po roce 1977 určena rovná důchodová hranice 67 let. Minimální doba participace v systému důchodového pojištění je nyní odstupňována dle let, ve kterém daná osoba dosáhne důchodového věku. Pokud dosáhneme důchodového věku v roce 2014, musíme být pojištěni minimálně po dobu 30 let. Tato minimální doba pojištění roste od roku 2010, kdy byla 25 let, od roku 2018 bude rovna 35 letům, což

je velmi razantní změna důchodového systému ČR. Pokud není splněna doba pojištění, ale kratší doba, je nárok na tzv. krácený důchod.

Důchod se skládá ze složky základní (tzv. základní výměra stanovená pevnou částkou bez ohledu na druh důchodu, dobu pojištění či výši výdělků) a složky procentní (tzv. procentní výměry), která právě odráží výši odvedeného pojistného. Za každý rok dostane pojištěnec 1,5 % svých průměrných výdělků.

Obecným orgánem vystupujícím ve **správě důchodového pojištění** je Ministerstvo práce a sociálních věcí. Toto MPSV vykonává všeobecný do-

hled nad realizací systému sociálního pojištění a to jeho všech složek, vyjma složky zdravotního pojištění. Taktéž dobrovolné doplňkové důchodové systémy jsou pod správou jiného ministerstva, a to ministerstva financí. Dále ministerstvo kumuluje odvedené pojistné, které prostřednictvím orgány územně samosprávných celků redistribuuje prostřednictvím jednotlivých druhů důchodů.

4.2 Velká Británie

Ve Velké Británii je důchodové pojištění upraveno zákonem z roku 1995. Důchodové pojištění spadá pod systém sociálního zabezpečení („Social security system“) a je státním příspěvkovým druhem pojištění. Jednotné sociální pojištění v sobě zahrnuje jak důchodové pojištění, zdravotní pojištění, tak nemocenské pojištění a pojištění nezaměstnanosti. Z tohoto sociálního pojištění se financují dávky všech jeho složek, a proto jsou tyto dávky velice nízké. Pojištění se opět vztahuje na všechny zaměstnance, a zaměstnavatele a OSVČ.

Důchodové dávky (starobní), které může občan na základě předchozí účasti v příspěvkovém systému pojištění obdržet, se skládají ze tří složek:

- 1) **Základní důchod (The Basic State Pension)** – fixní výše důchodu po dosažení minimální doby pojištění a hranice důchodového věku.
- 2) **Doplňkový důchod (po roce 2002 The Additional State Pension, mezi lety 1978 a 2002 The State Earnings Related Pension):** Druhá část státního důchodu závisí na dosahovaném příjmu a placeném pojistném v produktivním věku. Lze se z této části důchodu vyvázat a využívat „doplňkových penzijních schémat“.
- 3) **Důchodová dávka** (graduated retirement benefit) – v relaci ke mzdě, týká se osob zaměstnaných mezi lety 1961 a 1975.

Důchodový systém Velké Británie je **financován** tak, že zaměstnanec odvádí na sociálním pojištění 11 % ze své hrubé mzdy a zaměstnavatel 12,8 % z hrubé mzdy zaměstnance. Celkem je za zaměstnanecký poměr odvedeno 23,8 % mzdy.

Aby však vznikl nárok na dávky z důchodového

pojištění, je třeba, aby byly splněny následující podmínky:

1) **Základní důchod (The Basic State Pension):**

Pro získání nároku na dávky starobní penze je třeba opět splnit dvě podmínky – minimální dobu pojištění a důchodový věk. Co se týče důchodového věku, existuje diferenciací dle pohlaví. Muži odcházejí do důchodu v 65 letech, ženy narozené před rokem 1950 již v 60 letech. Dochází však k vyrovnávání této nerovnosti, a to tak, že by ženy měly odcházet v roce 2020 do důchodu taktéž v 65 letech. Navíc se postupně prodlužuje věková hranice odchodu do důchodu. Všichni občané narození po roce 1978 budou do svého důchodu odcházet až v 68 letech. Nejpozději lze však do důchodu odcházet v 70 letech. Předčasný důchod však ve Velké Británii neexistuje. Ve Velké Británii mohou lidé odejít do důchodu před dosažením důchodového věku, avšak v tomto mezidobí žijí výhradně ze svých úspor. Důchod dostanou až v okamžiku dosažení důchodového věku. Minimální doba pojištění je 30 let, ale čím později odejde Brit do důchodu, tím vyšší bude jeho důchod, jelikož se jedna jeho složka odvíjí od doby a výše pojistného. Muži narození před rokem 1945 musí splnit minimálně 44 let doby pojištění, ženy narozené před rokem 1950 musí odpracovat minimálně 39 let. Pokud se však nekvalifikují pro plný základní státní důchod, mohou se kvalifikovat pro jiný druh státního důchodu, pokud splní minimální dobu pojištění 11 a 10 let.

2) **Doplňkový důchod (po roce 2002 The Additional State Pension, mezi lety 1978 a 2002 The State Earnings Related Pension):** Nárok na tuto variabilní část důchodu vzniká, jakmile vznikne nárok na základní důchod, pokud se z něj oficiálně nevyvážeme.

Pokud tento nárok vznikne, jsou vypláceny **dávky důchodového pojistného** neboli penze. Nízké sociální pojištění je hlavním důvodem, proč je státní penze v Británii nízká:

1) **Základní důchod (The Basic State Pension):**

Pokud splníme podmínku minimální doby po-

Tabulka č. 6 » Náhradový poměr ve Velké Británii

Příjem (% průměrné národní mzdy)	50	100	150
Náhradový poměr (% průměrného příjmu před odchodem do důchodu)	55,8	32,6	22,5

Pramen: OECD, Pensions at a Glance 2013

jištění 30 let, vznikne nárok na plný důchod, který činí 110,15 GBP/týden.³

2) **Doplňkový důchod (The Additional State Pension):** Výpočtová formule v sobě zahrnuje redukcii. Britové s vyššími příjmy v produktivním věku tak mají nižší náhradový poměr (výši důchodu k čistému příjmu před odchodem do důchodu) než Britové s nižšími příjmy. Tento důchod se automaticky vyplácí spolu se základním (fixním) důchodem a každoročně dochází k jeho indexaci.

Jak je patrné z tabulky č. 6, občané s průměrným příjmem dostávají kromě základního důchodu důchod doplňkový, a to ve výši cca 33 % svého průměrného čistého příjmu před odchodem do důchodu.

Důchodové pojištění je **spravováno** a financováno z Národního fondu pojištění – National Insurance (NI) Fund – a spravováno Oddělením pro zaměstnanost a důchody – The Department for Work and Pensions (DWP).

4.3 Švédsko

Důchodové pojištění se ve Švédsku řídí úpravou z roku 1999, jehož platnost nastala až od roku 2001, s přechodným obdobím do roku 2015. Kompletně bude tedy zákon v účinnosti od roku 2015.

Starobní penze se skládá z několika částí:

1) **Důchod odvozený z příjmů (the income-based pension)** – na principu pay as you go (průběžné financování), který je každoročně indexován dle vývoje průměrných mezd.

2) **Prémiový rezervní systém (the premium pension)** – funguje na principu konvenčního pojištění. Tato druhá část důchodu je odvozená z příjmů dosahovaného v době před odchodem do důchodu, respektive z výše odvedeného pojistného.

3) **Garantovaný důchod (the guarantee pension)** – pro všechny švédské rezidenty, pro ty, kdo nemají žádný nebo nízký důchod odvozený z příjmů. Pokud se občan nekvalifikuje pro jiný typ důchodu, je mu tento garantovaný důchod vyplácen od 65 let.

Kromě těchto státních penzí mnoho občanů využívá zaměstnaneckých penzí, nebo soukromých penzijních fondů. Důchodové pojištění je ve Švédsku povinné již od 16 let.

Nejdůležitějším faktem je, že je penzijní systém zcela **finančně soběstačný**, jelikož se přizpůsobuje hospodářskému, ale i demografickému vývoji v zemi. Není součástí státního rozpočtu. Ke stabilitě systému přispívá i fakt, že jsou vyplácené penze nastavené dle očekávaného vývoje životní úrovně, neboli dochází k indexaci dle vývoje cenové hladiny. Důležité je, že k této indexaci dochází nejen v období hospodářského růstu, ale i během ekonomické recese, kdy růst důchodu je velice omezený.

1) **Důchod odvozený z příjmů (the income-based pension)** – předmětem zdanění jsou příjmy ze zaměstnání, příjmy ze sociálního zabezpečení, a dávky v nezaměstnanosti. Celkem zaměstnavatel za svého zaměstnance odvede 18,5 %, z toho 16 % jde na penzi odvozenou

³ Aktuální údaj pro rok 2014. Paušální výše státního důchodu v letech 2009, 2010 i v roce 2011 činí 97,65 GBP týdně pro jednotlivce, což je 14 % průměrné týdenní mzdy.

Tabulka č. 7 » Náhradový poměr ve Švédsku

Příjem (% průměrné národní mzdy)	50	100	150
Náhradový poměr (% průměrného příjmu před odchodem do důchodu)	70,2	55,6	67,9

Pramen: OECD, Pensions at a Glance 2013

z příjmů a 2,5 % na osobní účty – penzi premií-ovou (**the premium pension**).

- 3) **Garantovaný důchod (the guarantee pension)** – výplata důchodu je financována ze státního rozpočtu.

Podmínky vzniku nároku na důchod jsou ve Švédsku rozdílné. Věková hranice odchodu do důchodu je flexibilní, avšak důchod odvozený z příjmů i důchod premiiový je vyplácen nejdříve v 61 letech:

- 1) **Důchod odvozený z příjmů (the income-based pension)** – po dosažení věkové hranice 61 let.
- 2) **Plně fondovaný premiiový rezervní systém (the premium pension)** – společně s důchodem odvozeným z příjmů, od 61. roku života.
- 3) **Garantovaný důchod (the guarantee pension)** – pokud se občan nekvalifikuje pro jiný typ důchodu, je mu tento garantovaný důchod vyplácen od 65 let.

Po splnění podmínek vzniku nároku na dávky jsou občanům poskytovány dávky:

- 1) **Důchod odvozený z příjmů (the income-based pension)** – tato část důchodu je zcela odvislá od celkových příjmů dosažených během celého života. Čím déle občan pracuje, tím vyšší je vyplácený důchod. V důchodu dostanou ekvivalent toho, co za aktivního života odvedli ve formě důchodového pojistného.
- 2) **Plně fondovaný premiiový rezervní systém (the premium pension)** – taktéž založen na celoživotních výdělcích. Peníze z pojistného mohou občané odvádět na nejrůznější fondy.
- 3) **Garantovaný důchod (the guarantee pension)** – výše tohoto důchodu je závislá na vývoji cenové hladiny v zemi.

Systém penzí je v **kompetenci Švédské penzijní agentury** (the Swedish Pensions Agency/Pensionsmyndigheten). Dozor vykonává Švédský inspektorát sociálního pojištění.

5. Výsledky komparace důchodového systému Číny a vybraných zemí EU

Pro účely této statě byla vytvořena komparativní studie důchodových systémů Číny, Velké Británie, Švédska a České republiky. Tyto důchodové systémy byly komparovány na základě stejných ukazatelů, jimiž jsou: působnost systému sociálního pojištění, systém financování, podmínky vzniku nároku na dávky, výši těchto dávek a organizace systémů důchodového pojištění.

Komparací systému důchodového pojištění Číny a systémů vybraných zemí EU měla stať odpovědět na otázku, do jaké míry došlo k zavedení moderního, udržitelného důchodového systému v Číně, tedy zda byl naplněn účel spolupráce v rámci projektu „EU-China Social Security Reform Co-operation Project“, stejně jako cílů nového sociálního zákona účinného od roku 2011.

Pro srovnání důchodových systémů bylo třeba vybrat „indikátory kvality důchodových systémů“. Mezi nejdůležitější „indikátory“ patří následující data: osobní působnost systému, důchodový věk a především minimální doba pojištění, výše odvodů, adresnost odvodů a náhradový poměr. Z jakého důvodu jsou tyto ukazatele důležité?

Plošnost systému pojištění (osobní působnost systému pojištění) vykazuje, kolik procent obyvatelstva dané země je pojištěno, a tedy chráněno před rizikem sociálního vyloučení v důchodovém věku. **Čína se sice snaží o 100% pokrytí obyvatelstva důchodovým pojištěním, avšak obyvatele** →

→ **diverzifikuje a vytváří pro ně tři varianty důchodového pojištění s různými podmínkami. Princip nediskriminace a rovnosti je jedna z nejdůležitějších zásad demokratického právního státu a sociálních práv občanů, můžeme tedy říci, že v tomto ohledu nelze čínský model považovat za demokratický, na úrovni vyspělých tržních ekonomik.** Ve zbylých státech vidíme celostátní působnost systému, bez jakékoli diferenciaci obyvatelstva.

Indikátory **důchodového věku a minimální doby pojištění** jsou velice důležitými předpoklady pro správné nastavení důchodového systému. Důchodový systém především, ale i další složky sociálního systému země, je třeba přizpůsobit demografickému vývoji. Pokud obyvatelstvo stárne, zvyšuje se podíl obyvatel v důchodovém věku a naopak klesá podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva na celkovém obyvatelstvu země, je třeba pro dlouhodobě udržitelný systém zajistit co nejdelší dobu pojištění. V **Evropě** je proto znatelná tendence zvyšování hranice důchodového věku a minimální doby pojištění. Česká republika a Velká Británie, jako země typické nepřilíš rozsáhlým sociálním státem (a Velká Británie téměř nulovým), stanovily věkovou hranici odchodu do důchodu na 67/68 let a minimální doba pojištění zde činí průměrně 30 let. Švédsko nezavedlo ani minimální dobu pojištění ani věkovou hranici odchodu do důchodu, pokud mají obyvatelé země dostatečné úspory, mohou Většina zemí Evropy tak schválila nejrozumnější koncepční nástroje a novely svých předpisů, ve kterých plánují navýšení hranice důchodového věku až na 68 let.

Co se týče vybraných zemí, je patrné, že Čína nedostála své snaze vyrovnat se vyspělým zemím (viz tabulka č. 8). S minimální dobou pojištění 15 let, důchodovým věkem 60 let a s 30 let trvajícím politikou jednoho dítěte není absolutně možné takto nastavený důchodový systém dlouhodobě udržet.

Posledními zkoumanými indikátory jsou **výše pojistného, adresnost pojistného, zdroje financování důchodů a náhradový poměr**. Tyto indiká-

tory jsou klíčové pro dlouhodobě udržitelný systém a jeho finanční soběstačnost. Čína se (co se týče výše pojistného) přiblížila vyspělým zemím. V čem ale tyto evropské, vyspělé státy předčila je způsob přerozdělování. Jak je z tabulky č. 8 patrné, Čína zavedla systém „osobních účtů“ a penzijních fondů, a to v každé provincii zvlášť. Občané státu si tak přímo spoří na vlastní důchody prostřednictvím osobních účtů a část odvádí do specializovaného fondu. Tento systém dle autorky podporuje důvěru v systém. Dále díky specializovanému fondu nedochází k odvodům pojistného do státního rozpočtu na principu neadresnosti, neboli neúčelovosti dávek a k zpětnému účelovému přerozdělování. Odpadají zde značné administrativní náklady.

Podobným způsobem funguje důchodový systém Švédska, který je v Evropě považován za nejefektivnější především díky faktu, že je finančně zcela soběstačný (není součástí státního rozpočtu). Finanční soběstačnost švédského systému je do jisté míry překvapující, a to z toho důvodu, že je zde nižší míra zdanění, nižší hranice důchodového věku a neexistence minimální doby pojištění.

Nelze však abstrahovat od posledního kritéria – **náhradového poměru**. Tento indikátor nás informuje o tom, kolik procent z průměrného měsíčního výdělku získávaného během aktivního života dostaneme v důchodovém věku prostřednictvím měsíčně vypláceného důchodu. Pokud srovnáte průměrné náhradové poměry v zemích, zjistíte, že nižší odvody pojistného ve Velké Británii jsou důvodem nižšího náhradového poměru neboli nižších důchodů. Naopak u relativně nízkých odvodů ve Švédsku zaznamenáváme vyšší náhradový poměr. Důvodem je zřejmě fakt, že veškeré důchody, které občan v penzi obdrží, jsou odvozovány z jeho výdělku. Lze tedy předpokládat, že je zde vyšší snaha o vyšší příjmy během aktivního života. Součástí penze není fixní složka vyplácená ze státního rozpočtu, jejíž podíl se v Evropě neustále zmenšuje z důvodu stále většího finančního zatížení rozpočtu.

Tabulka č. 8 » Vybrané ukazatele důchodových systémů Číny, České republiky, Velké Británie a Švédska

Komparovaná oblast	Čína	Česká republika	Velká Británie	Švédsko
Plošnost/ jednotnost systému	1) Pro městské obyvatelstvo, OSVČ 2) Pro venkovské obyvatelstvo a obyvatelstvo bez příjmů 3) Pro vládní zaměstnance, členy KS	Pro veškeré obyvatelstvo stejný systém pojištění, pokud nejsou (dobrovolně) účastní II. pilíře důchodového systému	Ano	Ano
Důchodový věk	60 let (muži) 60/55/50 let (ženy)	67 let (narození po roce 1977)	68 let (narození po roce 1978)	Flexibilní, důchod vyplácen nejdříve od 61/65 let
Minimální doba pojištění	15 let	25–35 let	30 let	Není, důchod ovšem vyplácen nejdříve od 61 let
Pojistné (z příjmu)	28 %	28 %	23,8 %	18,5 %
Adresnost odvodů	Osobní účet: 11 % Fond penzijního pojištění: 17 %	Veškeré odvody do státního rozpočtu (neúčelově)	Veškeré odvody do státního rozpočtu (neúčelově)	Osobní účet: 2,5 % (prémiová penze) Fond penzijního pojištění: 16 % (penze odvozená z příjmů) Není součástí státního rozpočtu
Složky vypláceného důchodu a průměrný náhradový poměr	Fixní + variabilní složka dle příjmů („městská varianta“) 82,5 % Pouze složka variabilní dle příjmů („venkovská varianta + nezaměstnaní“) 65,1 %	Fixní složka + variabilní dle příjmů 59,9 %	Fixní složka + variabilní dle příjmů 37,9 %	Pouze složka odvozená z příjmů 55,6 %

Pramen: Vlastní tvorba na základě dat o jednotlivých národních systémech důchodového pojištění

6. Závěr

Na základě analýzy indikátorů rozvinutosti zemí stať potvrdila zařazení Číny mezi státy rozvojové. Především indikátor lidského rozvoje (HDI) potvrdil tuto pozici. Index lidského rozvoje reflektuje sociální situaci v Číně. Pro svůj index 0,699 je země řazena do kategorie se středním nižším stup-

něm rozvoje a není proto překvapující, že je obyvatelstvo Číny známé svou chudobou, velkým rozpětím příjmových nůžek, nízkou mírou vzdělanosti či nízkou životní úrovní.

Co se týče indikátoru produktivity země, zde bychom Čínu řadili z hlediska absolutní výše produkce vysoce nad země rozvinuté, pro komparaci je však vždy třeba tyto absolutní hodnoty vztáhn-

nout k počtu obyvatelstva země, tedy komparovat relativní ukazatel produktivity neboli hrubý domácí produkt na obyvatele. Čína se svým HDP/obyvatele, respektive hrubým národním příjmem na obyvatele stále řadí mezi země rozvojové. Během několika málo let se však díky svému rychlému růstu (dříve cca 10% a dnes „pouhým“ 7% růstem) Čína dokázala vyhoupnout do kategorie zemí se středním vyšším příjmem a není daleko od hranice, jež dělí země rozvojové a rozvinuté.

Čím však Čína nenaplnuje charakteristiky a indikátory rozvojovosti, je její populační růst, který se od roku 1979 výrazně zpomalil v důsledku politiky jednoho dítěte. Objevily se zde takové „neduhy“ společnosti, jaké jsou typické pro země rozvinuté, a to nízká porodnost, nerovnoměrné rozložení populace z geografického, věkového i genderového hlediska a především problém stárnutí populace. Všechny tyto aspekty mají výrazný vliv na socioekonomický systém Číny. V rámci socioekonomického systému se stať zaměřila na systém důchodový, který je populačním vývojem výrazně ovlivňován, ne-li determinován.

Sama Čína si potřebu reformy důchodového systému a celého systému sociálního pojištění uvědomila a přijala unifikáční sociální zákon. Tento zákon a reformy důchodového systému vedly

k současné podobě důchodového systému v Číně, více či méně úspěšně.

Jak moc se povedlo důchodový systém Číny adaptovat na populační změny, se stať snažila zjistit z komparativní studie důchodového systému Číny a tří vybraných států EU. Všechny tyto státy jsou státy rozvinuté a s problémem stárnutí obyvatelstva se potýkají dlouhodobě, proto kritérium výběru zemí bylo odlišné. Tyto tři evropské státy byly vybrány tak, aby reprezentovaly nejrůznější socioekonomické modely EU, a to model redistributivní (Švédsko), model reziduální (Velká Británie) a model korporativistický, který reprezentovala ČR. Česká republika byla vybrána i z toho důvodu, že byla jednou ze zemí projektu výměny zkušeností mezi EU a Čínou a byla typickým zástupcem postkomunistických zemí EU.

Stať na základě komparativní studie zjistila, že se Čína v mnoha prvcích svého důchodového systému blíží velmi vyspělým tržním ekonomikám, demokratickým zemím, avšak v jistých prvcích si stále zachovává punc rozvojové socialistické ekonomiky, což autorka považuje za jistou „schizofrenii“ Číny, se kterou je třeba nadále bojovat a přivést tak ekonomiku Číny a její sociálně-ekonomický systém do 21. století.

LITERATURA A PRAMENY

1. ADAMCOVÁ, L., NĚMEČKOVÁ, T. a kol. (2009): *Rozvojová ekonomika*. Praha: Nakladatelství Oeconomia, ISBN 978-80-2451-515-1
2. GOVERNMENT UK (2014): *Working, jobs and pensions – State pension – The basic state pension*. [online] [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <https://www.gov.uk/government/topics/pensions-and-ageing-society>
3. GOVERNMENT OFFICES OF SWEDEN (2014): *Policy areas – Health, social services, social insurance – How it works in Sweden – Pensions in Sweden*. [online] [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.government.se/sb/d/15473/a/183496>
4. ISSA (2014): *Country profiles*. [online] [cit. 2014-02-17]. Dostupné na: <http://www.issa.org/>
5. KOTOUS, J., MUNKOVÁ, G., PEŘINA, P. (2003): *Úvod do sociální politiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, v nakladatelství Vodňář, ISBN 978-80-8588-950-5
6. MISSOC (2012): *Information base, Organisation of social protection*. [online] [cit. 2014-01-22]. Dostupné na: <http://www.missoc.org/MISSOC/MISSOCII/MISSOCII/INFORMATIONBASE/COUNTRYSPECIFICDESCS/ORGANISATION/organisationSocialProtection2013.htm>

7. MPSV (2013): *6. kulatý stůl EU-Čína na téma legislativa sociálního zabezpečení v praxi tržních ekonomik*. [online] [cit. 2014-01-15]. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10793/tz_160511a.pdf
8. MPSV (2014): *Důchodové pojištění*. [online] [cit. 2014-03-15]. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/3>
9. MUNKOVÁ, G. (2004): *Sociální politika v evropských zemích*. Praha: Karolinum, ISBN 978-80-2460-780-1
10. OECD (2013): *Pensions at a glance*. [online] [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/pensions/public-pensions/OECDPensionsAtAGlance2013.pdf>
11. OECD (2014): *China. Country statistical profile*. [online] [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-china_csp-chn-table-en
12. OECD (2014): *The silver and white economy: The Chinese demographic challenge*. [online] [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://www.oecd.org/employment/leed/OECD-China-report-Final.pdf>
13. OSN (2013): *Human development report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*. [online] [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf
14. STÁROVÁ, H. (2006): *Vývoj trhu práce a systému sociálního zabezpečení v Číně od roku 1978*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií
15. WB (2014): *How We Classify Countries*. [online] [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/about/country-classifications>

KLÍČOVÁ SLOVA

Čína, HNP, HDI, rozvojové země, populační vývoj, sociální systém, důchodový systém

Pension scheme of China and its reform as a consequence of population development of China

ABSTRACT

The article deals with wider consequences of Chinese pension scheme reform. First the article verifies China's classification as a developing country. From developing countries classification it is clear, that China is not typical developing country, mainly from the population point of view. China as a developing country deals with the problem of ageing its population, which is typical problem of developed market economies. This fact required a need of social system transformation, especially the reform of pension scheme. How successful the reform was, answer the comparative study, which is comparing pension scheme in Great Britain, Sweden, the Czech Republic and China as well.

KEYWORDS

China, GNI, HDI, developing countries, population development, social system, pension scheme

JEL CLASSIFICATION

I13, I38

×

Vývoj odvodů na důchodové, sociální a zdravotní pojištění a daně z příjmů ze závislé činnosti u zaměstnanců v České republice

► Ing. Kristina Kabourková, Ing. Radka Vaníčková, Ph.D. » Katedra ekonomiky a managementu, Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích¹

* 1. Úvod

Důchodové a sociální zabezpečení v České republice spravuje Česká správa sociálního zabezpečení prostřednictvím regionálních pracovišť. Základní důchodové pojištění tvoří spolu s nemocenským pojištěním nejdůležitější součást sociálního systému ČR. Česká správa sociálního zabezpečení se v posledních letech stále častěji setkává s případy, kdy klientům chybí určitá doba pojištění nutná k přiznání starobního, invalidního či pozůstalostního důchodu. V tom případě je místo důchodu odkázán na sociální dávky za určitých specifických podmínek. Občané ČR obvykle řeší vzniklou situaci formou dobrovolného důchodového pojištění u osob starších 18 let, jak uvádí Arnoldová (2012) a Neščáková (2014).

Od 1. ledna 2014 se okruh důchodově pojištěných osob sjednocuje s okruhem nemocensky pojištěných osob. Důchodové pojištění zabezpečuje občany jako účastníky důchodového pojištění po dobu stáří, invalidity nebo úmrtí živitele. Naopak dávky nemocenského pojištění jsou určeny pro ekonomicky aktivní občany v případě, kdy pro nemoc nebo mateřství ztratí krátkodobě svůj výdělek. U dávek nemocenského pojištění se nerozlišuje státní občanství účastníka pojištění, ale posuzuje

se místo zaměstnavatele se sídlem na území ČR. Za účastníky nemocenského pojištění jsou považováni také zaměstnanci, jejichž zaměstnavatel má sídlo na území Evropské unie nebo na území státu, se kterým Česká republika uzavřela mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení.

Vyměřovacím základem pro sociální pojištění je úhrn příjmů, který je předmětem daně z příjmů fyzických osob a není osvobozen od této daně. Náhrada škody, odstupné, odchodné i výpomoci se do úhrnu příjmů nezapočítávají. Pojistné se hradí za jednotlivé kalendářní měsíce, a to od 1. do 20. dne následujícího kalendářního měsíce (zákon č. 155/1995 Sb.).

Zdravotní pojištění je ze zákona povinou platbou pro každého občana ČR, který si je hradí sám za sebe nebo je za něj platí stát. V případě nezaopatřených dětí do 26 let věku při soustavné přípravě na budoucí povolání, poživatelů důchodů z důchodového pojištění, žen na mateřské dovolené a osob na rodičovské dovolené, uchazečů o zaměstnání, kteří jsou evidováni na úřadu práce (zákon č. 592/1992 Sb.).

Existují určité skupiny cizinců bez trvalého pobytu, kteří dlouhodobě přebývají na území ČR a jsou zákaznky privátního produktu zdravotního pojištění. Jedná se např. o rodinné příslušníky za-

¹ E-mail: kabourkova@mail.vstecb.cz; vanickova@mail.vstecb.cz.

městnaných cizinců, kteří nejsou, díky absenci rodného pojištění, účastníky veřejného zdravotního pojištění Němec (2008).

Smyslem platby zdravotního pojištění je úhrada nákladů na zdravotní péči, nezbytné lékařské úkony, léčiva a zdravotnický materiál, kdy pojistné se vypočítává z celkové výše dosažených příjmů, která se odvádí zdravotní pojišťovně, u níž je pojištěnec evidován. Rozhodným obdobím je stanoven kalendářní měsíc, kdy platba musí být realizována od 1. do 20. dne následujícího kalendářního měsíce.

Daň z příjmů fyzických osob je příjmem státního rozpočtu. V případě zaměstnanců výpočet a odvod této daně zajišťuje zaměstnavatel, který je povinen vést na každého svého zaměstnance mzdový list, v němž je uvedeno současné, ale i dřívější poplatníkově jméno, rodné číslo, bydliště, jméno a rodné číslo osoby, na kterou zaměstnanec uplatňuje slevu na dani, daňové zvýhodnění a den nástupu do zaměstnání. Jako ostatní položky je dále měsíčně evidován úhrn zúčtovaných mezd, částky osvobozené od daně, základ pro výpočet zálohy na daň, vypočtená záloha, měsíční sleva na dani, měsíční daňové zvýhodnění a daňový bonus, výše částky sražené zálohy, ale i úhrny pojistného, které byly náměty na důchodové spoření, sociální zabezpečení i příspěvku na státní politiku nezaměstnanosti a na veřejné zdravotní pojištění (zákon č. 589/1992 Sb.).

Pokud zaměstnanec požaduje, aby mu zaměstnavatel poskytl slevu na dani, musí předložit potřebné doklady, např. rodný list dítěte, potvrzení ze školy, kterou dítě studuje. Nárok na slevu na dani poplatník uplatňuje pomocí tzv. Prohlášení poplatníka k vyúčtování daně z příjmů ze závislé činnosti (dále Prohlášení), které podepisuje do 30 dnů po vstupu do zaměstnání a dále každý následující rok do 15. února. Prohlášení může zaměstnanec podepsat pouze u jednoho zaměstnavatele, tj. sleva může být na příslušný měsíc poskytnuta pouze jednou (zákon č. 586/1992 Sb.).

Zaměstnanec může požadovat slevu na dani z příjmů sám za sebe, pokud ke dni zdaňovacího

období nepobírá státní důchod z důchodového pojištění. Dále může získat slevu v případě, pokud pobírá důchod pro invaliditu prvního, druhého nebo třetího stupně, slevu pro držitele průkazu ZTP/P, slevu studenta na manžela či manželku ve společně hospodářské domácnosti, jestliže nemá vlastní příjem za zdaňovací období vyšší než 68 000 Kč včetně. Významné je také daňové zvýhodnění, které může zaměstnanec získat na vyživované dítě, které s ním žije ve společně domácnosti na území členského státu EU, Norska nebo Islandu. Za vyživované dítě se považuje vlastní dítě, osvojenec, dítě v péči, které nahrazuje péči rodičů, vnuk, dítě či vnuk druhého manžela, pokud jeho rodiče nemají příjmy, z nichž by bylo možno daňové zvýhodnění uplatnit. Dítě v tomto případě musí být nezletilé nebo zletilé do 26 let věku, které se současně připravuje na budoucí povolání nebo se nemůže ze zdravotních důvodů soustavně připravovat na budoucí povolání či vykonávat soustavnou výdělečnou činnost.

Pokud se týká daně z příjmů fyzických osob, je nutno připomenout, že v této oblasti dochází téměř každý rok k větším či menším změnám, které jsou dokumentovány v následujících modelových příkladech. Změnové situace jsou velmi náročné, ale i stresující pro pracovníky finančního a sociálního oddělení, kteří se zabývají mzdovou problematikou. Bylo by vhodné stabilizovat sociální systém formou stabilních či občanských dílčích změn v daňových zákonech a příslušných nařízeních vztahujících se k této problematice.

2. Metodika a cíl

Cílem příspěvku je poukázat na změny při výpočtech mezd způsobené změnami v oblastech daně z příjmů fyzických osob, důchodového a sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění s využitím metod sběru dat, interpretace a komparace výsledků prostřednictvím modelových příkladů, které jsou rozpracovány od roku 2007 do roku 2014, kdy v roce 2008 dochází k úpravě ve výpočtech zavedením tzv. „superhrubé mzdy“ (dále SHM). →

→ 3. Výsledky a diskuse

3.1 Modelový příklad

Měsíční hrubá mzda (dále HM) pracovníka činí 9500 Kč. Pracovník podepsal Prohlášení, kdy uplatňuje slevu na dani na svoji osobu, má v péči vlastní pětileté dítě, se kterým žije ve společné domácnosti.

3.2 Rok 2007

Hrubá mzda (HM) = 9500 Kč. Srážka na důchodové a sociální pojištění (8%) = 760 Kč, bude odvedeno na okresní správu sociálního zabezpečení (dále OSSZ). Srážka na zdravotní pojištění (4,5%) = 428 Kč, bude odvedeno na zdravotní pojišťovnu (dále ZP).

Od hrubé mzdy ve výši 9500 Kč se odečte sražené pojištění 1188 Kč, kdy získáme základ daně z příjmů ve výši 8312 Kč, který zaokrouhlíme na stokoruny nahoru, tj. na 8400 Kč. Z této výše se vypočítá záloha na daň z příjmů, která činí 12%, což je 1008 Kč. Sleva na dani na pracovníka je 600 Kč a na dítě 500 Kč. Po odečtu slevy na dani pracovník obdrží čistou mzdu ve výši 8404 Kč a odvody zaměstnavatele na důchodové a sociální pojištění jsou ve výši 26% z hrubé mzdy, což tvoří 2470 Kč, a na zdravotní pojištění 9% z hrubé mzdy, tj. 855 Kč. Na finanční úřad se odvede nulová hodnota.

3.3 Rok 2008

Začíná se pracovat s tzv. superhrubou mzdou, která vznikne tak, že k hrubé mzdě se připočte to, co zaplatí zaměstnavatel zaměstnanci, tj. 26% na důchodové a sociální pojištění a 9% na zdravotní pojištění.

HM = 9500 Kč. Srážka z HM u zaměstnavatele na důchodové a sociální pojištění (26%) = 2470 Kč a na zdravotní pojištění (9%) = 855 Kč, tj. 12 825 Kč je superhrubá mzda (SHM). SHM se zaokrouhlí na stokoruny nahoru, tj. na 12 900 Kč, kdy sazba daně

z příjmů ve výši 15% dosahuje částky 1935 Kč. Pracovník má nárok na slevu na dani 2070 Kč a daňový bonus na dítě 890 Kč. Z hrubé mzdy se odvede 8% na důchodové a sociální pojištění, tj. 760 Kč, a 4,5% na zdravotní pojištění, tj. 428 Kč. Po odečtu pracovník obdrží čistou mzdu 9202 Kč, kdy zaměstnavatel za něho odvede navíc na důchodové a sociální pojištění 26% z HM, tj. 2470 Kč, a 9% z HM na zdravotní pojištění, tj. 855 Kč. Od finančního úřadu obdrží pracovník 890 Kč jako bonus na dítě.

3.4 Rok 2009

Tento rok dochází ke změnám na důchodovém a sociálním pojištění, kdy zaměstnavatel platí 25% z hrubé mzdy a zaměstnanci srazí 6,5% z hrubé mzdy.

HM = 9500 Kč. Srážka z HM u zaměstnavatele na důchodové a sociální pojištění (25%) = 2375 Kč a na zdravotní pojištění (9%) = 855 Kč, tj. 12 730 Kč je superhrubá mzda, která se opět zaokrouhlí na stokoruny nahoru na 12 800 Kč, ze které se vypočítá záloha na daň ve výši 15%, tj. 1920 Kč. Pracovník jako nárokovou položku uplatňuje slevu na dani za svoji osobu ve výši 2070 Kč a na dítě daňový bonus 890 Kč. Na důchodové a sociální pojištění se odvede 6,5% z HM, tj. 618 Kč, a na zdravotní pojištění 4,5% z HM, tj. 428 Kč, čistá mzda činí 9344 Kč. Zaměstnavatel odvede na důchodové a sociální pojištění 2375 Kč a na zdravotní pojištění 855 Kč. Od finančního úřadu zaměstnanec získá 890 Kč jako bonus na dítě.

3.5 Rok 2010

Zvyšuje se bonus na dítě na 967 Kč z původních 890 Kč v roce 2009.

HM = 9500 Kč. Srážka z HM u zaměstnavatele na důchodové a sociální pojištění (25%) = 2375 Kč a na zdravotní pojištění (9%) = 855 Kč, tj. 12 730 Kč je superhrubá mzda, která se zaokrouhlí na stokoruny nahoru, tj. na 12 800 Kč, ze které se vypočítá záloha na daň ve výši 15%, tj. 1920 Kč. Jako náro-

kovou položku pracovník uplatňuje slevu na dani 2070 Kč a na dítě daňový bonus 967 Kč. Dále se mu srazí 6,5 % na důchodové a sociální pojištění, tj. 618 Kč, a 4,5 % na zdravotní pojištění, tj. 428 Kč. Po odpočtu jeho čistá mzda činí 9421 Kč. Zaměstnavatel odvede na důchodové a sociální pojištění 25 % z HM, tj. 2375 Kč, a na zdravotní pojištění 9 % z HM, tj. 855 Kč. Od finančního úřadu pracovník obdrží bonus na dítě 967 Kč.

3.7 Rok 2012

Sleva na dani na poplatníka se v tomto roce opět vrací na částku 2070 Kč a bonus na dítě se zvyšuje na 1117 Kč z původních 967 Kč uvedených v roce 2011.

HM = 9500 Kč. Srážka z HM u zaměstnavatele na důchodové a sociální pojištění (25 %) = 2375 Kč a na zdravotní pojištění (9 %) = 855 Kč, tj. 12 730 Kč je superhrubá mzda, která se zaokrouhlí na stoko-

Postupy při výpočtu odvodů a daní z mezd jsou takřka permanentně měněny. Tato situace nepřispívá k pocitu stability jak u zaměstnavatelů, tak u zaměstnanců. Bylo by vhodné postupy výpočtu odvodů a daní z mezd stabilizovat, neboť není žádný objektivní důvod k neustálým změnám v této oblasti.

3.6 Rok 2011

V tomto roce se snižuje sleva na poplatníka z 2070 Kč na 1970 Kč. Tomuto snížení se říká „vodňová daň“.

HM = 9500 Kč. Srážka z HM u zaměstnavatele na důchodové a sociální pojištění (25 %) = 2375 Kč a na zdravotní pojištění (9 %) = 855 Kč, tj. 12 730 Kč je superhrubá mzda, která se zaokrouhlí na stokoruny nahoru, tj. na 12 800 Kč. Z toho 15 % jako záloha na daň z příjmů ze závislé činnosti činí 1920 Kč. Na důchodové a sociální pojištění se sráží pracovníkovi 6,5 % z HM, tj. 618 Kč, a na zdravotní pojištění 4,5 % z HM, tj. 428 Kč. Pracovník uplatňuje na svoji osobu nárok na slevu na dani ve výši 1970 Kč a dále daňový bonus na dítě ve výši 967 Kč. Jeho čistá mzda činí 9421 Kč. Zaměstnavatel za něho stejně jako v předchozím roce odvede 25 % z HM na důchodové a sociální pojištění, tj. 2375 Kč, a 9 % z HM na zdravotní pojištění, tj. 855 Kč. Od finančního úřadu pracovník obdrží daňový bonus na dítě 967 Kč. Změna ve výši slevy na dani se jej nedotkne, neboť jeho vypočtená záloha na daň je nižší než aktuální platná sleva.

runy nahoru, kdy daň 15 % je ve výši 1920 Kč. Pracovník má nárok na slevu na dani na poplatníka ve výši 2070 Kč a daňový bonus na dítě ve výši 1117 Kč. Na důchodové a sociální pojištění se mu odvede 6,5 % z HM a 4,5 % z HM na zdravotní pojištění. Výše čisté mzdy pracovníka, kterou obdrží, je 9571 Kč. Zaměstnavatel odvede 25 % z HM na důchodové a sociální pojištění a 9 % z HM na zdravotní pojištění. Od finančního úřadu obdrží pracovník jako bonus na dítě částku 1117 Kč.

3.8 Rok 2013

V tomto roce poprvé za sledované období nedochází k žádným změnám při výpočtu mezd a odvodů z nich.

3.9 Rok 2014

Nedochází k žádným změnám.

4. Závěr

Ve sledovaném období se postup při výpočtu mezd nezměnil pouze v letech 2013 a 2014. V ostatních letech došlo k významným změnám ve výpočtech, →

→ jak dokumentují modelové příklady a pravidla v oblasti důchodového a sociálního zabezpečení a zejména v oblasti daně z příjmů ze závislé činnosti. V oblasti zdravotního pojištění ve sledovaném období k žádné změně při výpočtu nedošlo. Se zavedením superhrubé mzdy od roku 2008 došlo k zásadním změnám ve výpočtech. Takřka každoročně byly změněny částky slevy na dani nebo daňového zvýhodnění na dítě, pouze jednou ve sledovaném období byla změněna procentuální výše u důchodového a sociálního pojištění.

Je třeba upozornit na významné opatření v oblasti důchodového zabezpečení, a to na vznik 2. pilíře, který měl hrát významnou úlohu v systému důchodového zabezpečení mladších ročníků.

V důsledku nečekaně nízkého zájmu občanů ČR o tento pilíř je však nejistá jeho další existence. Významnou změnou bylo také daňové opatření, kdy od zdaňovacího období 2013 neměli poživatelé starobního důchodu, kteří tento důchod pobírali k 1. dni zdaňovacího období, nárok na slevu na dani.

Jak dokumentuje příspěvek, postupy při výpočtu odvodů a daní z mezd jsou takřka permanentně měněny. Dle názoru autorek tato situace nepřispívá k pocitu stability jak u zaměstnavatelů, tak u zaměstnanců. Bylo by vhodné postupy výpočtu odvodů a daní z mezd stabilizovat, neboť dle názoru autorek není žádný objektivní důvod k neustálým změnám v této oblasti.

LITERATURA A PRAMENY

- [1] ARNOLDOVÁ, A. (2012): *Sociální zabezpečení*. Praha: Grada Publishing, 352 s., ISBN 978-80-247-3724-9
- [2] NĚMEC, J. (2003): *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 119 s., ISBN 80-7315-012-3
- [3] NEŠČÁKOVÁ, L. (2014): *Zákoník práce 2014 v praxi. Komplexní průvodce s řešením problémů. Právní stav k 1. 1. 2014*. Praha: Grada Publishing, 296 s., ISBN 978-80-247-5124-5
- [4] *Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění*. [online] [cit. 2014-03-12]. Dostupný z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155>
- [5] *Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů*. [online] [cit. 2014-03-12]. Dostupný z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=586&r=1992>
- [6] *Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů*. [online] [cit. 2014-03-12]. Dostupný z: <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/>
- [7] *Zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů*. [online] [cit. 2014-03-12]. Dostupný z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-592>

KLÍČOVÁ SLOVA

zdravotní pojištění, důchodové a sociální pojištění, daň z příjmů ze závislé činnosti

The development of contributions to pension, social and health insurance and income tax from dependent activities for employees in the Czech Republic

ABSTRACT

Pension insurance supports citizens in ensuring that in the event of old age, invalidity or loss of a breadwinner. With effect from 1. 1. 1996 (Act No 155/1995 Coll., on pension insurance) within the pension scheme are old-age pensions, fully and partially disabled, widows and orphans. The aim of the paper is to point out the changes in the calculation of wages due to changes of pension, social and health insurance and income tax from dependent activities in the Czech Republic in 2007–2014.

KEYWORDS

health insurance, pension and social insurance, tax on income from dependent activities

JEL CLASSIFICATION

H25, H26

x

Scientia ^{et} Societas

Scientia et Societas * Ročník / Volume X * Číslo / Issue 4

Recenzovaný společenskovední časopis / Peer-reviewed social science journal

Periodicita: 4 čísla ročně / Frequency: 4 issues per year

Vydavatel / Publisher

NEWTON College, a.s., Politických vězňů 10, 110 00 Praha 1, Czech Republic | IČ: 27081869 | www.newtoncollege.cz

Redakce / Editorial Office

Politických vězňů 10, 110 00 Praha 1, Czech Republic | e-mail: redakce@sets.cz | www.sets.cz

Výkonný redaktor / Executive Editor

PhDr. Jiří Malý, Ph.D. | e-mail: jiri.maly@sets.cz

Redakční rada / Editorial Board

Předseda redakční rady / Chairman of the Editorial Board

PhDr. Jiří Malý, Ph.D., ředitel Institutu evropské integrace, NEWTON College, a.s.

Členové redakční rady / Members of the Editorial Board

- PhDr. PaedDr. Eva Ambrozová, Ph.D., vedoucí Ústavu humanitních věd, NEWTON College, a.s.
 prof. Ing. Ladislav Blažek, CSc., Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita
 doc. PhDr. Viktória Dolinská, Ph.D., Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
 prof. Ing. Bojka Hamerníková, CSc., prorektorka pro vědu a výzkum, NEWTON College, a.s.
 Mgr. Jiří Hodný, Ph.D., Fakulta ekonomiky a managementu, Univerzita obrany
 doc. Ing. Petr Chvojka, CSc., bývalý hlavní ekonom ČSOB
 prof. Ing. Jaroslav Jakš, DrSc., Metropolitní univerzita Praha, o.p.s.
 doc. Ing. Martina Jiránková, Ph.D., Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze
 Ing. Jiří Koleňák, Ph.D., prorektor pro strategii a rozvoj, NEWTON College, a.s.
 prof. Ing. Václav Kubišta, CSc., Metropolitní univerzita Praha, o.p.s.
 Ing. Milan Lindner, Ph.D., místopředseda představenstva NEWTON College, a.s.
 MUDr. Jan Mojžíš, rektor a předseda představenstva NEWTON College, a.s.
 doc. PhDr. Karel Pavlica, Ph.D., ŠKODA AUTO Vysoká škola o.p.s.
 doc. Ing. Stanislav Šaroch, Ph.D., prorektor pro vědu a výzkum, ŠKODA AUTO Vysoká škola o.p.s.
 Dr. h. c. prof. Ing. Milan Šikula, DrSc., Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
 prof. Ing. PhDr. Ing. Vladimír Tomšík, Ph.D. Ph.D., viceguvernér České národní banky
 Mgr. Ing. Petr Wawrosz, Ph.D., Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
 prof. Ing. Milan Žák, CSc., rektor Vysoké školy ekonomie a managementu

Grafická úprava / Layout

Matěj Bacovský, BIOPORT.cz

Sazba / Typesetting

studio@vemola.cz

Rada pro výzkum, vývoj a inovace na svém zasedání dne 28. 11. 2014 schválila zařazení časopisu Scientia et Societas na aktualizovaný Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR

Vyšlo v Praze 30. prosince 2014 / Published in Prague on 30 December 2014

MK ČR E 16579

ISSN 1801-7118

